

Т.Г.ШЕВЧЕНКО.

КОВЗАРК

з ДОДАТКОМ

СПОМИНОК про ШЕВЧЕНКА

КОСТОМАРОВА і МИЕЛЬШИНА.

І день іде, і міт іде...
І голову склонили в руки,
Линутися, чому не Іде
Апостол правди і истини?

У ПРАЗІ.

Nákladem knihkupectví dra Grégra a Ferd. Dattla.

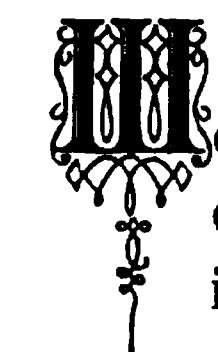
1876.

Дружария Др. Ед. Грегра.

Am mebrana

ОД ВИДАВНИЦТВА.

Шевченко — один з тих писателів, муза котрого, одкликаючись на либеральні, а іноді й радикальні ідеї нашого віку, дуже не подобалась российській цензурі, через що деякі утвори єго ще й досі не були друковані у Россії, або виходили у світ з пропусками і змінами тексту. Приймаючись за наше видання, ми мали на меті зробити єго як найповнішим. За для того, ми зібрали увесь скарб Шевченкової української поезії і, назвавши єго так само, як називав більшу частину єго сам поет — «Кобзарем», розклали єго у хронологичному порядку і поділили на два тома: у I^{му} томі ми помістили усе, що видавалося й до сёго часу у Россії бе з одмін; у цей же, другий том ми однесли усі ті піеси, яких або зовсім не було у підцензурних российських виданнях, або які були в їх попсовані цензорами.

Звісно, що за часи життя Шевченка (як і тепер ще інколи) єго думки і поеми, не маючи доступу до друку, списувалися у великому числі примірників і в таких списках розходилися межи читателями. Через це виходило іноді, що зовсім не єго утвори приписувалися єго перу, як напр. пісня: «Ще не вмерла Україна», увійшовшая у I. том Львівського видання єго поезій (стр. 65—66); інші піеси єго, зіставши їх у різних

рукописах, або й дрюковані з різних рукописів, через те мають часто великі одміни одна од другої чи тільки у поодиноких словах, чи й у цілих частинах ціх піес. Правда, що й сам Шевченко любив переробляти і справляти свої вірші, що найкраще видко напр. з двох редакцій «Москалевої криниці», з котрих одна, вже дрюкована, поміщена у нас у I^{му} т., а друга, з єго власного рукопису, — у II^{му} т. Але деякі одміни, як напр. «З двадцятого» — «З двадцятою» (II. стр. 16), — ясно, що пішли од помилок переписчиків. Усе ж таки, порівнюючи писаний і дрюкований матеріал, який був у нас в руках, ми дали місто середь варіантів не тільки одмінам, котрі зроблені були власною рукою Шевченка, а і усіляким іншим, за котрі навіть не беремо на себе одповіді. Ми маємо надію, що як ті, так і другі могуть колись здатися критиківі Шевченка. Варіанти ці, як бачить шановний читатель, робили ми і з дрюкованого «Кобзаря» різних років (1844, 1860, 1866, 1867), і з маленьких метеликів, у котрих були видані особо деякі поеми або думки Шевченка, і накінець з різних засланих до нас рукописів, межи котрими було кілька піес, досі ще не бувавших у дрюку. Межи остатніми, найбільш віри ми дали або власним автографам Шевченка, або таким спискам сторонніх людей, котрі він справляв свою рукою в деяких містах; що ж до тих списків, що дойшли до нас через людей, знавших нашого автора, як напр. «Полуботко» (стр. 76), «В Альбом», «Гарно твоя кобза грає» (стр. 73), то хоч ми їх і помістили у цей том, але були б дуже раді почути слово критики од людей, більше нас компетентних у цьому ділі. Про усі остатні піеси ми можемо запевнити читателя, що вони писані самим Шевченком.

Бажаючи подати нашим читателям окрім утворів

Шевченка ще й такі звістки про єго талан і долю, котрі не переказували б тільки вже звістних случаїв з єго життя, а могли б більш або менш служити коментарем до нашої книжки, — ми оберталися до літераторів і чи-мало яких других лиць, знавших Шевченка. На ці наші прохання надіслали нам споминки про єго тільки писателі І. Тургенев, Я. Полонський, історік Н. Костомаров і художник М. Микішин.

Щиро дякуючи їм за такі вклади до нашої книжки, скажемо ще велике спасибі й усім тим, хто доставив нам рукописі Шевченка, через що тільки наше видання й могло стати повнійшим од других, досі надрукованих.

Ред.

Споминки про Шевченка

Н. Костомарова.

Милостивый Государь!

Хотя многое соединяло меня въ судьбѣ съ Шевченкомъ, но я не могу похвалиться особенною съ нимъ близостію, такъ что въ этомъ отношеніи мнѣ известны были лица, болѣе съ нимъ связанныя задушевными узами, чѣмъ я, и болѣе меня знаяшія особенности его жизни. Отъ себя передамъ лишь слѣдующія данныя.

Съ Шевченкомъ лично познакомился я въ Маѣ 1846 года въ Кіевѣ и видался съ нимъ до Генваря 1847 г., когда онъ выѣхалъ въ Черниговскую губернію къ своимъ знакомымъ. Тогда я читалъ въ рукописи многія изъ его произведеній, изъ которыхъ инымъ суждено было явиться въ печати поздо, какъ напр. «Наймичка», «Черница Марьяна» и пр., а другимъ не суждено было и до сихъ поръ у насъ показаться па свѣтѣ. То было время самаго крайняго развитія поэтическаго таланта Шевченка, апогей его дарованій и дѣятельности. Самъ поэтъ былъ тогда въ полномъ цвѣтѣ лѣтъ (около 35); горячо любилъ онъ малорусскую народность, но болѣе всего сочувствовалъ судьбѣ простаго народа, и любимымъ его помышленіемъ была свобода этого народа отъ помѣщичьяго гнета. Всѣ знали, что онъ самъ происходилъ изъ этого порабощеннаго

народа, но отъ Шевченка трудно было добиться воспоминаній о его дѣтствѣ, проведенномъ среди поселянъ. Онъ ни предъ кѣмъ не стыдился своего происхожденія, но не любилъ много говорить о немъ, и многое, что онъ высказывалъ, излагалось всегда съ недомолвками; такъ напр. онъ разсказывалъ, какъ онъ былъ въ Варшавѣ, въ эпоху возстанія въ 1830 году, и какъ революціонное правительство выпроводило его съ другими русскими, давши ему денегъ тогдашними революціонными ассигнаціями; но по какому поводу попалъ онъ въ Варшаву, — этого онъ не сообщалъ; равнымъ образомъ не слыхалъ я отъ него подробностей, какимъ образомъ онъ очутился послѣ того въ Академіи Художествъ. Обстоятельства его освобожденія изъ крѣпостной зависимости также не передавались мнѣ. Однажды я спросилъ у него: справедливъ ли ходившій обѣ немъ анекдотъ, будто какой-то знатный баринъ нанялъ его нарисовать свой портретъ, и когда, послѣ того, нарисованный портретъ ему не понравился, Шевченко перемѣнилъ на портретъ костюмъ и продалъ его въ цирюльню на вывѣску; что баринъ, узнавши обѣ этомъ, обратился къ владѣльцу Шевченка, находившемуся въ то время въ Петербургѣ и купилъ Шевченка за большія деньги. Шевченко объявилъ мнѣ, что ничего подобнаго не было и что это старый, избитый анекдотъ, давно уже ходившій въ публикѣ и кѣмъ-то принаровленный къ нему, Шевченку, совершенно произвольно. — Онъ почему-то считалъ въ дѣлѣ своего освобожденія своими благодѣтелями Брюлова и поэта Жуковскаго; послѣдняго, однако, онъ не очень цѣнилъ за духъ многихъ его произведеній. Не смотря на горячую преданность народу, у Шевченка въ бесѣдахъ со мною невидно было той злобы къ утѣснителямъ, которая не разъ выражалась въ его

произведеніяхъ; напротивъ онъ дышалъ любовью, желаніемъ примиренія всякихъ національныхъ и соціальныхъ недоразумѣній, мечталъ о всеобщей свободѣ и братствѣ всѣхъ народовъ. Недостатокъ образованія часто проглядывалъ въ немъ, но дополнялся всегда свѣжимъ и богатымъ природнымъ умомъ, такъ что бесѣда съ Шевченкомъ никогда не могла навести скуки и была необыкновенно пріятна: онъ умѣлъ кстати шутить, острить, потѣшать собесѣдниковъ веселыми разсказами и никогда почти въ обществѣ знакомыхъ не проявлялъ тѣго меланхолическаго свойства, которымъ проникнуты многія изъ его стихотвореній. Съ отѣзда его изъ Киева въ Генварѣ 1847 г. я разлучился съ нимъ надолго. Только мелькомъ случилось мнѣ увидѣть его въ Петербургѣ въ томъ же году и услышать прощальное слово, полное вѣсты съ тѣмъ надеждѣ на лучшую долю: «Не журись, Миколо,» сказалъ онъ мнѣ: «ще колись житимено у купі.» Въ тотъ же годъ его отправили въ ссылку. Съ тѣхъ поръ я не слыхалъ о немъ ничего до 1857 года. Въ этотъ годъ осенью, воротившись изъ путешествія за границею, я узналъ, что Шевченко заѣжалъ ко мнѣ въ Саратовѣ, возвращаясь по Волгѣ на свободу изъ Петровскаго укрѣпленія, въ которомъ, въ послѣдніе передъ тѣми годы, служилъ рядовымъ. Потомъ услыхалъ я, что онъ не получилъ дозвolenія жить въ Петербургѣ и потому прожилъ зиму въ Нижнемъ-Новгородѣ, гдѣ, какъ разсказывали, чуть было не женился на какой-то актрисѣ. Лѣтомъ 1858 года, будучи въ Петербургѣ, я отыскалъ Шевченка и увидѣлъ его первый разъ послѣ долговременной разлуки. Я нашелъ его въ Академіи Художествъ, гдѣ ему дали мастерскую. Тарасъ Григорьевичъ не узналъ меня и, оглядывая меня съ головы до ногъ, пожималъ плечами и

IX

рѣшительно сказалъ, что не можетъ догадаться и назвать по имени того, кого передъ собою видитъ. Когда же я назвалъ свою фамилию, онъ бросился ко мнѣ на шею и долго плакалъ.

Съ тѣхъ порь, въ продолженіе мѣсяца, мы съ нимъ видѣлись нѣсколько разъ, сходясь въ ресторациіи, такъ какъ я тогда усиленно занимался въ Публичной Библіотекѣ и не имѣлъ времени ни на какія долговременные бесѣды и развлеченія. И теперь Шевченко, какъ прежде, не любилъ рассказывать подробностей о своемъ заточеніи; я узналъ отъ него только, что въ началѣ ему было хорошо; потомъ какой-то начальникъ, дослужившійся до Офицерскихъ чиновъ изъ рядовыхъ, началъ его стѣснять; но въ концѣ судьба его снова облегчилась: онъ былъ переведенъ въ Петровское укрѣпленіе, гдѣ комендантъ былъ къ нему ласковъ, допускалъ его къ себѣ въ домъ и вообще обращался съ нимъ гуманно. Своимъ освобожденіемъ онъ считалъ себя обязаннымъ ходатайству бывшаго тогда вице-президентомъ Академіи Художествъ Графа Федора Петровича Толстого и отзывался о немъ и о его семействѣ съ чрезвычайнымъ уваженіемъ и любовью. Черезъ мѣсяцъ я разлучился съ Шевченкомъ, уѣхавши въ Саратовъ, куда приглашенъ былъ въ комитетъ по устройству крестьянъ, а вернувшись въ Петербургъ весною 1859 г. я не засталъ уже тамъ Шевченка: онъ былъ отпущенъ временно на родину и вернулся въ тотъ же годъ позднею осенью, когда я занялъ каѳедру въ Петербургскомъ университетѣ. Цѣлый годъ квартировалъ я въ гостинницѣ Балабина, близь Публичной Библіотеки. Шевченко изрѣдка приходилъ ко мнѣ; кромѣ того мы часто встрѣчались съ нимъ въ домѣ графа Толстого, его покровителя. Такъ прошла зима и весна 1860 года. Лѣтомъ въ этотъ годъ

я перешелъ на квартиру на Васильевскій Островъ и былъ почти сосѣдомъ Шевченка, жившаго постоянно въ Академіи Художествъ, въ своей мастерской, гдѣ онъ занимался гравернымъ искусствомъ *»eau forte.«* Своихъ стиховъ онъ почти никогда не читалъ мнѣ и неохотно отвѣчалъ на мои вопросы о томъ, что онъ пишетъ. Также точно разнеслась вѣсть о томъ, что во время поѣздки его въ Малороссію въ послѣднее время, съ нимъ случилась какая-то непріятная исторія, приведшая его до щекотливыхъ объясненій съ властями. Я спрашивалъ его объ этомъ и не получилъ отъ него никакого удовлетворительнаго отвѣта. Осеню 1860 года между знакомыми нашими разнесся слухъ, что Шевченко собирается жениться на одной малороссіянкѣ изъ простонародья, находившейся въ услуженіи у барыни, жившей въ Петербургѣ. На вопросъ мой объ этомъ, Шевченко отвѣчалъ утвердительно, но видимо не хотѣлъ вдаваться въ разсужденіе объ этомъ предметѣ, и я, заіѣтивши его нежеланіе, не сталъ болѣе толковать объ этомъ. Спустя немного времени, встрѣтивши его въ театрѣ, я спросилъ его: *»ну, Тарасе, коли ж твоє весілля?«* Онъ отвѣчалъ: *»тоді, ма- буть, коли твоє; не жениться нам з тобою: зостанемося до смерті бурлаками!«* Черезъ нѣсколько дней я узналъ, что Тарасъ не поладилъ съ своею невѣстою, нашелъ въ ней мало той поэзіи, какую рисовало ему воображеніе и натолкнулся на прозаичную дѣйствительность, показавшуюся ему пошлостью. Вскорѣ я услыхалъ, что Шевченко заболѣлъ и что болѣзнь его приписывали употребленію горячихъ напитковъ. Объ этомъ уже давно говорили и съ сожалѣніемъ называли его пьяницею; но я никогда не видалъ его пьянымъ, а замѣчалъ только, что когда подадутъ ему чай, то онъ наливалъ такую массу рому,

что всякий другой, казалось, не устоялъ бы на ногахъ. Онъ же никогда не доходилъ до состоянія пьяного. Въ по-слѣднее время мы съ нимъ видѣлись не такъ часто, не болѣе одного, или двухъ разъ въ недѣлю, потому что я былъ слишкомъ занятъ чтеніемъ и приготовленіемъ университетскихъ лекцій. Узнавши, что Шевченко болѣетъ, я посѣтилъ его два раза и во второй разъ въ Февраль, за нѣсколько дней до его кончины, услышалъ отъ него, что онъ теперь совсѣмъ выздоровѣлъ: при этомъ онъ показывалъ мнѣ купленныя имъ на дняхъ золотые часы, первые, какіе онъ имѣлъ въ своей жизни. Онъ обѣщалъ быть у меня вскорѣ. 25го Февраля утромъ ко мнѣ при-шелъ не помню кто изъ знакомыхъ съ извѣстіемъ, что Шевченко утромъ внезапно умеръ. Онъ приказалъ слу-жившему у него солдату поставить ему самоваръ и спу-скался по лѣстницѣ изъ своей спальни, находившейся надъ мастерскою; на послѣдней ступени онъ упалъ го-ловою внизъ; солдатъ бросился къ нему, — Шевченко былъ безъ дыханія. Въ тотъ же вечеръ я прибылъ въ академическую церковь. Тѣло поэта лежало уже во гробѣ; надъ нимъ псаломщикъ читалъ псалтырь.

Его погребеніе происходило на Смоленскомъ клад-бищѣ, во вторникъ на масляницѣ. Надъ гробомъ его въ церкви до выноса на кладбище, говорились надгроб-ные рѣчи по-малорусски, по-русски и по-польски. Сте-ченіе публики было очень большое. Гробъ усопшаго поэта несли студенты. Послѣ погребенія тотчасъ же, земляки Шевченка, жившіе въ столицѣ Малоруссы, учи-нили совѣтъ о томъ, чтобы ходатайствовать передъ прави-тельствомъ о дозволеніи перевезти прахъ Шевченка въ Ма-лороссію и похоронить надъ Днѣпромъ, на холмѣ, какъ завѣщалъ самъ поэтъ въ одномъ изъ своихъ стихотвореній.

XII

Вотъ все, что я могу сказать, вспоминая о своемъ знакомствѣ съ Шевченкомъ. Какъ о поэтѣ я не стану здѣсь распространяться, потому что по этому предмету я вы-
сказалъ свой взглядъ въ статьѣ, напечатанной въ книгѣ г. Гербеля. Какъ о человѣкѣ могу сказать, что знаю его какъ личность безупречно-честную, глубоко любив-
шую свой народъ и его языкъ, но безъ фанатической непріязни ко всему чужому.

5 Декабря 1875. С. Петербургъ.

Н. Костомаровъ.

Споминки про Шевченка

М. Миквшина.

Вы обратились ко мнѣ съ предложеніемъ сообщить Вамъ мои воспоминанія о знакомствѣ съ Т. Г. Шевченкомъ для приготовляемаго Вами собранія его сочиненій, что я и исполняю съ глубочайшимъ уваженіемъ къ памяти возлюбленнаго поэта.

Сознаюсь, незавидная роль досталась на мою долю въ отношеніяхъ съ Тарасомъ Григорьевичемъ; но и тою дозою пріязни, которую онъ проявлялъ ко мнѣ, я внутренно гордился. Его уваженіе мнѣ, двадцатилѣтнему юношѣ, пріобрѣсти было рано; любви-же . . . но вся его страстная и могучая любовь — до того была сосредоточена на своей родимой Украинѣ, что мнѣ кажется, въ его горячемъ сердцѣ и не оставалось болѣе ни къ чему любовнаго запаса, а если и оставалось, то онъ ревниво сберегалъ его для своихъ-же украинскихъ боговъ.

Эта цѣльность и недѣлимость патріотизма, часто несправедливая, но искренняя и глубокая, составляла въ немъ черту, возбуждавшую въ моемъ юномъ сердцѣ не только удивленіе, но и зависть. Не надо забывать, что это было въ концѣ 50ыхъ годовъ, когда все и всѣ, отъ мала до велика, отъ университетской кафедры, до болтовни и лепета недоучившейся гимназической молодежи, на всѣ лады тянуло гражданскія пѣсни либерализма.

Диссонансы слышались со всѣхъ сторонъ. Страшная фальшь безголосыхъ запѣвалъ, подирая трезвое ухо, царила по-всюду . . . Вотъ въ этомъ-то нескладномъ хорѣ свѣтлая личность Тараса Григорьевича, съ его беззавѣтною любовью къ народу, къ своей родинѣ, сохранившая свято эти высокія чувства подъ безконечнымъ гнетомъ всякихъ нравственныхъ униженій, которыми такъ богата была его жизнь, не могла не внушать къ себѣ горячаго сочувствія людей, знаяшихъ его не за однимъ лишь хмѣльнымъ столомъ. Этимъ и объясняется то огромное влияніе, толь неподдельный восторгъ, которые внушала личность Шевченка въ кругу тогдашней молодежи. Лично для меня, онъ представлялъ сугубый интересъ тѣмъ, что въ этой непосредственной и простой натурѣ впервые явился предо мною столь рѣдкій и цѣльный типъ чисто-народнаго поэта, равнаго которому ни до него, ни послѣ него и до настоящаго времени, я лично не зналъ — не только въ обще-русской, — но и вообще въ славянской расѣ народовъ!

Можетъ быть многіе въ этомъ моемъ мнѣніи заподозрятъ преувеличеніе или пристрастіе; но говоря отъ чистаго сердца, я долженъ признаться, что ничья народная лира нашихъ славянскихъ поэтовъ не дѣлала на меня такого глубокаго и хорошаго впечатлѣнія, какъ произведенія Шевченка и Мицкевича (о послѣднемъ я говорю конечно лишь въ отношеніи къ его народнымъ произведеніямъ).

Еще до появленія Тараса Григорьевича изъ ссылки на паркетахъ петербургскихъ гостинныхъ, я уже достойно чтилъ его по нѣкоторымъ отрывкамъ его произведеній, въ спискахъ ходившихъ по рукамъ молодежи; такъ что съ момента первой встрѣчи нашей въ семействѣ бывшаго президента Академіи Художествъ Графа Федора Петровича

Толстого, Шевченко поступилъ такъ сказать — подъ мой наблюдающій и изучающій его взоръ. Очень-бы интересно выяснить причины изъ отдаленнаго прошлаго, имѣвшія послѣдствіями то чисто-родственное участіе къ судьбѣ поэта, которымъ въ изобиліи окружало его все семейство Гр. Толстыхъ. Тѣ неудобства, которыя представляли собой несчастныя привычки Тараса Гр. — его хмѣль и напускной цинизмъ, и отъ которыхъ часто не воздерживался онъ даже среди молоденькихъ дѣвочекъ дѣтей Толстыхъ, удивляли всѣхъ многочисленныхъ знакомыхъ этого почтеннаго семейства; а посѣщалъ ихъ Шевченко чуть не каждый день, а иногда и не по разу. Н. И. Костомаровъ могъ-бы дать самыя точныя разъясненія причинъ, о которыхъ я говорю и слѣда которыхъ нѣть въ автобіографіи Шевченка. Столь-же интересными подробностями могла-бы снабдить его біографію и вдова покойнаго Графа Федора Петровича, Графиня Н. П. Толстая, бывшая главной виновницей воз-вращенія Тараса Григорьевича изъ ссылки.

Съ начала нашего знакомства, онъ только терпѣль меня; но въ послѣдствіи, замѣтя, что моя привязанность къ нему можетъ быть ему не безъ пользы, онъ болѣе и болѣе сближался со мной, оставляя въ сторонѣ постоянную сдержанность, недовѣрчивость и тотъ напускной офиціальный демократизмъ, съ которыми онъ являлся въ общество. Главную причину уступокъ съ его стороны по части простоты и довѣрчивости своихъ отношеній ко мнѣ находилъ онъ въ моемъ бѣлорусскомъ происхожденіи, родившемъ меня съ излюбленнымъ и воспѣтымъ имъ героемъ гайдамацкой передряги страшнымъ Гонтой. По этому онъ возвелъ меня чуть-чуть не въ малорусы и хотя называлъ въ веселыя минуты »недодѣланнаго« и »пани-чемъ«, но произносилъ это уже съ полнымъ добродушіемъ.

Польза для него отъ меня, о которой упомянуто ранѣе, состояла лишь въ томъ, что я часто былъ необходимъ ему, какъ надежный, сильный и преданный ему »поводырь« въ его вечернихъ экскурсіяхъ, напр. къ Я. П. Полонскому, семейству Гринбергъ и ко многимъ другимъ общимъ знакомымъ, а частію и въ нѣкоторые великосвѣтскіе дома, куда приглашались мы, писатели и художники, на вечера, вошедшиѣ было въ моду въ то памятное время. Почти всегда Тарасъ Гр. являлся на эти многолюдныя и частныя собранія — уже въ нѣкоторомъ подпитіи и, если только представлялась къ тому возможность, въ продолженіи вечера, постепенно хмѣлѣлъ и становился добродушно разговорчивъ; а если въ средѣ собесѣдниковъ случайно оказывалось лицо, ему антипатичное, или разговоръ принималъ по его мнѣнію вызывающій тонъ, то онъ тотчасъ же дѣлался придирчивъ и крайне рѣзокъ, и большого труда стоило хозяевамъ отвлечь его отъ предмета раздраженія. Во всякомъ случаѣ остатокъ такого вечера — до сна, — для него былъ уже окончательно испорченъ; тутъ онъ уже систематично бередилъ свое наболѣвшее сердце воспоминаніями и о своемъ горькомъ дѣствѣ, и о вынесенному имъ крѣпостномъ рабствѣ, ссылкѣ и пр. и пр., что при нѣкоторыхъ способствующихъ обстоятельствахъ (о которыхъ скажу ниже) доходило иногда до поэтическаго паѳоса. Въ эти моменты онъ какъ бы выросталъ; чуялась величавая сила въ его пламенныхъ рѣчахъ импровизаціи — по силѣ и огню чувства, напоминавшей мнѣ игру знаменитаго геніального трагика Айра-Ольдриджа.

Здѣсь кстати будетъ упомянуть о знакомствѣ этихъ двухъ замѣчательныхъ личностей, которому я былъ свидѣтелемъ. Вскорѣ по прибытіи въ Петербургъ, послѣ блестящаго дебюта въ «Отелло», трагикъ появился въ

XVII

гостинной Толстыхъ, гдѣ и окружень быль самыми горячими знаками восхищенія всего общества къ его таланту. Не видаль я первыхъ минутъ знакомства Тараса Гр. съ Ольдриджемъ, потому что явился къ Толстымъ часъ спустя послѣ его прибытія туда и засталъ ихъ, т. е. нашего поэта съ трагикомъ, уже въ самыхъ трогательныхъ отношеніяхъ дружбы: они сидѣли въ углу на диванчикѣ или ходили по залѣ обнявшись; дочери графа — двѣ девочки, наперерывъ служили имъ tolmачами, быстро переводя на англійскій и русскій языки ихъ бѣглый разговоръ. Съ этого вечера Ольдриджъ вполнѣ завладѣлъ всѣмъ вниманіемъ Шевченка. Не лишено было коизизма это знакомство, потому что Тарасъ Гр. ни слова не зналъ по англійски, а Ольдриджъ тоже не говорилъ ни на какомъ другомъ европейскомъ языкѣ, кромѣ англійскаго; между тѣмъ они бывали другъ у друга, и когда Тарасъ ждалъ въ свою убогую комнатку^{*)} трагика, то я заставалъ его въ большихъ хлопотахъ: онъ тщательно «прибиралъ» у себя на столѣ, гдѣ обыкновенно находился цѣлый ворохъ невообразимо разнообразныхъ предметовъ: банокъ и пузырьковъ со всякими ъдкими кислотами для аква-форты, которою Тарасъ Гр. съ большою любовью, терпѣніемъ и успѣхомъ занимался, какихъ-то коробокъ, малороссійскихъ монистъ, свинаго сала въ развернутой бумагѣ и т. п. Въ такие торжественные моменты, Тарасъ Гр. даже позволялъ подметать полъ прислуживавшему у него отставному академическому солдату и убирать постель, которая безъ того всегда оставалось разверстою, съ валявшимся на ней »відлогою.« Пучки барвинка, засохшей руты и другихъ степныхъ цвѣтовъ и травъ украинскаго мѣсто-рожденія,

^{*)} Въ зданіи Акад. Художествъ, надъ воротами, рядомъ съ академическою церковью.

XVIII

по всей вѣроятности служившіе для вдохновленія поэта, при этомъ злорадно выбрасывались солдатомъ; являлся трагикъ, — и они оставались въ уединеніи и заперти. Богъ ихъ знаетъ, какъ и о чёмъ они тамъ говорили. Шевченко дѣлалъ съ Ольдриджа — посредствомъ травленія портретъ, и дѣйствительно, вскорѣ на вечерѣ у Голстыхъ появились отпечатки этого портрета, походившаго скорѣе на черта, чѣмъ на Ольдриджа.*) Бѣдный Тарасъ Григорьевичъ оправдывался въ несходствѣ портрета тѣмъ, что вотъ тутъ-то и тамъ-то «треба б ще підтравити» . . . Такъ и остался кажется портретъ не »підтравленыи.« Ольдриджъ-же, увидавъ у меня оригиналъ того портрета Тараса Григорьевича, который я нарисовалъ для »Кобзаря,« пожелалъ имѣть его, и я съ удовольствіемъ сдѣлалъ ему этотъ подарокъ.

Съ новыми дебютами въ Шекспировскихъ роляхъ, петербургская слава трагика росла и росла.

Вотъ сижу я разъ въ Маріинскомъ театрѣ ни живъ, ни мертвъ; Ольдриджъ изображалъ короля Лира и кончилъ. Театръ молчалъ отъ избытка впечатлѣнія. Не помня себя отъ жалости, сдавившей мнѣ сердце и горло, не зная какъ, очутился я на сценѣ, за кулисами и открылъ двери уборной трагика.

Слѣдующая картина поразила меня: въ широкомъ креслѣ, развались отъ усталости, полулежалъ »король Лиръ«, а на немъ, буквально на немъ, находился Тарасъ Григорьевичъ; слѣзы градомъ сыпались изъ его глазъ, отрывочные, страстныя слова ругани и ласки сда-

*.) Для тѣхъ, кто не видалъ знаменитаго трагика нужно пояснить, что это былъ (какъ говорили) экс-царь какого-то африканскаго племени, находящагося подъ протекторатомъ Англіи, и цвѣтъ кожи имѣлъ самаго темно-оливковаго тона.

XIX

вленнымъ громкимъ шепотомъ произносилъ онъ, покрывая поцѣлуями раскрашенное масляною краскою лицо, руки и плечи великаго актера... Находя себя тутъ лишнимъ, я торопливо притворилъ двери, не преминувъ и самъ хорошенько выплакаться, ставъ за темныя кулисы...

Съ анекдотической стороны я бы могъ много кое-чего передать о поэтѣ, если бы не боялся слишкомъ удлинить настоящую замѣтку. Пока ограничусь лишь выясненіемъ причинъ, вызывавшихъ въ моемъ присутствіи его жолчный паѳосъ, да скажу нѣсколько словъ о нёмъ, какъ о художникѣ.

Въ то время мастерская моя на Литейномъ дворѣ зданія Академіи Художествъ занята была громадными работами для памятника 1000-лѣтія Россіи; колоссальная статуи Петра I. и его генія загромождали ея вмѣстимость; а перепутанные лѣса, канаты, драпировки, анатомическіе скелеты и огнедышащая кузница, находившаяся въ томъ же залѣ, только и оставляли свободного мѣста, чтобы уютно помѣстить еще рояль, да столъ со стульями; въ это время мнѣ поручено было сочиненіе чрезвычайно сложнаго по своей задачѣ барельефа для этого памятника, такъ что обремененный выше силь условіями сроковъ экстреннаго выполненія этихъ работъ и будучи совершенно неопытнымъ въ техникѣ, я совсѣмъ было растерялся предъ новой задачей и прибѣгъ за помощью и совѣтомъ ко всѣмъ извѣстнѣйшимъ нашимъ историкамъ и писателямъ, которые и не отказали мнѣ въ просимомъ содѣйствіи. Я просилъ къ себѣ вечеромъ, по четвергамъ, и тутъ-то въ этой закопченой мастерской перебывало у меня много почтенныхъ и интересныхъ личностей,

устраивались жаркіе споры о достоинствахъ и недостаткахъ того или другого исторического лица, о правоспособности помѣщенія его въ циклъ той или другой категоріи дѣятелей, составляющихъ барельефное кольцо вокругъ памятника. Я потому позволилъ себѣ сдѣлать это отступленіе, что на всѣхъ подобныхъ сходкахъ, безсмѣшно присутствовалъ и Тарасъ Григорьевичъ, а иногда и принималъ участіе въ дебатахъ. При этомъ онъ бывалъ особенно тактиченъ и сдержанъ въ рѣчахъ, хотя часто и очень замѣтно волновался, такъ что не могъ смироно сидѣть на мѣстѣ, нервно ходилъ взадъ и впередъ, мрачно поводя изъ подъ густыхъ бровей своими свѣтлыми глазами. Такъ онъ заряжался цѣлый вечеръ, выжидая, пока разойдется по домамъ усталая отъ преній компанія. Вотъ тутъ-то и начинались его протесты — сначала лаконическіе, отрывочные и циничные, а чѣмъ далѣе — тѣмъ горячѣе, стройнѣе и пламеннѣе... Гигантская статуя императора Петра I., какъ привидѣніе, просто давила его, такъ что впадая въ паѳосъ, онъ оканчивалъ часто поэтическою декламацией, обращенною къ глиняной статуѣ императора. Много было въ его рѣчахъ преувеличеній и жолчи; но возражать ему въ такія минуты — было невозможно, и я молча любовался имъ, слушая его, какъ талантливый бредъ раздраженного горячечного больного; а продолжалось это дотолѣ, пока оставались еще на столѣ недопитыя бутылки вина.*)

Почти такимъ-же безмолвнымъ свидѣтелемъ этихъ

*) Нужно замѣтить, что Тарасъ Григорьевичъ Россійскую общую исторію зналъ очень поверхностно, общихъ выводовъ изъ неї дѣлать не могъ, многіе ясные и общеизвѣстные факты или отрицалъ, или не желалъ принимать во вниманіе: этимъ и оберегалась его исключительность и непосредственность отношеній ко всему малорусскому.

импровизаций часто бывалъ — по той же самой причинѣ запаздывавшій у меня — тоже покойный уже теперь талантливый писатель — Помяловскій . . .

. . . Не чуялъ еще тогда старый Тарасъ, что и самъ онъ вскорѣ сдѣлается кандидатомъ для такихъ же первыхъ и пристрастныхъ оцѣнокъ его собственной дѣятельности, какими сгоряча громилъ онъ направо и налево и Пушкиныхъ, и Державиныхъ, и пр. . . .

Читать, онъ кажется никогда не читалъ при мнѣ; книгъ, какъ и вообще ничего не собиралъ. Валялись у него и по-полу, и по-столу растерзанныя книжки «Современника» да Мицкевича — на польскомъ языкѣ.

Музыку любилъ онъ страстно, особенно пѣнье. Съ восторгомъ слушалъ Изаб. Льв. Гринбергъ и Г. Зубинскую. Глубоко почиталъ Даргомыжскаго; познакомился съ нимъ случайно у меня и потоиъ часто встрѣчался въ семействѣ Гринбергъ. Глинку боготворилъ. Любилъ и самъ пѣть, гдѣ «траплялась» гитара. Пѣль неважно, хотя и съ большимъ чувствомъ: голосу не хватало, да и аккомпанементъ все какъ-то не налаживался.

Въ карманѣ своихъ панталонъ онъ всегда имѣлъ какое-то зерно: ячмень, а можетъ быть и овѣсъ; этимъ онъ предпочиталъ закусывать послѣ «чарки» и на вопросъ «зачѣмъ это онъ дѣлаетъ?» отвѣчалъ обыкновенно: «щоб продирало.»

Къ женскому полу относился совсѣмъ оригинально; но здѣсь можетъ быть неумѣстно вспоминать объ этомъ. Скажу только, что въ моментъ разстройства его отношеній къ одной простой украинской дивчинѣ, на которой онъ собрался было жениться, онъ особенно былъ лютъ

на все женское племя, вычитывая изъ Библіи и изъ другихъ источниковъ всякую на нихъ хулу и въ серцахъ хотѣль изорвать очень мило набросанный имъ портретъ своей невѣрной »любы«; но я портретъ этотъ у него отнялъ и храню его доселѣ. Много мы съ нимъ вели переговоровъ, чтобы издать что-либо совмѣстно съ его стихами и съ моими рисунками, но никакъ не могли договориться о сюжетѣ: то ему, то мнѣ сюжеты оказывались неудобны.

Какъ о художникѣ-живописцѣ, я не могу сказать о немъ ничего, потому что мнѣ никогда не удавалось видѣть его картинъ, писанныхъ масляными красками; если же онъ писалъ ими, то это было до нашего знакомства, т. е. до его ссылки. Изъ его же сепій и гравюръ можно заключить о замѣчательномъ дарованіи и можно смѣло сказать, что если бы судьба не сыграла съ нимъ столь злой шутки и еслибы онъ мирно шелъ по дорогѣ совершенствованія въ художествахъ, то изъ него выработался бы замѣчательный реалистъ, какъ по пейзажу, такъ и по жанру.

Не мало было потрачено у него времени на переходъ отъ брюлловско-академического классицизма къ натуральному и сродному ему реализму. Лучшіе его рисунки сепій, которые мнѣ приводилось видѣть, — это сцены казарменной жизни, пережитой имъ въ изгнаніи. Такихъ большихъ рисунковъ было три или четыре; всѣ они очень сложны и очень закончены. Я ревниво смотрѣлъ на эти драгоцѣнности, не смѣя спросить у Тараса, продастъ ли онъ ихъ и сколько бы онъ за нихъ хотѣль? Но къ сожалѣнію, нежданно узналъ, что онъ — по крайней нуждѣ — продалъ ихъ всѣ за ничтожную сумму 75 р. с.!! Продалъ онъ ихъ въ альбомъ одной малороссійской помѣщицы ***, фигурировавшей тогда въ роли его меценатки,

ХХIII

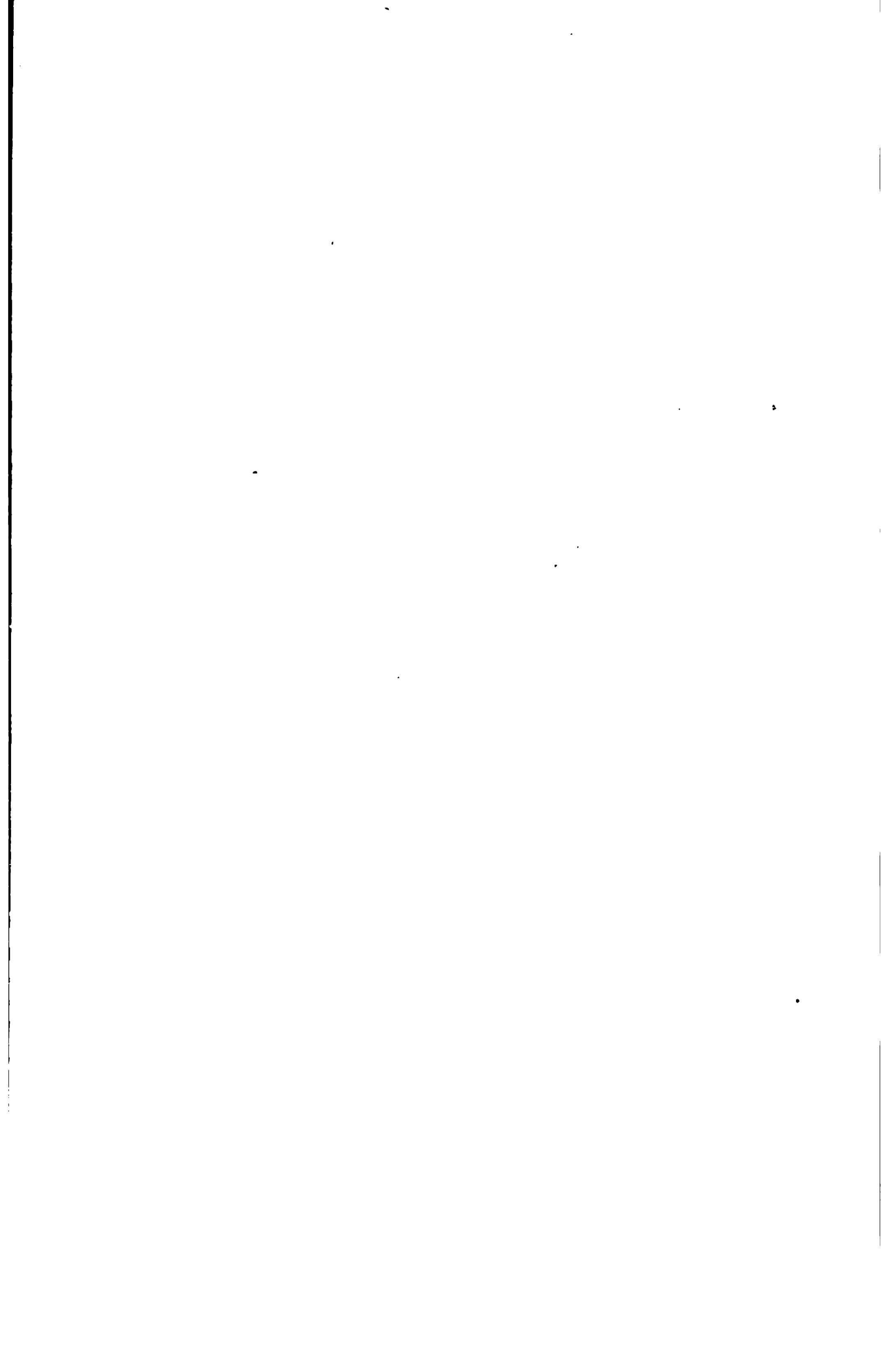
отношения къ которой, тѣмъ не менѣе, часто бѣсили его и выводили изъ терпѣнія.

Да будетъ во вѣки свѣтла и славна память твоя, Тарасъ Григорьевичъ, да научимся мы достойно чтить и цѣнить подобныхъ тебѣ народолюбцевъ, которыхъ давай Боже и Велико- и Бѣло- и Мало- и Червоно- и всякихъ иныхъ Руссамъ!

Художникъ

Михайло Микѣшинъ.

16 Февраля 1876 г. Мыза Стрѣльна.

ДО 1844 РОКУ.

ДО ОСНОВЪЯНЕНКА.¹⁾

Бъуть пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив . . .
Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січі; очерети
У Дніпра питаютъ:
„Де то наші діти ділісь,
Де вони гуляють?“
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.²⁾

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарілись?
Вернітесь! дивітесь:
Жита похилились,

¹⁾ У виданні 1844 р. ця пісса надписана: «До українського писаки.» Ред.

²⁾ На степі козачій.

На тій степі скрізь могили. (Вар. по вид. 1844.)

Де паслися ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла . . .
Вернітесь! . . .“

— „Не вернуться!“

Загуло,³⁾ сказало синє море:
„Не вернуться: на віки пропали!“
Правда море, правда синє:
Такая їх доля!
Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля,
Не вернеться козачизна,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана сиротою
По-над Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що сміється!
Смійся, лютий враже,⁴⁾
Та не дуже, бо все гине,
Слава не поляже;
Не поляже, а розскаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда⁵⁾
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине . . .

³⁾ Загуло. (Власний рукопис Шевченка.)

⁴⁾ Смійсь, поганцю, враже
Та не дуже, бісів сину! (ibid.)

⁵⁾ Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти. —
Наш завзятий Головатий
Не вмре, не загине:
От-де, люде, наша слава . . . (Вар. по вид. 1844.)

От-де, люде, наша слава,
Слава України !
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку отамане ?
Чи правду співаю ?
Ех, як-би то . . . Та що й казать ?
Кебети не маю.
А до того в Московщині
Кругом чужі люде.
„Не потурай !“ може, скажеш ;
Та що з того буде ?
Насміються на псалом той,
Що вилью слёзами ;
Насміються ! Тожко, батьку,
Жити з ворогами.
Поборовся б з кацапами, ⁶⁾
Як-би малось сили ;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички зъли.
Оттако-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже !
Блужу в снігах та сам собі :
„Ой не шуми, луже !“
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш ;
Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш ;
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили.
Про старину, про те диво,
Що було, минуло . . .

⁶⁾ Поборовся б з москаллями. (З власного рук. Шевченка.)

Утни, батьку, щоб нехотя
На ввесь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацька
На всім світі стала! ¹⁾
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині.

ТАРАСОВА НІЧ.

(П. И. Мартосу.)

На розпутті кобзарь сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —
Як мак процвітає. ¹⁾
Грає кобзарь, виспівує,
Вимовля словами,
Як Москалі, Орда, Ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька ²⁾
В неділеньку в-ранці;

¹⁾ Після цього віршу у вид. 1844 р. стоять дві строки точок. Ред.

¹⁾ Як мак розцвітає.

Грає кобзарь, приспівує,

²⁾ Як збиралась гронада. (Var. по вид. 1844.)

Як ховали коваченька
В зеленім байраці.
Грає кобзарь, виспівує —
Аж лихо смеється:

„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись панували,
Та більше не будем...
Тії славні козацької
Повік не забудем!

Україно, Україно!
Ненько моя, ненько! ³⁾
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько. ⁴⁾

Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?

Де поділось? Ізгоріло!
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?

Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!

Грай же море! мовчіть гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькі!
Така ваша доля!

„Встас хмара з-за Лиману,
А другая з поля;
Зажурилась Україна —
Така її доля!

³⁾ Серце мое, ненько! (Власний рукоп. Шевч.)

⁴⁾ Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько. (Власн. рук. Шевч.)

Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не рятує . . .
Козацтво гине ;
Гине слава, батьківщина ;
Немає де дітись ;
Виростають нехрещені
Козацький діти ;
Еохаються невінчані ;
Без попа ховають ;
Запродана жидам віра ,
В церкву не пускають !
Як та галич поле криє,
Ляхи, уніяти
Налітають, — нема кому
Порадоньки дати.
Обізвався Наливайко —
Не стало Кривчини !
Обізвавсь козак Павлюга —
За нею полинув !
Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими слёзами :
„Бідна моя Україно ,
Стоптана Ляхами !“

„Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятувати ,
Обізвався, орел сизий ,
Та й дав Ляхам знати !
Обізвався пан Трясило :
„А годі журиться !
А ходім лиш, панибрати ,
З поляками биться !“
Вже не три дні, не три ночі
Бьеться пан Трясило .
Од Лимана до Трубайла ⁵⁾
Трупом поле крилось.

⁵⁾ . . . до Трубежу. (Var. по вид. 1844.)

Ізнемігся козаченько,
Тяжко захурився,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселився ;
Зібрав шляхту всю до купи,
Та й ну частувати.
Зібрав Тарас козаченьків —
Поради прохати :
„Отамани, товариші,
Брати мої, діти !
Дайте мені порадоньку,
Що будем робити ?
Бенкетують вражі ляхи
Наше безголовья.“
— „Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоровья !
Нехай кляті бенкетують
Поки сонце зайде, —
А ніч-мати дасть пораду :
Козак ляха знайде.“

„Лягло сонце за горою,
Зірки засияли,
А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата ;
Прокинулись ляшки-панки —
Нікуди втікати !
Прокинулись ляшки-панки
Та й не повставали :
Зійшло сонце — ляшки-панки
Покотом лежали.

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти.

Налетіли чорні крюки
Вельможних будити ;⁶⁾
Зібралося козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі ;
Заспівали козаченьки
Пісню тій ночі, —
Тій ночі кріавої,
Що славною стала
Тарасові, козачеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полі,
Могила чорнів ;
Де кров текла козацька,
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилі
Та з голоду кряче...
Згада козак Гетьманщину,
Згада, та й заплаче.“

Умовк кобзарь сумуючи :
Щось руки нө грають.
Кругом хлопці та дівчата
Слізоньки втирають.
Пішов кобзарь по улиці —
З журби як заграє !
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє :

„Нехай буде от-такечки !
Сидіть, діти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.“

⁶⁾ Ляшенськів будити. (Вар. по вид. 1844.)

1844.

ЧИГИРИН.

Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І свята твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили —
Твоя слава; і про тебе,
Старче малосильй,
Ніхто ї слова не промовить,
Ніхто ї не покаже,
Де ти стояв, чого стояв . . .
І на сміх не скаже!

За що ж боролись ми з Ляхами!
За що ж ми різались з панами! ¹⁾
За що скородили списами
Татарські ²⁾ ребра! . . . Засівали,

¹⁾ . . . з Ордами. (Льв. вид.)

²⁾ Московські. (Льв. вид.)

І рудою поливали,
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродило ?
Уродила рута, рута —
Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно слёзи трачу. Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу oddala.

А надію

Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.
Нехай же вітер все розносить
На неокраянім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі.

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний !
Проспав-еси степи, ліси ²⁾
І всю Україну !
Спи ж повитий жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тиї недолюдки
Поростуть гетьмани.

Помолившись, і я б заснув . . .
Так думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати.

Не рвіть, думи, ³⁾ не паліте !
Може, верну знову
Мою правду безталанну,
Мое тихе слово.

²⁾ . . . степи сині (ib.)

³⁾ Не рвіть душу (ib.).

Може, викую я з єго
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги,
Може, зъорю переліг той,

А на перелозі
Я посію мої слёзи,
Мої ширі слёзи;
Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні;
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне;
І вищідять сукровату,
І нальють живої
Козацької тиї крови,
Чистої, святої.

Може, може... а між тими,
Між ножами рута
І барвінок розів'ється;
І слово забуте,
Мое слово тихе-сумне,
Богобоязливе
Згадається, — і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеться, як рибонька,
І мене згадав...
Слово мое, слёзи мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине! Нехай гинуть
У ворога діти;
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі.

СОН.

Духъ истины, юго же міръ
не можетъ принести, ико не
видитъ юго, иже знаеть
юго.

Іоан. Гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий.
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в ёго хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ¹⁾ ніж на брата;
А той тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки;
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка;
А той, щедрий та розкішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з ёго сердечного
Кров, як воду, точить! . . .
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,

¹⁾ Точить (Рук. вар.)

Як ягњата: „Нехай, каже:
Може, так і треба!“
— Так і треба! бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
На сім світі бажаєте . . .²⁾
Немає! немає!
Шкода їй праці! Схаменіться:
Усі на сім світі —
І царята, і старчята —
Адамові діти.
І той . . . і той . . . А що ж то я?
— Ось-що добре люде:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і будень;
А вам нудно, жалуєтесь . . .³⁾
Їй Богу, не чую!
І не кричіть; я свою пью,
А не кров людську.

От-так, ідучи по-шід-тинню
З бенкету п'яний у-ночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає . . .
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать,
І в серці, і в хаті.
Отто ж я ліг і спати;
А вже підпилий як засне,
То хоч коти гармати, —
І усом не моргне.

Та їй сон же, сон, на прочуд дивний,⁴⁾
Мені приснився;

²⁾ На тім світі бажаєте. (ib.)

³⁾ . . . жалуєтесь! . . . (ib.)

⁴⁾ . . . найпречудовний, (ib.)

Найтверезійший би упився,
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позірнути на ті дива;
Та чорта-з-два!
Дивлюся: так буцім сова
Летить лугами, берегами,
Та тенетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками;
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаюся з землею.

— „Прощай, світе, прощай, земле,
Неприязний краю!
Мої муки, мої люті
В хмарі ⁵⁾ заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово, —
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з тобою;
О-шівночі падатиму
З чистою росою . . . ⁶⁾)
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога встануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небога!
Годуй діток; жива правда
У Господа Бога!“

Лечу, дивлюся — аж світас,
Ерай неба палає;
Соловейко в темнім гай
Сонце зустрічає.

⁵⁾ В хмари . . . (ib).

⁶⁾ Рясною росою (ib.)

Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі — по волі
Стоять собі мов сторожі,
Розмовляють в полі.⁷⁾
І все ж те,⁸⁾ вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Раннею⁹⁾ росою,
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає.
І нема тому почину,¹⁰⁾
І краю немає.
Ніхто ёго не додбає,
Ані розруйнуете . . .
І все то те . . . Душа моя,
Чого ж ти сумусиш?
Душа моя убогая,
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода?

Хиба ти не бачиш,
Хиба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися, а я полечу
Високо-високо, за синій хмари.
Немає там власті, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чутъ.
Он глянь: у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають —
З шкурою знімають, бо нічим обуть
Панят¹¹⁾ недорослих. А он розпинають

⁷⁾ . . . з полем. (Льв. вид.)

¹⁰⁾ . . . загипу (ib.)

⁸⁾ І все то те . . . (Рук. вар.)

¹¹⁾ Княжат . . . (Льв. вид.)

⁹⁾ Дрібною росою,

З-подон-віку вмивається, (ib.)

Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію¹²⁾ в військо отдають;
Бо ёго, бач, трохи... А он-де, — під-тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он — бачиш!... Очі, очі!
На-що ви здалися?
Чом ви з-малку не висохли
Слізми не злилися?
То покритка по-під-тинню
З байстрам шкандибає;
Батько й мати одцурались
Й чужі не приймають; —
Старці навіть цураються...
А панич не знає:
З двадцятою,¹³⁾ недолюдок,
Душі пропиває.
Чи Бог бачить із-за хмари
Наші слёзи, горе?
Може й бачить, та помога,
Як і отті гори
Предковічні, що политі
Кровию людською!...

Душа моя убогая,
Лишенько з тобою!
Уп'ємося отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Ёго розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?
Лети ж, моя думо, моя лютна муко,
Забери з собою всі лиха, всі зла,

¹²⁾ ... дитину. (Льв. вид.)

¹³⁾ З двадцятого, недолітка, Рук. вар. (чеб-то року, коли панич має часткові права. Пояснення Льв. вид. Клиновича 1865 р.)

Свое товариство; ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкій руки
Тебе повивали; бери ж їх, лети,
Та по всому небу орду розпусти:

Нехай чорнів, червонів
Полум'ям повів,
Нехай знову рига змія,
Трупом землю крис.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю.
А тим часом пошукаю
На край світа раю!

І знов лечу по-над землею,
І знов прощаюся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті,
А ще гірше дивитися
На слёзи та лати.
Лечу, лечу, а вітер вів,
Передо мною сніг білів;
Кругом гори ¹⁴⁾ та болота,
Туман, туман та пустота,
Людей не чутъ; не знатъ і сліду
Людської страшної ноги . . .

„І вороги й невороги,
Прощайте! В гості не приїду.
Упивайтесь, бенкентуйте:
Я вже не почую;
Один собі на вік-віки
В снігу заночую.
І поки ви дознастесь,
Що ще єсть країна ¹⁵⁾
Неполита слізми, кровью,

¹⁴⁾ Кругом бори та болота, (ib.)

¹⁵⁾ Що ще Україна
Не понята слізми . . . (Льв. вид. 1866.)

То я одпочину,
Одпочину . . . “

Ах слухаю . . .
Загули кайдани
Під землею . . . Подивлюся . . .
О, люде поганий!
Де ти взявся? Що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі . . . За що ж кара,
За що мені муки?
Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В мені ¹⁶⁾ душу закували,
Серце запалили
І, ганячи силу,
Думи розпустили?
За-що? не знаю, а карають, ¹⁷⁾
І тяжко карають.
А коли я спокутую,
Коли діжду краю, —
Не бачу й не знаю.

Заворушилася пустиня,
Мов із темної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правою встають.

То не вмерлі, не зариті ¹⁸⁾
Не суда ідуть просити,
Ні, то люде, живі люде,
В. кайданах забиті,
Із нор золото виносять,

¹⁶⁾ В муку . . . (Рук. вар.)

¹⁷⁾ . . . а караюсь,
І тяжко караюсь. (Рук. вар.)

¹⁸⁾ . . . не убиті. (Рук. вар.)

Щоб пельку залити
Неситому... То каторжні,
А за що? Те знає
Вседержитель, а може ще
Й він не добачає!
Он-де злодій штемпованій
Кайдани волочить;
От розбійник катований
Зубами скрігоче,
Недобитка товариша
Зарізати хоче;
А між ними запеклими,
В кайдани убраний,
Царь всесвітний,¹⁹⁾ царь волі, царь
Штемпом увінчаний,
В мущі, в каторзі — не просить,
Не плаче, не стогне...
Раз добром налите серце
В-вік не прохолоне.

А де ж твої думи, рожевій квіти,
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може на віки в серці заховав?
Ой не ховай, брате! розсип їх, розкидай:
Зійдуть і ростимуть і вийдуть з їх люде.²⁰⁾

Чи ще митарство, чи вже буде?
Буде, буде, бо холодно;
Мороз розум будить.
І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюся: хати над шляхами;
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі.

¹⁹⁾ Царь Всесвітній, (ib.)

²⁰⁾ ... і у люде вийдуть. (ib.)

Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштруються! — Далі гляну —
У долині, мов у ямі,
На багнищі город мріє.
Над ним хмарою чорнів
Туман тяжкий. Долітаю —
То город без краю.
Чи то турецький,
Чи то німецький?
А може те, що й московський.

Церкви та палати,
Та пани пузаті
І ні однісінької хати!
Смеркалося. Огонь-огнем
Кругом запалало,
Аж злякався . . . „Ура! ура!
Ура!“ закричали.

„Цу-цу, дурні! скаменіться,
Чого се ви раді,
Що орете?“ — „Экой хохоль!
Не знать параду!
У насъ парадъ. Самъ изволить
Сегодня гуляти.“
„Та де ж вона, тая цяця?“
— „Вонъ, видишъ шалаты?“
Штовхаюся, а землячок,
Спасибі признався,
З цинковими кгудзиками:
„Гдѣ ты здѣсь узялся?“
— З України. — „Да какъ же ты
Й гаварить не вмѣешь
Па здѣшнему?“ — „Ба ні, кажу!
Говорить я вмію,
Та не хочу.“ — „Экой чудакъ!
Я всѣ входы знаю;
Я здѣсь служу; коли хочешь,

Въ дворецъ попытаюсь
Ввести тебя. Только, знаешь,
Мы, братъ, просвѣщенны,
Не поскупись полтинкою.“
— „Цур тобі, мерзений
Каламарю!“

І зробився
Я знову незримий
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже на що
Золотом облиті
Блюдози! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік ёго
Жіночка-небога,
Мов опенёк засушений
Тонка, довгонога,
Та ще на-лихо²¹⁾ сердешна
Хита головою.
— „Так оце-то та богиня!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм віршомазам:
От-то дурний! а ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
У сріблі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!

²¹⁾ Та не на добре сердешна
Трясе головою. (Рук. вар.)

Аж потіють та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять; хоч маленьку,
Хоч пів-дулі, аби тілько
Під самуу пику.
І всі у-ряд поставали,
Ніби безъязикі.
Ані телень! . . . Царь цвєнькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами,
Скаче, бадёриться.
Довгенько в-двох походали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека нечути)
Об отечестві, здається,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших;
А потім цариця
Сіла мовчки на дзикглику.
Дивлюсь — царь підходить
До найстаршого . . . та в пику
Ёго як затопить!
Облизався неборака
Та меншого в пузо —
Аж загуло . . . А той собі
Ще меншого туга
Межи-плечи. Той меншого,
А менший малого;
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити
Та верещать, та як ревнуть:

„Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура . . . а . . . а . . . а!“

Зареготався я, та й годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тілько де-де православні
По кутках стогнали,
Та стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і слёзи! От пішов я
Город озірати.
Там ніч — як день. Дивлюся я:²²⁾
Палати, палати
По-над тихою рікою,
А берег обшитий
У весь камінем. Дивуюся,
Мов несамовитий:
Як-то воно зробилося
З калюжі такої
Таке диво . . . От-тут крові
Політо²³⁾ людської
І без ножа! По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивиться,
І дзикгари²⁴⁾ теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить . . . копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У світі — не світі,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.

²²⁾ Дивуюся. (Рук. вар.)

²³⁾ Пропало. (ib.)

²⁴⁾ І дзвонарі. (ib.)

Кінь басує... от-от річку
От-от перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж це такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
„Первому Вторая“
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Це той Первий, що роспинав
Нашу Україну,
А Вторая доканала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Найлисъ обое,
Накралися, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко мені стало,
Так мов я читаю
Історію України...
Стою, заміраю.
А тим часом тихо-тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:

„Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на линію...
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом...
О, Боже мій милосердний!
О, царю поганий!
Царю проклятий, неситий,
Гасподе лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав

Благородними кістками,
Поставив столицю
На їх трупах катованих
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах . . . Царю, царю !
І Бог не розсудить ²⁵⁾)
Нас з тобою. Кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Витати над Невою . . .
України далекої
Може вже немає.
Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,
Нашу славу? Боже миць! ²⁶⁾)
Зжалься, Боже миць!“

Та й замовило. Дивлюся я, —
Біла хмара криє
Синє море; ²⁷⁾ а в тій хмарі
Мов звір в гаї виє.
То не хмара: біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусяняжовим
І заголосила:
„І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страшному на судищі

²⁵⁾ . . . не розлучить. (Рук. вар.)

²⁶⁾ «На ту славу, Боже миць,
Глянься, Боже миць!» (ib.)

²⁷⁾ Синє небо; (ib.)

Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Та порізав із шкур наших
Собі багряницю,
Пошив жилами твердими
І заклав столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий, проклятий!“

Розлетілись, розсипались:
Сонечко вставало;
А я стояв, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
По-край улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а до дому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю-гадаю:
„Як-то тяжко той насущний
Люде заробляють!“

От і братія сипнула
У Сенат писати,
Та підписувать, та драти
І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають;

По-московськи так і чешуть,²⁸⁾
Сміються та лають
Батьків своїх, що з-малечку
Цвенькати не вчили
По-німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилі! —
П'явки, п'явки! Може батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!
Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодиї,
Чорнилом политі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях²⁹⁾
Замучені . . . Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовище!

Шійти лишень, подивиться
До царя в палати:
Що там робиться? Прихожу:
Старшина пузата
Стойть рядом, соне, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились:
Неначе з берлоги
Ведмідь виліз . . . Ледве-ледве
Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Ёго мутило. Як крикне
На самих пузатих:
Всі пузаті до одного
В землю провалились.

²⁸⁾ . . . так і рікнуть. (Рук. вар.) ²⁹⁾ . . . теплицях заглушені . . . (ib.)

Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилося,³⁰⁾
Що осталось. Мов скажений
На менших гукає, —
І ті в землю. Він на дрібних,³¹⁾ —
І ті пропадають.
Він до челяді . . . і челядъ³²⁾
І челядъ пропала;
До москалів, — москалики
Тожко застогнали,³³⁾
Пішли в землю. Диво дивне
Сталося на світі!
Дивлюся я, що дальш буде?
Що буде робити
Мій ведмедик. Стойть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де-ж ділася
Ведмежа³⁴⁾ натура?
Мов кошеня — такий чудний!
Я як³⁵⁾ засміявся!
Він і почув, та як гине, —
Я перелякався . . .
Та й прокинувсь.

Оттаке-то

Приснилося диво!
Чудне якесь! Таке тільки
Сниться юродивим
Та пьяницям. Не здивуйте,
Брати мої милі,
Що не свое розказував,³⁶⁾
А те, що приснилось.

1844. 8 іюня. Петербург.

³⁰⁾ І всі затрусились,
Що остались. (Лъв. вид.)

³⁴⁾ Ведмедська . . . (Рук. нар.)

³¹⁾ Він до дрібних, — (ib.)

³⁵⁾ Я аж засміявся.

³²⁾ Він до челяді сунеться, — (ib.)

Він почув се, — та як знике!

³³⁾ До москалів, — і москалі
Тілько застогнали. (Лъв. вид.)

³⁶⁾ Брати любі, милі,
Що не свое розказую, (ib.)

(Лъв. вид.)

1845.

УРИВКИ З ПОЕМИ

„ЕРЕТИК“ або „ІВАН ГУС.“

Посвящеміс поеми

П. І. ШАФАРИКОВІ.

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусідоньки; награлися,
Та їй полягли спати
І забули сірий попіл
По вітру розвіять;
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
Тліє, не вгасає,
Жде підпалу, як той mestник
Часу дожидає
Непевного. Тліла іскра,
Незримо сияла
На розпутті широкому,
Та їй гаснути стала.

От-так Німота запалила
Велику хату, і сім'ю
Славян тих славних порізнила
І тихо-тихо упустила
Усобиць лютую змію.

Полилися ріки крові
Пожар загасили,
А Німчики пожарище
Й сиріт розділили.
Виростали у кайданах
Славянські діти
І забули у неволі,
Що вони на світі!
А на давнім пожарищі
Искра братства тліла,
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась . . . Прозрів-еси
В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим орлім оком;
І засвітив, любомудре
Світоч правди, волі . . .
І Славян сім'ю велику
Во тмі і неволі
Перелічив до одного,
Перелічив трупи,
А не Славян, і став-еси
На великих купах
На розпутті всесвітнёму
Іззекілем.
І, о диво! трупи встали
І очі розкрили!
І брат з братом обнялися,
І проговорили
Слово тихої любови
На віки і віки!
І потекли в одно море
Славянські ріки!

Слава тобі Славянину,
Чеху-Славянине!
Що не дав ти потонути

В Німецькій пучині
Нашій правді! Твоє море
Славянське, нове,
За-того вже буде повне,
І попливі човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом;
Попливі на вольнім морі,
На широких хвилях.
Слава тобі, славний Чеху,
Во віки і віки!
Ізлив-єси в одно море
Славянський ріки!

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту — думу немудрую
Про Чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче, а я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі Славяне стали
Добрими братами
І синами сонця правди
І еретиками
Оттакими, як Констанський
Еретик великий! . . .
Мир мирові подарують
І славу вовіки!

22 Ноября, 1845. Переяславль.

I.

Камень, юго же избегоша
зыждаши, сей бысть во
глазу оугла; отъ Господа
бысть сей, и есть дикенъ
во очесъ нашихъ.

Псалом СХVII., ст. 22.

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить;
А на Апостольскім престолі
Чернець годований сидить;
Людською кровию торгує¹⁾
І рай у найми oddae.
О, Боже! суд твій правий всусе,²⁾
І всусе царствіє твое!
Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли твою славу
І силу, і волю.
Люде стогнуть у кайданах,³⁾
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностайне,
Односердне stati
За евангелию правди,
За темний люде.
Нема кому!... Боже, Боже!
Чи то ж і не буде?
Чи настане великий час
Небесної кари?
Чи розломим три корони⁴⁾
На гордій тіарі?

¹⁾ ... шинкус. (Рук. вар.)

²⁾ Небесний Царь! І суд твій всусе.

³⁾ Земля плаче у кайданах,

Мов за дітьми мати;

Нема кому розувати,

Одностайне stati. («Правда» 1873 р.)

⁴⁾ Чи розіб'єм ... (ib.)

Розломимо! ⁵⁾ ... Благослови —
Не на месть і муки —
Благослови мої, Боже,
Нетвердій руки
Й слово тихе... О, Боже!
Чи вони ж почують? ...

• • • • • • • •

От-так

У келії своїй правдивий
Іван Гус думав розкувати ⁶⁾
Народ замучений, і диво,
Святе диво показать
Очам незрячим ...

„Поборюсь! ...”⁷⁾

За правду Бог! ... Да совершиться! ...“
І в Вифлемську каплицю
Пішов молиться вірний Гус.

~~~~~

II.

НАПСЬКА БУЛЛА.

„Во имя Господа Христа,
За нас распятого на древі,
І всіх Апостолів Святих,
Петра і Павла особливе,
Ми розрішаємо гріхи
Святою буллою сією
Рабині божий оттій,
Що водили по уляцях
В Празі позавчора,
Що хилилась ...

⁵⁾ Розіб'ємо! ... (ib.)

⁶⁾ Іван Гус думав розірвати
Окови адові, і диво, (ib.)

⁷⁾ „Помохюсь!
За іменем Бог! ... Да совершиться!“ (ib.)

По шинках, по станах,
По чернечих переходах,
По келіях п'яна.
Отта сама заробила
Та буллу купила:
Теперь свята . . .“

— „Боже, Боже,
Великая сило!

Великая славо! зглянься на людей,
Одпочинь од кари у святому раї!
За що пропадають, за що Ти караєш
Своїх і покірних і добрих дітей?!

За що закрив їх добрі очі
І вільних розум окував
Кайданами лихої ночі?!

Прозріте, люде: день настав!
Просніться, Чехи, змийте луду
. . . будьте люди,
А не посмішище ченцям!

Розбійники, кати в тіарах,
Все потопили, все взяли,
Мов у Москві Татари,
І нам сліпим передали

Свої догмати. Кров, пожари,
Всі зла на світі, войни, чвари,
Пекельних мук безкрай ряд
І повен Рим байстрят —

От їх догмати і їх слава!
То явна слава . . . А тепер
Святым положено конclave:

Хто без святої булли вмер —
У пекло просто! Хто ж заплатить
За буллу в-двое — ріж хоч брата,
Окроме папи і ченця,

І в рай іди — кінець кінцям!
У злодія вже злодій краде,
Та ще й у церкві . . . Гади! гади!

Чи напилися ви, чи ні
Людської крові?! — Не мені,
Великий Господи, простому,
Судить великий діла
Твоєї волі... люті зла
Не діеш без вини нікому!“

І плакав Гус, молитву дія,
І тяжко плакав; люд мовчав
І дивувався: що він діяв?
На кого руку піднімав?
· · · · ·
Всі здрігнули:
Іван Гус буллу розідрав!

Із Вифлемської каплиці
Аж до всесвітній столиці
Луна, гогочучи, неслась;
Ченці ховаються: мов кара,
Луна в конклаві віддалась, —
І похилилася тіара...
Шепочеться Авиньон
З римськими ченцями;
Шепочутися антіпапи,
Аж трясуться стани
Від шопоту. Кардинали
Як гадюки вуються
Круг тіари, та нищечком
Мов коти гризуться
За мишенья... Та й як таки:
Однієї шкури
Така сила! А мясива!
Аж здрігнули мури,
Як зачули, що у Празі
Загелкали гуси
Та з орлами летять биться...
Конклав скаменувся.
. . . положили

Одностайні стати,
І всіх . . .
. . . зекликати,
Та і стерегти як мога
І з верху і з долу,
Щоб не втікла тая птаха
На славянське поле.

Як та галич поле крила,
Ченці повалили
До Констанцьї: шляхи, степи
Мов сарана вкрили.

ВЕЛИКИЙ ЛЁХ.

(Мистерія.)

I.

ТРИ ДУШІ.

 Як сніг, три пташечки летіли
Через Субботове і сіли
На похилившемусь хресті
На старій церкві. — „Бог простить:
Ми пташки-душі,¹⁾ а не люде!
А відсіля виднійше буде,
Як той розкопуватимуть лёх.
Коли-б вже швидче розкопали,
Бо так сказав Петрові Бог:
— „Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все москаль порозбірас,
Як розкопа Великий лёх.“

Перша душа.

Як була я молодою,
То Присею ²⁾ звалась;

¹⁾ Ми генор душі. (Перш. рукопис.)

²⁾ То Приською. (ib.)

Я от-тутечки й родилась,
Тут і виростала.
От-тут було на цвінтарі
Я з дітьми гуляю,
З тим Юрuseм гетьманченком
У пижмурки граюсь;
А гетьманша було вийде
То й кликне в будинок...
Он-де клуня: от-там мені
І хвіг і родзинок, —
Всёго мені понадає
І на руках носить...
А до гетьмана як прийдуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють було за мною.
Одягнусь, обуюсь, —
І гетьман бере на руки,
Носить і щілув...
От-так-то я в Субботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали
І нікому я нічого,
Ніже злого слова
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрива!
Всі на мене залиялись,
І сватати стали;
А у мене, як на тес ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку,
Як-раз у неділю,
Побігла я за водою.
Вже й криниця тая
Запустіла і висохла,

А я все витаю!...
Дивлюся: гетьман з старшиною...
Я води набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;
А того ї не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледві я не ледві
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила?...
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестриці,
І в рай не пускають.

Друга душа.

А мене, мої сестриці,
За те не пускають,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недолюдком,
Як Батурин славний
Москва в-ночі запалила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палаток
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарізані обнявшися
Зо мною лежали.

І на-силу то на-силу
Мене одірвали
Од матері неживою.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні не вбили, а пустили
Москалям на зрище:
На-силу я заховалась
На тим пожарищі.
Одна тільки і осталась
В Батурині хата;
І в ту хату поставили
Царя ночувати,
Як вертався з-під Полтави.
Я йшла за водою
Повз хатину,³⁾ а він мені
Махає рукою.
Каже — коня напоїти, —
А я й напоїла.
Я й не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дойшла до хати,
На порозі впала . . .
Царь поїхав в Московщину,⁴⁾
Мене поховала
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та, що й мене привітала
В безверхій хатині,
Бо ні кому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
І свалок хрещатий
На вугілля попалили,

³⁾ До хатини. (Перш. рук.)

⁴⁾ На порозі, як царь вийшов,
Мене поховали. (ib.)

А я над ярами
Й байраками козацькими
І досі літаю.
А за що мене карають,
Я й сама не знаю !
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла ?

Третя душа.

А я в Каніві родилась,
Ще й не говорила,
Мене мати несповиту
На руках носила.
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А я з матір'ю сиділа
На горі в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотілось,
Чи може що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла
І . . . і показала ³⁾
На галеру золотую:
„Он глянь лиш,” сказала:
„Мов будинок пливе !“ . . . А в галері
Князі і всі сили,
Воєводи, а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась, —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.

---

³⁾ I галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері (ib.)

От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За що мене на митарства
Й досі не пускають.
Чи я знала, ще сповита,
Що цариця тая —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця? ⁶⁾
Скажите сестриці?

Смеркається. Полетіли
Ночувати в пущу :⁷⁾
Як що буде робитися,
Відтіль буде чути.
Сховалися білесенько,
У ліс полетіли
І в кусточку на дубочку ⁸⁾
Ночувати сіли.

II.

ТРИ ВОРОНИ.

Перша.

Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрав.

Друга.

Я в Парижі була
Та три злоти з Радзивилом
Та з Шотоцьким пропила.

⁶⁾ Львічище! . . . (ib.)

⁷⁾ . . . в Чуту. (ib.)

⁸⁾ І на гілоньці на дубі (Справлено рукою Тар. Григ. на власному рукопису.)

Третя.

Через міст іде чорт
І коза по воді . . .
Буть біді! буть біді!

От-так кричали і летіли
Ворони з трёх сторон, і сіли
На маяку, що на горі,
Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позірали,
Неначе три сестри старі,
Що дівували-дівували,
Аж поки мохом⁹⁾ поросли.

Перша.

Оце тобі, а це тобі!
Я оце літала
Аж у Сібір, та в одного
Декабриста вкрава
Трохи жовчи. От бачите,
Й с чим поживиться.¹⁰⁾
Ну, а в твоїй Московщині
Є на що дивиться,¹¹⁾
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, много!
Три укази накаркала
На одну дорогу.

Перша.

На яку ще? на ковану?
Ну, вже наробила!

⁹⁾ . . . лихом (Перш. рук.)

¹⁰⁾ . . . чим розговітись. (Льв. вид.)

¹¹⁾ Є чим поживитись? (Льв. вид.)

Третя.

Та шість тисяч в одній верстві
Душ передушила.

Перша.

Та не бреши, бо тілько п'ять,
Та й то з фоном-Корфом !
Ще й чваниться, показує
На чужу роботу . . .
Канустниця закурена !
А Ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі ?
Поганці погані !
Що розлили річку крові
Та в Сібір загнали
Свою шляхту — та вже й годі,
То вже запанілись ? ¹²⁾
Ач яка вельможна пава !

Друга й Третя.

А ти що зробила ?

Перша.

А-дзуски ¹³⁾ вам питати мене !
Ви ще й не родились,
Як я от-тут шинкувала
Та кров розливала.
Дивись які ! Карамзина,
Бачиш, прочитали
Та й думають, що ось-то ми !
Дзус ¹⁴⁾ вам, недоріки !
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки !

---

¹²⁾ Уже й запанілись . . . (Льв. вид.)

¹³⁾ А зась вам . . . (Льв. вид.)

¹⁴⁾ Цигъте, недоріки. (ib.)

Друга.

Оде, яка недотика!
Не та рано встала,
Що до-світа упилася,
А та, що й проспалась.

Перша.

Упилася би ти без мене
З своїми ксёндзами!
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетуху,
І досі б стояла! . . .
А з вільними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живущі ж, проклятущі!
Думала з Богданом
От-от я їх поканала.¹⁵⁾
Пі, встали погані
З Мазепою¹⁶⁾ приблудою.
Та й тоді творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тілько старшинами
Козацькими, а такими
Просто-козаками
Фінляндію засіяла,
Насипала бурти
На Орелі. На Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла, та цареві
Болота гатила.

---

¹⁵⁾ . . . поховала. (ib.)

¹⁶⁾ Із Шведською приблудою (ib.)

І славного Полуботка
В тюрьмі задушила.
От-тоді-то було свято !
Аж пекло злякалось,
Матір Божа у Іржавці
В-ночі заридала.

Третя.

І я таки пожила :
З Татарами послужила,¹⁷⁾
З Мучителем покутила,
З Петрухою попила,
Та все Німцям продала,¹⁸⁾
Та все Німцям продала !

Перша.

Та й ти добре наробыла :
Так козаків закріпила ¹⁹⁾
У Німецькій кайдани, —
Хоч лягай та й засни.
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають ?
Вже ж і в кріость завдала,
І дворянства страшну силу
У мундирах розплодила,
Як тих вошей розвела :
Все вельможній байстрята !
Уже й Січ їх біснувата
Німогою ²⁰⁾ поросла ;
Та й Москаль незгірша штука :
Добре вміє гріти руки.
І я лята, а все-таки
Того не зъумію,
Що Москалі з козаками
В Україні діють.

¹⁷⁾ З Татарами помутила. (ib.)

¹⁹⁾ Так кацапів закріпила. (ib.)

¹⁸⁾ Та й Німцям запродала. (ib.)

²⁰⁾ Жидовою поросла. (ib.)

От-то указ надрюкують:
„По милості Божій
І ви — Наші і все — Наше,
І гоже й не гоже!“
Тепер заходились
„Древності“ шукати
У могилах . . . бо нічого
Уже в хаті взяти.
Все забрали любісінько,
Та лихий їх знає,
Чого вони з тим поганим
Лёхом поспішають?
Трошкі-рошкі підождали б,
І церква б упала':
Тоді б собі дві руїни
Разом розкопали. ²¹⁾)

Друга й Третя.

Чого ж ти нас закликала,
Щоб на Лёх дивиться?

Перша.

Таки й на Лёх! та ще буде
Два дива твориться:
Сю ніч будуть в Україні
Родитися близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати;
Другий . . . оце вже наш! . . .
Катам помагати.
Він вже в череві кусає . . . ²²⁾)
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добро поплондрое,
Й брата не покине,

²¹⁾ В «Пчелі» описали б (ib.)

²²⁾ . . . в череві щикає. (ib.)

І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,
Що тут компонують:
На катів та на все добре
Кайдани готують.

Третя.

Я золотом розтопленним
Залью єму очі.

Перша.

Ні, він, клятий недовірок,²²⁾
Золота не схоче.

Третя.

Я царевими чинами
Скручу єму руки.

Друга.

А я зберу з всього світа
Всі ала і всі муки.

Перша.

Ні, сестриці! не так треба:
Шоки сліпі люди,
Треба їго поховати;
А-то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином²⁴⁾
Мітла простяглась;
По-над Дніпром і Тясмином
Земля затряслася.
Чи чуєте: застогнала
Гора над Чигрином?²⁵⁾

²²⁾ А він клятий недолюдок, (ib.)

²⁵⁾ Гора в Чигрині?

²⁴⁾ ... над Київом (ib.)

О! сміється і ридає
Уся Україна! (ib.)

І радіє на родах
Певна Україна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеться, що Іванами
Обох буде звати.
Полетимо! . . .

Полетіли
Й летячи співали.

Перша.

Поїхав наїх Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!

Друга.

Побіжить наш Ярчук
В ірій їсти гадюк
Зо мною.

Третя.

Какъ хвачу, да помчу,
Въ самый адъ полечу
Стрѣлою!

III.

ТРИ ЛІРНИКИ.

Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Субботов про Богдана
Мирянам співати.

Перший.

Що то сказано ворони:
Уже й помостили!
Мов-би для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

А для кого ж? Чоловіка
Певно не посадять
Лічить зорі.

Перший.

Ти то кажеш,
А може й посадять
Москалика або Німця;
А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.

Третій.

Що се таке верзете ви?
Які там ворони,
Та Москалі, та сідало?
Нехай Бог боронить!
Може ще нестись заставлять, —
Москаля плодити.
Бо чутно-єсть, що царь хоче ²⁶⁾
Весь мир полонити.

Другий.

А може ще й так. Так на чорта ж
Їх на горах ставить?
Та ще такі височенні,
Що хмари дostenеш,
Як ізлізти. ²⁷⁾)

---

²⁶⁾ Бо чутка є, що царь хоче
Весь світ полонити. (Льв. вид.)

²⁷⁾ Як підскочиш. (Перш. рук.)

Третій.

Так от же ж що!
От-то потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивиться будуть,
Як мужики тонутимуть.

Перший.

Розумні ви люде,
Та нічого не знаєте!
То понаставляли
Ті хвігури от для того,
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нішком
Піску не орали,
Що скрізь от-там за Тясміном.

Другий.

Чорт-зна що провадиш!
Нема хисту, то й не бреши.
А що як присядем
От-тутечки під берестом
Та трохи спочинем?
Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині:
То поспідаєм в пригоді
Поки сонце встане.
(Посідали). А хто, братці,
Співатъ²⁵⁾ про Богдана?

Третій.

Я співаю і про Красні,²⁶⁾
І про Жовті води,
І містечко Берестечко.

---

²⁵⁾ Співа . . . (Лъв. в и д.)

²⁶⁾ . . . і про Ясси. (Перш. рук.)

Другий.

В великий пригоді
Нам сёгодня вони стануть;
Бо там коло лёху
Базар людей находимся,
Та й панства не трохи!²⁰⁾
А ну заспіваєм
Проби ради.

Перший.

Та цур ёму!
Лажмо трохи спати.²¹⁾

Третій.

І я каку. — Обісів
Ще й у день співати! —

Старці під берестом заснули;
Ще сонце спить, пташки мовчать,
А коло лёху вже проснулись
І заходилися копати.
Копають день, копають другий,²²⁾
На третій насилиу
Докопалися до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши караули.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству. Приїхало
Начальство мордате.

²⁰⁾ Й поживи не трохи. (Перш. рук.)

²¹⁾ Краще полагаймо та виспимось.

День великий; ще будем співати.

Третій.

І я каку: пополинось

Та будено спати. (іб.)

²²⁾ ... копають два. (Друг. вид.)

Подивилось: „треба, каже,
Своди розламати!
Вірній діло!“ Розламали,
Та й перелякалися:
Костяки в лёху лежали
І мов усміхнулись,
Що сонечко побачили.

От добро Богдана:
Черепок, гниле корито,
Й костяки в кайданах;
Як-би в форменних, то добре:
Вони б ще здалися
Кому небудь . . .³³⁾ А ісправник
Трохи не сказився,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він то трудився:
І день і ніч побивався,
Та дурня й добрався;
Як би ёму Богдан оце
У руки попався,
У москалі загатив би,³⁴⁾
Щоб знов, як дурити
Правительство. Кричить, біга,
Мов несамовитий;
Яременка *) в пику пише,
По московськи лає
І весь народ. І на старців
Оттих³⁵⁾ покликає:
— „Ви что дѣлаете, плуты?“ —
— „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана.“ —
— „Я вамъ дамъ Богдана!

³³⁾ Засмілися . . . (Перш. рук.)

³⁴⁾ . . . Заголив би. (Льв. вид.)

³⁵⁾ Козака Яременка клуяя стоїть на тім місті, де були палати Богдана.
(Прим. на власному рук. Т. Г.)

³⁵⁾ Моїх налігає. (Льв. вид.)

Мошеники, дармойди!
І п'єсню сложили
Про такого жъ мошеника!“
— „Нас, пане, навчили!“
— „Я васъ навчу! Завалить имъ!“
Взяли й завалили,
Випарили у московській
Бані-прохолоді!
Боже правий!...
От-так-то лёх і Богдан той ²⁶⁾
Стали їм в пригоді!

Так малий лёх в Субботові
Москва розкопала;
Великого ж того лёху,
Ще й не дошукались! ²⁷⁾

Миргород. 1845 р.

РОЗРИТА МОГИЛА.

Світе тихий, краю милив,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мати, гинеш? ¹⁾
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилася,
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?

-
- ²⁶⁾ Випарили по московськи;
Боже правий!...
От-так пісні Богданови... (Перш. рук.)
- ²⁷⁾ Ще й не докопались. (ib.)
- ¹⁾ На-що тебе сплюндрували?
За-що, мамо, гинеш? (Рук. вар.)

— „Молилася, турбувалась,³⁾
День і ніч не спала,
Моїх діток доглядала,³⁾
Звичаю навчала.
Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
Панувала і я колись
На широкім світі!
Панувала . . . О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір —
На свою Вкраїну,
Що колингучи співала
Про свою недолю,⁴⁾
Що співаючи ридала,
Виглядала волю . . .⁵⁾
Ой Богдане, Богданочку!
Як-би була знала, —
У колисці б придушила,
Шід серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі:
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває . . .
Нехай риє, розкопує, —
Не свое шукає;
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та помогуть Москалеві
Господарювати,

---

³⁾ . . . журбувалася, (ib.)

³⁾ Своїх діточок маленьких (ib.)

⁴⁾ . . . неволю, (ib.)

⁵⁾ Проклиная долю! (ib.)

Та з матері полатану
Сорочку здіймати . . .⁶⁾
Помагайте, ¹⁾ недолюдки,⁸⁾
Матір катувати! . . .

На четверо розкопана
Розрита могила! . . .
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? — Ех! як-би то ⁹⁾
Як-би то знайти те,
Що там поховали, —
Не плакали б діти,
Мати б не ридала!

~~~~~

КАВКАЗ.

За горами гори, хмарами ¹⁾ повиті,
Засіяні горем, кровию политі.
З-покон-віку Прометея
Там орел карає,
Що-день-божий довбе ребра,
Серце розбиває;²⁾
Розбиває, та не вип'є
Живучої крові:
Воно знову оживає,
І сміється знову.

⁶⁾ . . . здирати (ib.)

⁸⁾ Помагайте, недовчені.

¹⁾ Поспішайте ж, недолюдки

(Вид. Гергарда.)

Матір катувати,

⁹⁾ . . . Ех! як-би ж то

На четверо розкопати

Як-би були запалі,

Розсипати могили!

Що там заховали, —

Чого ж вони там шукають,

Не плакали б діти

І що заховали? (ib.)

Матір не тужила б! (ib.)

¹⁾ . . . хмарою. (Рук. вар.)

²⁾ Що-день-божий добре ребра

Й серце розбиває; (Вид. Гергарда.)

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поле;
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю³⁾ з Тобою стати,
Не нам діла Твої судить:
Нам тілько плакати, плакати, плакати,
І хліб насущний замісить
Крівавим потом і слёзами!
Кати знущаються над нами,
А правда наша пьяна спить!
Коли-ж вона прокриється,
Коли-ж одпочити
Даси, Боже, утомленим,⁴⁾
І нам даси жити?
Ми віруєм твоїй силі,
І слову живому:⁵⁾
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язичкі⁶⁾
Во віки і віки.
А поки-що течуть ріки —
Кріваві ріки! . . .

За горами гори хмарами повиті,
Засіяні горем, кровию политі!
От-там-то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю,
Та й цькуємо . . . Лягло кістями

³⁾ . . . на суд (Рук. вар.)

⁵⁾ . . . Твоїму (ib.)

⁴⁾ Лижем, Боже, утомлений (ib.)

⁶⁾ Поклоняться всі народи,
Поклоняться всі язички (ib.)

Людей муштрованих чи-мало . . .
А сліз, а крові? Напоїть
Всіх Імператорів ⁷⁾ би стало . . .
З дітьми і внуками, втопить
В слёзах удових. ⁸⁾

А дівочих,
Пролитих нишком ⁹⁾ серед ночі,
А матеріх горячих сліз,
А батьківських, старих, крівавих —
Не ріки — море розлилось,
Огненнє море!

Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам царям! —
Слава!

I вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
I вам, лицарі великі, ¹⁰⁾
Богом незабуті!
Борітесь — поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
I правда святая!

„Чурек і сакля — все твоє:
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не візьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах. ¹¹⁾
У нас ¹²⁾ — на те пісьменні ми —
Читаем Божій глаголи,
I од глибокої тюрми,
Та до високого престола,
Усі ми в золоті і голі. ¹³⁾

⁷⁾ Всіх Цариків. (Вид. Гергарда.) ¹⁰⁾ ... дикарі великі (Вид. Гергарда.)

⁸⁾ В слёзах вдовиці і дівочих, ¹¹⁾ ... в кайдані. (ib.)
(Вид. Гергарда.) ¹²⁾ А в нас? ... (Рук. вар.)

⁹⁾ ... тайно (Рук. вар.) ¹³⁾ Усі ми в золоті єсими! (ib.)

До нас в науку . . . ми навчим,
Почому хліб і сіль почім?
Ми християне;¹⁴⁾ храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас. —
Нам тілько сакля в очі коле,
Чого вона стойть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам
Чурек же ваш та так не кинем,¹⁵⁾
Як тій собаці? Чом ви нам
Платить за сонце неповинні?
Тай тілько ж то!
Ми не погане, —
Ми настоящі християне;
Ми малим ситі. — А за те,¹⁶⁾
Як-би ви з нами подружились,
Богато б де чому навчились.
У нас же й світа як на те:
Одна Сібір неісходима!
А тюрм? а люду? — що й лічить:
Од Молдована аж до Фінна,¹⁷⁾
На всіх язиках все мовчить:
Бо благоденствує! . . . У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і научас,
Що царь якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,¹⁸⁾
А друга вбив! Тепер на небі!
Ось бачите, які у нас
Сидять на небі? Ви ще темні,
Святым хрестом непросвіщені!
У нас навчіться . . . В нас дери,
Дери та дай,
Та потім прямо в рай,

¹⁴⁾ Ми не погане, —

Ми настоящі християне:

Храми ікони,

Все добре . . . (Вид. Гергарда.)

¹⁵⁾ . . . та вам не кинем, (Рук. вар.)

¹⁶⁾ До нас в науку; а за те (Рук. вар.)

¹⁷⁾ Од Молдованина до Фінна,

На всіх язиках всі новчать:

Бо благоденствує! (Вид. Гергарда.)

¹⁸⁾ . . . взяв за себе, (ib.)

Хоть і рідно всю забирай.
У нас... чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Хранцузів ласем; продасем,
Або у карти програєм
Людей... Не негрів, а таких
Таки хрещених, но простих.
Ми не Гишпане: крий нас Боже!
Щоб крадене перекупатъ та продавать,
Як ті жиди... ми по закону!“ —

По закону Апостола
Ви любите брата? ¹⁹⁾
Суеслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жинці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!
За кого ж Ти розпинаєшся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих? Чи за слово
Істини? Чи може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталося!
Храми, каплиці і ікони,
І ставники, і мірри дим, ²⁰⁾
І перед образом Твоїм
Неутомлений поклони
За кражу, за війну, за кров...
Щоб братню кров пролити, просять,
А потім в дар Тобі ²¹⁾ приносять
З пожару вкрадений покров...

¹⁹⁾ Воздовбите брата! (Рук. вар.) ²¹⁾ ... Тобі ж приносять (ib.)

²⁰⁾ І ставники і мірри й дим (ib.)

Просвітились, та ще хочем
Других просвітити:
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем,²²⁾ тілько дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани ковати,
Як їх носить, як і плести
Кнуты уалуваті,
І як під них спини підставляти:
Всёму навчим,²³⁾ тілько дайте
Взяти свої гори, —
Ті останні, бо взяли вже
І поле, і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове²⁴⁾ любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну: довелось запить
З московської чаши²⁵⁾ московську отруту . . .
О друже мій добрий, друже незабутій!
Живою душою в Україні витай;
Літай з козаками по-над берегами,
Розріті могили в степу назирай,²⁶⁾
Заплач з козаками дрібними слёзами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки-що мої думи,
Мое лютє горе,
Сіятиму;²⁷⁾ нехай ростуть

²²⁾ Всёму навчим, (ib.)

²³⁾ Все покажем, (ib.)

²⁴⁾ Граф Яков Петрович Де-Бальма. Сане коло того часу єго вбито на Кавказі. (Ред.)

²⁵⁾ З Московської чашки . . . (ib.)

²⁶⁾ . . . в степу наглядай. (ib.)

²⁷⁾ Сіятимуть . . . (ib.)

Та з вітром говорять . . .
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Тиї²⁸⁾ думи аж до тебе !
Братнёю слёзою
Ти їх, друже, привіташ,
Тихо прочиташ,
І могили, степи, гори,²⁹⁾
І мене згадаш. —

1845 р. Декабря 14. Вьюнище. Полт. Губ.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

всякого свое лихо,
І в мене те лихо ;¹⁾
Хоть не свое — позичене,
А все таки лихо.
На що б, бачтесь, тё згадувать,
Що давно минуло ?
Будить Бог-знає колишнє ?!
Добре, що заснуло! . . .

Хоть і яр той !²⁾ Вже до ёго
І стежки малої
Не осталось, і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, а згадавши,
То була й дорога
З монастира Митріного³⁾
До яру страшного.
В яру колись гайдамаки
Табором стояли,

²⁸⁾ Мої думи . . . (ib.)

²⁹⁾ І могили, степ і море (ib.)

¹⁾ І в мене не тихо ; (Рук. вар.)

²⁾ Ось і яр той . . . (ib.)

³⁾ . . . Мотрикова. (Льв. вид.)

Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У яр тоді⁴⁾ сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом,—
Одностайніє стати
На ворога лукавого,
На лютого Яхса.

Де-ж ти дівся в яр глибокий⁵⁾
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом?
Чи то всадили⁶⁾
Нові кати, щоб до тебе
Люде не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими Яхами?
Не гатіте! бо над яром⁷⁾
Залізняк витас,
І на Умань позірас:
Гонту виглядає!
Не ховайте, не топчіте
Святого закону!
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славьтеся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять!
А кричите, що несете
І душу і шкуру
За отечество! Їй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє

⁴⁾ У яр люде сходилися, (Рук. var.)

⁵⁾ . . . загатили. (ib.)

⁶⁾ . . . в яр широкий (ib.)

⁷⁾ Не сковасте: над яром (ib.)

І не знає, за що,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче-ледащо :
„Гайдамаки — не воїни ;
Разбійники, вори ;
Пятно в нашій історії ! . . .“
Брешеш, людоморе !
За святую правду, волю
Розбійник не стане ;
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний ; не заріже
Лукавого сина ;
Не розіб'є живе серце
За свою Вкраїну !
Ви — розбійники неситі !
Голодні ворони !
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім данною,
І сердечним людом
Торгуете ? . . . Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тоже лихо ! — Дуріть дітей,
І брата сліпого ;
Дуріть себе, чужих людей . . .
Та не дуріть Бога ;
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара,
І повіс новий огонь
З Холодного яру !

17 Декабря, 1845 р. Вьюнниця.

ДО МЕРТВИХ І ЖИВИХ, І НЕНАРОЖДЕННИХ
ЗЕМЛЯКІВ МОЇХ,
В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ СУЩИХ, МОЕ ДРУЖЕС ПОСЛАНІС.

Аще кто речеть, ико люблю
Ба, а брата сконюго нечести-
днть, ложь есть.
(Соборн. посланіе перв. Св.
Апостола Іоанна, гл. IV., ст. 20.)

І світає, і смеркає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває . . .
Тільки я, мов окаянний,
І день і ніч плачу ¹⁾
На розпуттях велелюдних,
А ніхто не бачить;
І не бачить, і не знає . . .
Оглухи, не чують . . .
Кайданами міняються,
Правдою торгується,
І Господа зневажають —
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орутъ лихо,
Лихом засівають . . .
А що вродить? Побачите, ²⁾
Які будуть жнива . . .
Схаменіться, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивітесь на рай тихий — ³⁾
На свою Вкраїну;
Полюбите щирим серцем

¹⁾ День і ніч блукаю. (Вид. Гергарда.)

²⁾ . . . Побачимо,

Як будуть жнива! (Рук. вар.)

³⁾ . . . на край тихий (ib.)

Велику руіну;
Розкуйтесь, братайтесь;
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі . . .
В своїй хаті — своя й правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,⁴⁾
Немає другого Дніпра!
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнёго⁵⁾ . . . Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого . . . Ерічите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись . . .
А хилитесь, як і хилялись,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих гречкосій,
І сонця правди дозрівати
В німецькі землі, у чужий,⁶⁾
Претесь знову. Як-би взяти
І всю мизерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді б застився сиротою
З святыми горами Дніпро!

Ох, як-би то сталось,⁷⁾ щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли:

⁴⁾ Немає на світі другій України. (Рук. вар.)

⁵⁾ Братерства, братію . . . (ib.) ⁷⁾ От як-би те сталось (ib.)

⁶⁾ . . . на чужину (ib.)

Не плакали б діти, мати б не ридала;
Не чули б у Бога⁸⁾ вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люде б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою . . .

Схаменітесь! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люде;
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших; і не буде
Кому помагати, —
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на-віки проклинеться
Своїми синами.
Умийтесь, образ Божий
Багном не скверніте;
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко-глибоко . . .
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засядуть, і премудрих
Немудрі одурят!

Як-би ви вчились так як треба,
То й мудрость би була своя;

⁸⁾ Не чули б убогі вашої хули, (ib.)

А то залізете на небо:
„І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема ні некла, ані раю,
Немає й Бога, тільки я,
Та куций німець узлуватий,
Та ѿй більш нічого . . .⁹⁾“

— „Добре, брате!
Що ж ти таке?“

„Нехай німець
Скаже: ми не знаєм!“

От-так-то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: „Ви Моголи!“
— Моголи, Моголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі! —
Німець скаже: „Ви Славяне!“
— Славяне, Славяне,
Славних прадідів великих
Правнуки погані! —
І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофили
Так і претесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг! . . . Колись будем
І по своёму глаголать,
Як німець покаже,
А до того ѿ історію
Нам нашу розскаже.
От-тоді ми заходимось!
Добре заходились

⁹⁾ «А більш нічого!» (ib.)

По німецькому показу,
Та й заговорили.
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не то щоб прості люде!
А кгвалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія? Поема
Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що не Брути...¹⁰⁾
У нас Брути і Коклеси,
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори клала,
Степом укривалась!“
Кровью вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Обкрадених трупах!...

Подивіться лишень добрε;
Прочитайте знову
Тую главу,¹¹⁾ та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титли,
Ніже тиї коми;
Все розберіть, та й спітайте
Тоді себе: що ми?
Чи є сини?¹²⁾ яких батьків?
Ким, за що закуті?
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,

¹⁰⁾ Чорт-зна що за Брути! (ib)

¹²⁾ Чи є діти?

¹¹⁾ Тую славу. (Вид. Гергарда)

Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможній гетьмани!
Чого ж ви чванитесь, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучше, ніж батьки ходили?
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили!
Може чванитесь, що братство
Віру застутило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: найдались,
А вам тепер вадить;
А на Січи мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,¹³⁾
Й істо на здоров'я,
Та й славите Запорожжя . . .
А чисю кров'ю
Отта земля напосна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже, аби добра
Була для городу?
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили . . .
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву
І нам,¹⁴⁾ синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти

¹³⁾ . . . коштуєте,
Істо на здоров'я (ib.)

¹⁴⁾ І вам . . . (ib.)

Її розпинають;
Так як пиво, праведную¹⁵⁾
Кров із ребер точуть;
Просвітити, бачиш, хочуть¹⁶⁾
Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте:¹⁷⁾
За науку буде
Материна добра плата . . .
Розпадеться луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих . . .

Учітесь, брати мої,¹⁸⁾
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь;
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люде цураються,¹⁹⁾
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужий,
І немає злому
На всій землі безконешній
Веселого дому.

¹⁵⁾ Замість пива . . . (Рукоп. вар.)

Не турбуйтесь, — буде

¹⁶⁾ Просвітити, кажуть . . . (ib.)

Материна добра плата. (Рук. вар.)

¹⁷⁾ Добре, ведіть, показуйте:

¹⁸⁾ Не дуріте самі себе .

Нехай стара мати

Учітесь, читайте (ib.)

Навчається, як дітей тих

¹⁹⁾ Того люде цураються,

Нових доглядати.

В хату не пускають,

Показуйте! За науку,

Чужі люде проганяють,

І немає злому (ib.)

Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!

Оттака-то наша слава,
Слава України! . . .
От-так і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й за що розпинали? . . .
• • • • • • • • •

Обніміте ж, брати мої,
Найменьшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати;
Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмитих²⁰⁾ поцілуйте
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Давняя година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній,
Тихенько засяє . . .²¹⁾
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

1845, 14 Декабря. Вьюкище, Полт. губ.

²⁰⁾ І жіночок . . . (Рукоп. вар.) ²¹⁾ Тихо просніяє. (Рук. вар.)
І діточок . . . (Другий вар.)

ЗАПОВІТ.*)

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручи
Були видні, було чути,¹⁾
Як реве ревучий.

Як понесе з України
У синев море кров ворожу, —
От-тоді я і лани і гори — все покину
І полину до самого Бога молитися;
А до того — я не знаю Бога.²⁾
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвите,
І вражою злою кровью ³⁾
Волю окропите!
І мене в сім'ї великий,
В сім'ї вільний новій,⁴⁾
Не забудьте помянуть
Не злим тихим ⁵⁾ словом!

*) У вид. Gerhard'a (Neue Gedichte von Puschkin und Schafftschenko. Leipzig. 1859) ці вірші названі «Думка».

¹⁾ Було видно, було б чути. (Вар. по рукопису 1848 року.)

²⁾ І полечу до самого Бога

Молитися. А до того —

Поховайте,

Поховайте, та вставайте, (ib.)

³⁾ І вражою чаркою кровью (ib.)

⁴⁾ В саній вольній мові (ib.)

⁵⁾ . . . добрими словами. (ib.)

ДО 1847 РОКУ.

В АЛЬБОМ.

Ти якось так-собі, що й вимовить не вмію:
Дивлюся мовчки на тебе, й серденько нис,
Нис, — та ба! мусить погибати!
Нехай знає, що бажає, кого, як кохати!
Ти моторна, чепурная, та ще й доля дбає,
Моя ж доля, — як та воля по світу блукає —
Іще з малку одцуралась: вернутсья не втрапить.
Та що робить? бо сліпая, нікому порадить.
Будь ти ж долею моєю, розумна, видюча,
Шоборюсь тоді з судьбою, хоч вона й могуча.

Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче!
Вона голосно співає,
Голосно і плаче.
І сопілкою голосить,
Бурею лютує,
І чогось у Бога просить,
І чогось сумує.

Ні, не люде тебе вчили!
Мабуть сама доля,
Степ та небо та могили
Та широка воля

Мабуть часто думка жива
Трупи розривала,
І козацька давня слава,
Як сонечко сяла.
І вставали з домовини,
Забиті в кайдани,
Вірні діти України,
Козаки й Гетьмани.
І святі кістки біліли
Спалених в Варшаві,
І могили крівавіли
Прадіди безглаві.

Мабуть ти учивсья співати
На руїнах Січи,
Де ще наша рідна мати
Зазірає в вічи;
Де та бідна мати просить
Кожну душу ширу,
Хто по світу кобзу носить,
Щоб співати миру
Про козацтво незабутнє,
Вірне стародавнє,
Про життя козацьке смутнє,
Смутнє, але славне.
Знають, братіку рідненький,
Як учивсья ти грати,
Ти послухав тій ненъки,
Та й став нам співати.

(3 рукопису 1848 р.)

ДУМКА.

За думою дума роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя — тихо-тихесенько плаче
У самого серця,¹⁾ може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Велике слово?
Всі оглухли, похилились:
В кайданах — байдуже! . . .
Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Нічого, мій брате!
Не заревуть в Україні
Вольний гармати,
Не заріже батько сина,
Рідної дитини;²⁾
За честь, за віру і за братство,
За славу України³⁾
Не заріже: викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві! . . . Се-б-то, бачиш
Лепта удовиці
Престолові, Отечеству
Та Німоті плати! . . .
Нехай, брате! А ми будем
Сміяться та плакати.

¹⁾ У самону серці (Вид. Гергарда.)

²⁾ Своєї дитини (ib.)

³⁾ За честь, славу, за братерство
За волю України (ib.)

ПОЛУБОТКО.

Віс вітер, віс буйний,
Бурьян похилився,
По-над бистрим над Дунаєм
Козак захурився;
Не сзиває не гукає,
На своїх козаків,
Що розсипались по полю,
В лісі між байраків.

Він не слухає зозулі,
Що ёму кувала,
Віщувала ту дорогу,
Що душа бажала . . .
За залізними хромами
Славу вспоминає . . .
Місяць глянув із-за хмари,
І козак питав:

— „Місяць ясний! Ми колись-то
Весело гуляли, —
Ти по небу, я по полю,
І усі нас знали!
Ти тепер один на волі,
А я — нещасливий
Гину, бачиш, у безслав'ї . . .
Україна гине!

„Україно, Україно!
Де ти військо діла?
Де тих шабель сорок тисяч?
Разом все згубила!
Козаки лежать в могилі,
І хрести рядами,
А над ними червоніють
Ремінці з хустками . . .

І козацький їх кістки
Покинула сила . . .

Гине Україна.
„Показав би я дорогу
Їм на Україну,
І послав би в чистім полі
Мякую перину !

Показав би, що з Богданом
Були договори
Не для того, щоб в болоті
Стройть їм хороми . . .
Уміраю, бо не знаю
На-що мені жити !
Ой чи буде Україна
Своїх врагів бити ?

Чи засяють наші шапки
На Вкраїнськім полі ?
Чи гулятимуть козацькі
Шаблі на просторі ?
Не заснула би ніколи
Козацька слава,
Як-би з шаблями при Йвані
Вся Україна встала !“

~~~~~

Тече вода в синє море,
Та не витікає,
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Шішов козак світ-за-очі ;
Грає синє море,
Грає серце козацьке,
А думка говорить :
„Куди ти йдеш, не спитавшиесь ?
На кого покинув

Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люде, —
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплачати,
Ні поговорити.“
Сидить козак на тім боці, —
Грас синє море.
Думав, доля зострінеться, —
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
До-дому ключами.
Плаче козак, — шляхи биті
Заросли тернами.

Mинають дні, минають ночі!
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя... гаснуть очі;
Заснули думи, серце спить:
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злой, злой!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
На світі лежати;
А дай жити, серцем жити
І людей любити...
А коли ні, — то проклинати
І світ запалити.

Страшно впасти у кайдани,
Умірати в неволі;
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого!... однаково —
Чи жити, чи загинуть...

Доле, де ти? доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злой, злой!...

(З рукопису 1848 року.)

У Вильні, городі преславнім *)
Оце случилося недавно,
Ще був тоді... (От як на-те
Не вбгаю в віршу сёго слова)...
Тоді здоровий, прездоровий
Зробили з ёго лазарет,
А бакалярів розігнали,
За те що шапки не ламали
У Острій-Брамі... дурня знать
По походу. От же назвать
Їй-Богу я ёго не вмію
Того студента, що ж нам діять?...
То синок був литовської
Гордої графині:
І хороше, і багате,
І одна дитина,
І училась не паничем,
І шапку знімало

*) Ці вірші у рукопису Т. Г. оливицем перехрещені: набуту він не хотів їх друкувати. (Ред.)

В Острій Брамі. Добре було,
Та лихо спіткало:
Улюбилося сердечне,
(Було молоде)
У жидівку молодую,
Та й думало з нею,
Щоб сёго не знала мати,
Звичайне побратись,
Бо не можна ради дати.
Що то за проклята!
Мов змалёвана сиділа
До самої ніочі
Перед вікном і втирала
Заплакані очі:
Бо й вона таки любила;
І страх, як любила
Та на бульвар виходила
І в школу ходила
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати;
І банкир якийсь із Любська¹⁾
Жидівочку сватав —
Шо тут на світі робити?
Хоч іти тошитись
До Закрету: не хочеться
Без жидівки жити
Студентові. А жид старий, —
Ніби тее знає,
Дочку свою одиночу
В хаті замикає,
Як іде до лавок в-ранці
І найма сторожу
Стару Рухлю. — Ні, небоже:
Рухля не поможе!
Уже де вона на світі
Роман сей читала

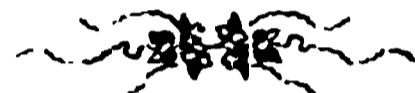
---

¹⁾ Любськ — Замок над Вілією.

З шовковою драбинкою?
І Рухля не знала,
Може сама догадалась, —
Тілько заходилась
Та сплела й собі такую
І в ночі спустилась
До студента на улицю.
І де б утікати,
А вони, (звичайне, діти)
Любо щіуватись
Коло воріт заходились.
А жид із на-двору,
Мов скажений вибіга
З сокирою. Горе!
Горе тобі, стара мати!
Нема твого сина:
На улиці валяється
Убита дитина,
Убитая жидовином.
Горе тобі, мати!
Жидівочка . . . (де та сила
Взялася в дитяти?!)
Вихватила ту сокиру
І батькові в груди
Аж по обух вгородила!

Оттаке-то чудо
У тім місті преславному,
У тій Вильні сталося.
Дивувались довго люде,
Де вона сковалась
Жидівочка та гадюча,
Що батька убила.
А вона в-ночі любенько
В Вилії втопилася,
Бо найшли її в Закреті;
Там і поховали.

А графиня — без дитини
Сердешна осталась.
Поїхала у Рим, кажуть,
Та десь опинилась,
Та з маркизом яким-сь голим.
Кажуть, одружилась.
Може й брешуть, бо, звичайне,
На те вони люде:
І вдовицю незабудуть,
І тую осудять.

1847.

КНЯЖНА.

Поема.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розскажи, як за горою
Сонечко сідає;
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає;
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась —
Аж по воді розітлала
Зелений віти,
А на вітах гойдаються
Нехрищені діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує;
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає . . .
А про людей . . . та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,

Добре знаю!... Зоре моя,
Мій друже єдиний!
Ти не знаєш, що діється
В нас на Україні,
А я знаю, і розкажу
Тобі й спать не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Нижній Новгородъ. 1858.

* * *

Село! і сердце одпочине.
Село на нашій Україні --
Неначе писанка — село.
Зеленим гаєм поросло,
Цвітуть сади; біліють хати;
А на горі стоять палати,
Неначе диво; а кругом
Широколистий тополі,
А там і ліс, і ліс і поле,
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог витас над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі з-далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люде й сліду ие найшли,
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господніому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь, — була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі; були багаті:
Високі на горі палати,

Чи-малий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть-собі село
По-над водою простяглось.

Колись там весело було:
Бувало, літом і зімою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілим наливає,
Та ще й покрикує: „віват!“
Гуляє князь, гуляють гості,
І покотились на помості . . .
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє.
І так за днями день минає . . .
Мужицькі душі аж пищать;
Судовики благають Бога . . .
П'яниці, знай-собі, кричать:
— „И патріотъ! и братъ убогихъ!“¹⁾
Нашъ славный князь! . . . Виватъ! виватъ!“
А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однімає
У мужика, . . . — і Бог не знає,
А може знає, та мовчить!

Княгиня взаперті сидить.
Її і в сіні не пускає
Убогих брат. А що ж робить? ²⁾
Сама втікла і повінчалась,

¹⁾ «И патріотъ и братъ убогихъ,
Філософъ князь!» або: «Сократъ,
И машъ Сократъ убогихъ братъ!» (По першому рукопису.)

²⁾ Сократ і в сіні не пускає
Свою Ксантіппу. Що ж робить? (ib.)

І батько й мати не пускали,
Казали: в гору не залазь!
Так ні, — за князя. От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине! ³⁾)
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов раст весною у-ночі;
Засхнеш, не знатимеш нічого:
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жити так, Господи, хотілось!

Хотілось любити
Хоть годочек, хоть часочек,
На світ подивитись;
Не довелось, — а все було,
Всёго понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала;
Хоч молись перед тобою,
Мов перед святою.
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить, та славити Бога
І добро творити,
Та Божою красотою
Людей веселити —
Так же ні! А молодий,
Та карій очі,
Щоб марніли в самотині . . .
Може Бог так хоче?
Боже! Боже! Давш волю
І розум на світі,
Красу давш, серце чисте.
Та не даш жити . . .
Не даш на рай веселий.
На світ твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть на віки . . .

³⁾ От і тітуя тобі, книгине! (ib.)

Не весело на світі жити,
Коли нема кого любить.
От-так і їй, одній-единій,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині —
Аж страшно. А вона молилася
І жити у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матір'ю ходила,
Уже пишалась і любила
Свое дитя; і дав дожить
Господь їй радості на світі —
Узріть ёго, пощілувати
Свое единес дитя
І перший крик ёго почуті . . .
Ох, діти! діти! діти!
Велика Божа благодать!

Слёзи висохли, пронали,
Сонце просияло,
І княгиня з дитиною
Не тисю стала:
Ніби на світ народилась,
Гралась, веселилась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила,
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала:
Бо княгині тілько вміють
Привести дитину,
А годувати та доглядати
Не вміють княгині;
А потім оха: „забуває
Мене мій Поль, або Филат!“
За що ж воно тебе згадає —

За те хиба що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А п'яного свого князя
І не допускала.
Мов яблучко у садочку
Кохалась дитина,
І говорить уже стала,
І вчила княгиня
Тілько „мамо“ вимовляти,
А „тато“ не вчила . . .
І книжочок з кунштиками
В Ромні накупила,
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходилась вчити;
І що Божий день купала,
Рано спати клада,
І пилиночки на неї
Впасті не давала,
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною свою . . .
І жениха їй еднала,
І раділа з нею,
І плакала. Довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала
У мундирі, та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,
Мов вимовити хоче:
— Не плач, мамо, не розплітай
Мої довгі коси —
Посічутсья . . . — Що день Божий

Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива:
Мов тополя виростає
Світові на диво.
Виростає . . . та недовго
Буде веселити
Свою матір: Бог карає
Княгиню на світі . . .
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умірає,
Злес оживає . . .
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся —
За бабами захарками ⁴⁾
На селах метнувся.
Наїхали; заходились,
Лічили, лічили,
Поки її безталанну
В труну положили.

Не стало на селі княгині,
І гусла знову загули,
А сирота її в селі,
Її єдина дитина,
Мов одірвалось од гіллі:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спеклося бідне на жару;
Лопуцьки єсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру.
Умийся, серденко, бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає — тебе не стало.

⁴⁾ За консиліумом п'яний (Перш. рук.)

Умийся серце, щоб пізнала
Тебе, єдину свою,
І Господа б благословляла
За долю добрую твою.
Умилася; а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде?
Побачим.

Гусла загули . . .
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть налати на помості,
• А голод стогне на селі.
Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голодний люде . . . А скирти гинуть,
А пани й полову жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочек хлібець не рожав:
Тоді б і в Парижі і иному краю
Наш брат хуторянин себе показав!
А Бог куяє. Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить і не покарати!
Або вже аж надто довготерпеливий . . .
Минають літа. Люде гинуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже: п'є, гуляє,
Та жида з грішми виглядає.
Нема жида . . . Хліби зійшли;
Радіють люде, Бога просяять;
Аж ось із Київа привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

Чорнобрива, кароока,
Вилитая мати,
Тілько смутна — невесела.

Чого б сумувати?
Або, може, вже такою
Воно й уродилось?
Або, може, молодев⁵⁾
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого.
Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка,
На світ виглядала
З того Київа; аж поки
Побачила села
Знівечені, — з того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,⁶⁾
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли:
Там словами привітала,
Там нагодувала;
Що день Божий обходила
Село; помагала
Усякому; а сироти
До неї в покой
Приходили і матір'ю
Своєю святою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в село
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
З половою жито
І молотить виганяє
Людей недобитих.

⁵⁾ Або вже на безголовий
Чи не полюбила?!
Ні, виросла веселою,
Та бачила села,

Лютий голод на Вкраїні, —
Тим і не весела! (Перш. рук.)

⁶⁾ З п'яним батьком не бачилася. (іб.)

Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І з клунею провіяли.
Князь і не спочинув:
На моторич закликає,
Та п'є, та гуляє
Аж у гай; бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гай;
Срамотні співи; аж ляшить
Жіночий регіт; завиває,
Реве хазайн: „будем пить,
Аж поки наша доня спить!“

А доя взаперті сидить,
В своєму сумному покої,
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають.
Дуби з діброви, мов дива,⁷⁾
У поле тихо одхожають,
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають-гудуть.
Дивітесь, очі молодий,
Як зорі Божі встають,
Як сходить місяць, червонів.
Дивітесь, поки вас гріє,
А зорі спати не дають.

Головою молодою
На руку схилилась,
До-півночи невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивилася,
Та й плакати стала.

⁷⁾ З діброви чорний дива,

Неначе в поле одхожають. (ib.)

Може, серце яке лихо
Тихо прошептало . . .
Та байдуже: поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилася, та й сать лягла,
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості: де що впало,⁸⁾
Там і осталось. Сам не впав,
Остатнє каплю допивав;
Та й ту допив. Встас, не пада,
Іде в покой. Скверний гаде,
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся. Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикав,
І лізе до дочки. Прокинься,
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку — покусав!
Убий, і Бог не покарав,
Як тая Ченчю колись
Убила батька кардинала . . .
Ні, не прокинулася — спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає . . .
Не чуть нічого. Час минає,
А потім крик, а потім кгвалт
І плач почули із палат,
Почули сови; потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуня зайнялись
І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обізвавсь.
Пани в гаю не ворушились;
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

⁸⁾ Харен і гості; де що впало, (ib.)

Прокинулись вранці гості;
Аж бачять, що лихо —
Покинули свого князя,
Та любо, та тихо.
Так і ми єго покинем,
Так і Бог покине.⁹⁾
Тебе тілько не покине
Лихая година,
Княжно моя безтаканна,
Знівечений цвіте!
Ти ще будеш покутуватъ
Гріхи на сім світі,
Гріхи батькови. О, доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоть на старість,
Хоть на чужім полі,
На безлюдьї. Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаш.

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали на пожарищі
Небога згоріла.

Стойть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужає встati;
А підвести нема кому —
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.

⁹⁾ Так і Бог покине,
Щоб не лізти такі гади
В нашу Україну!
А дех ділась осквернення?

І сліду не стало.
В селі сироти і вдови
Знову заридали. (Перш. рукопис.)

Люде трохи очуяли;¹⁰⁾
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже святої.
Де ж вона поділась?
У Київі пресвятому
В черниці постриглась.
От-так було, от-так і буде:
В гріхах родились ми для зла!
Яка ж тут Богові хвала? —
Скажіть мені розумні люде!

Родилось на світ жити, любить,
Сиять Господнєю красою,
Витати над грішними святою,
І всякому добро творить, —
А сталось ось як: у черницях
Занапастилося добро.
Не стало радості у Бога
Для нещасливої княжни!

Блукаючи по Україні,¹¹⁾
Прибивсь якось я в Чигирин
І в монастир оттой дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотний стойть.
От-там мені і розказала
Стара черниця новину,
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік: „Одпочивала,
Та й Богу душу отдала.
Вона була ще молодою
І прехорошай собою;

¹⁰⁾ Люде стогнуть на аренді
Та Бога благають
. . . . . (ib.)

¹¹⁾ Шукаючи старовини
В моїй Україні убогій,
Зайхав я у Чигирин. (ib.)

На сонці дуже запеклась,
Та її занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці з-три,
І все до крихти розказала
Мені і Ксенії-сестрі,
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила...
Още її свята могила...
Ще не поставили хреста.“

ИРЖАВЕЦЬ.

Наробили колись Шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави,
А за ними їй Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б як-би були
Одностайні стали,
Та з хвастовським полковником
Гетьмана сдали...
Не стреміли б списи в стрілі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх Прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б Матір Божа
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорозці

Великий Іуг і матір Січ,
Взяли з собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе-Запорожжя.

Заступила чорна хмара
Та білу хмару,
Опанував Запорожцем
Поганий Татарин.
Хоч позволив хан на шісках
Новим кошем стати,
Та заказав Запорозцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися.

Боже мій з тобою,
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не мучив?... Якби розсказать
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякатъ
Саме б пекло можно; а Данта старого
Полупанком нашим можно здивувать.
І все то те лихо все кажуть од Бога!
Чи вже ж єму любо людей мордуватъ
І надто убогу¹⁾ мою Україну!!...
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать!?

Розсказали кобзарі нам
Про вояни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття,
Про лютий кари,
Що Ляхи нам завдавали, —
Про все розсказали.

¹⁾ ... сердечну (Рук. вар.)

Що ж діялось по Шведчині? —
То й вони злякалися:
Оніміли з переляку
Сліпі небораки.
От-так її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли . . . і з-далека
Запорозці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули,
Як погнали на болото
Город будувати . . .
Як плакала за дітками
Старенька матій . . .
Як діточки на Орелі
Линію копали,
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули Запорозці —
З далекого Криму,
Що канав Гетьманщина,²⁾
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули, та мовчали,
Бо їй добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними ³⁾
Заплакала Матір Божа
Слізами святими;
Заплакала Милосерда,
Неначе за сином;
І Бог зглянувсь на ті слёзи,⁴⁾

²⁾ Як канают в Гетьманщині,
На лінії гниуть;

Чули, чули Запорозці
. . . . (ib.)

³⁾ Умивались небожата
Дрібними, гіркими,

Аж поки та Матір Божа
Заплакала з ними!! . . . (ib.)

⁴⁾ І на Україну;
За козацькі і за тиі
Пречисті слёзи
Поблиз Петра, (ib.)

Пречистий слёзи;
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися Запорозці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої;
Поставили у Іржавці
В муромані^{*)} храмі.
От-там вона ѹ досі плаче
Та за козаками.

СОН.

Гори мої високі!
Не так і високі,
Як хороші-хороші,
Блакитні з-далека —
З Переяслава старого,
З Виблой могили,
Ще старшої, мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь: аж он передо мною,
Неначе дива, виринають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У пижмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами вигравав;

---

^{*)} В сотниківі ... (ib.)

А он-де, он-де, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стойть з похиленим хрестом.

Давно стойть — виглядає
Запорозця з Лугу;
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На світ з домовини.
Може, часщ оновлення?
Не жди тій слави:
Твої люде окрадені,
А панам лукавим
На що здалась козацька
Великай слава?!

I Трахтемиров геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'янний старець торбинки.
А он старе Манастирище,
Колись козацьке село.
Чи те воно тоді було?
Ta все пішло . . . на грище:
I Запорожжя, і село,
I монастир святий, скарбниця.
Все, все неситі рознесли,
А ви, ви, гори, отдали . . .
Бодай ніколи не дивіться
На вас, проклятий! . . . Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, ляхи погані . . .
Простіть, високий, мені,
Високий і голубий,

Найкращі в світі, найсвятий!
Простіть!... Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю,
Мою Україну убогу,
· · · · ·
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися в глибокім,
В Дніпрі широкому, — от-так
Стойть одним-одна хатина.
З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Шід хатою дідусь сивенький
Сидить, і сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивиться, і дума,
А слёзи капають. „Гай-гай!“
Старий промовив: „недоуми!
Занапостили Божий рай!
Гетьманщина!...“ І думне
Чоло похмаріло:
Мабуть, щось тажко-тажкеє
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...

Блукав я по світу чи-мало,
Носив і свиту і жупан.
На що вже лихо?... За Уралом
Оттим Киргизам... От-же й там,
Їй же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Вкраїні!
А може тим, що Киргизи
Ще не християнє?...
Наробив ти, Христе, лиха,
А переіначив
Людей божих?

... Котилися
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову;
Учивались і чухої
І своєї крові;
А получали? Ба, де то,
Ще гіршими стали!
Без ножа і авто-да-фо
Людей закували,
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани-християне!...

Затих мій сивий, битий тогою,
Поник старою буй-головою.
Вечернє сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє-біліс;
Батька Богдана могила mrіє;
Київським шляхом верби похилі
Требратні давні могили вкрили;
З Трубайлом Альта між осокою
Зійшлись-зъеднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очі,
А серце плаче — глянути не хоче!

Попрощалось ясне сонце
З чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари, —
Хмари звеселіли,
А старий мій подивився —
Слёзи покотились.
„Молюсь Тобі, Боже милій,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!

Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На сі святі гори
Одинокий вік дожити,
Тебе возхвалити,
І Твою красотою
Серце веселити,
І поховать, побитеє
Гріхами людськими,
На горах ощіх високих,
І витати над ними.“

Утер слёзи нехолодні,
Хоч не молодий,
І згадував літа свої,
Давній, благий:
Де, як, коли і що робилось;
Було що справді, а що снилось;
Які моря перепливав;
І темний гаїк зелененький,
І чорнобрівка молоденька,
І місяць з зорями сияв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв.
І все то, все то в Україні!
І усміхнувся сивий дід:
Бо, може, — нігде правди діть —
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися — не побрались;
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати.
Старий мій знову захуривсь;
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помоливсь,
Пішов у хату ночувати;
А місяць хмарою повивсь.

Оттакий-то на чужині
Сон мені приснився, —
Ніби знову я на волю,
На світ народився.
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті ;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах . . .

Н. И. КОСТОМАРОВУ.

 Веселе сонечко ховалось
    В веселих хмарах весняних; ¹⁾
Гостей закованих своїх
    Сердешним часм напували,
І часових переміняли —
    Синє-мундирних часових . . .
І до дверей на ключ замкнутих
І до решотки на вікні
    Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих
    Давно похованых, забутих,
Моїх крівавих, тяжких слёз;
    А їх чи-мало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,
    А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село,
    Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині !

¹⁾ Весняне сонечко ховалось
    В широких хмарах весняних ; (Рук. вар.)

І жалем сірце запеклось,
Шо нікому мене згадати!
Дивлюсь... твоя, мій брате, мати
Чорнійше чорної землі
Іде, з хреста неначе знята...
Молюся!... Господи, молюся!
Хвалити Тебе не перестану,
Шо я ні з ким ие поділю
Мою тюрьму, мої кайдани!...

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

Давно те діялось! Ще в школі.
Таки в учителя дъяка
Гарненько вкраду п'ятака,
(Бо я було трохи не голе —
Таке убоге!) та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І везерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую „Сковороду“
Або „три царів со дари;“
Та сам-собі у бурьяні,
Щоб не почув хто, не побачив, —
Виспівую було та плачу...

І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бурьяні,
І тяжко плакать!... і не знаю,
За що мене Господь карає...
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть почало,¹⁾

¹⁾ ... довелось (Рук. вар.)

У школі дурня й поховають;
А все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у дъяка,
Мабуть²⁾ Господь меє карає . . .

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче,
Як каяю я в неволі,
Як нужу я світом.
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,
Научай їх, щоб не вчилися
Змалку віршувати;
Коли ж якє поквапиться,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку³⁾
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив,
Щоб не довелося, брате,
І ёму каратись,
Як я тепер у неволі
Караюся, брате . . .

Неначе злодій по-за валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами вийду по-над Уралом⁴⁾
На степ широкий, мов на волю.
І болящев, побите
Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою;
Тихо усміхнеться,

²⁾ От-так . . . (Рук. вар.)

І не любить, oprіч грошей

³⁾ І наїскі почі,
І як небо голубій,
Ті очі дівочі
На зад давній вихадле,
Не дас нікого

Та себе самого;

А Україну . . . крий Боже!
Нехай собі плаче! . . . (ib.)

⁴⁾ . . . по-над Аразом. (Дль. вид.)

І поляне голубкою
По-над чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі . . .
І на гору високую
Вихожу — дивлюся,
І згадую Україну, —
І згадати боюся . . .
І там степи, і тут степи,
Та тут не такій —
Руді-руді, аж червоні;
А там голубий,
Зелений, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами . . .
А тут бур'ян, піски, тали,
І хоч би на-сміх де могила
О давнім-давні говорила:
Неначе люде не жили!
Од спокон-віку і до-нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли . . .
Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили —
Всёго наробимо колись! . . .

О, моя доле! моя Єрайно! . . .
Чи я то вирвусь з цієї пустині . . .
Чи може (край Боже!)
Тут і загину . . .
І почорніє червоне поле . . .

— „Айда в казарми, айда в неволю!“ ⁵⁾
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. По-за горою

---

⁵⁾ «Гайдя в кошари, гайдя в неволю!» (Перш. рукоп.)

Вертаюсь, крадуся, по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за валами.
От-так я, друже мій, святкую
От-тут неділеньку святую!
А понеділок? Друже-брате! . . .
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи; розіб'ють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію,
І все на світі проженуть,
І спинять ніч: часи — літами,
Віками глухо потечуть . . .
І я кровавими слёзами
Нераз постелю омочу.⁶⁾
Перелічу і дні, і літа,
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі —
Неначе по лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили;
А воля в гостях упилася,
В степу небога заблудила⁷⁾
Та й упиваться зареклася.
Не поможет, милый Боже!
Як-то кажуть люде:
Буде каяття на світі,
Вороття не буде . . .
Благаю Бога, щоб світало;
Мов волі, сонця — світу жду . . .
Цвіркун замовкне; „зорю“ бъять, —
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть

⁶⁾ Не находитися в неволі
Вночі слёзи точить,
А гріхи мої великі
Вилитися хочуть.
Не вильються, не покинуть

Душу катувати . . .
Страшно мені, друже-брате,
Смерті сподіватись! (ib.)
⁷⁾ Та у кошари заблудила
І в-друге пiti зареклася. (ib.)

Старого дурня муштрувати,
Щоб знати, як волю шанувати,
Щоб знати, що дурня всюди бують . . .

Минають літа молодий,⁸⁾
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає:
А може, ще добро побачу,
А може, лихо переплачу,
Води Дніпрової напьюсь,
На тебе, друже, подивлюсь?
І може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти⁹⁾
З тобою, друже мій . . . Боюсь! . . .
Боюся сам себе спітати,
Чи се коли сподіться?
Чи може вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе . . .
А иноді так бувас,
Що й слёзи не стане,
І благав би я о смерті!
Так тая Україна
І Дніпро крутоберегий
І ти, друже-брате,¹⁰⁾
Не даете мені Бога
О смерті благати!

⁸⁾ Так день, і тиждень так минає
І може, друже мій, от-так
Минуть останній літ! . . .
Я перед Богом сповідаюсь,
За правду на світі караюсь
І не клену долі,
Тільки Господа благаю:
»Не дай, Боже, в чужій краю
Згинуть у неволі!« (Рук. вар.)

⁹⁾ Я буду знову сповідати
Свої гріхи, і як мені
Доводилось на чужині
В неволі, в каторзі каратись;
А все за того п'ятака,
Що вкраїв маленький у діяка,
Та за вірші отті прокляті. (ib.)
¹⁰⁾ І ти, надія-брате, (ib.)

Мені тринадцятий минав.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сияло,
Чи так мені чого було, —
Мені так любо-любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у бурьяні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось,
І сонце гріло — не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Недовго молилось:
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлінули слёзи,
Тяжкі слёзи; а дівчина,
При самій дорозі,
Не далеко коло мене,
Шлоскінь вибрала,
Та їй почула, що я плачу;
Прийшла, привітала,

Утирала мої слёзи,
І поцілувала.
Неначе сонце засияло,
Неначе все на світі стало
Мое — лани, гай, сади . . .
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня! а ї досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожитъ
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого б на світі не зінав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і Бога б не прокляв!

~~~~~

Мені однаково, чи буду
Я жити в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині, —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачуши умру
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,¹⁾
На нашій несвоїй землі.
І не помъяне батько з сином,
Не скаже синові: „молись . . .
Молися, сину! За Вкраїну
Ёго замучили колись . . .“

¹⁾ На обезчещений землі. (Льв. вид.)

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні . . .
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Приспіять, лукаві, і в огні ²⁾
Її окраденую збудять . . .
Ох, не однаково мені!

²⁾ Приспіять, гадюки, і в огні
Вдову окраденую збудять. (Рук. вар.)

1848.

А нумо знову віршувать,
Звичайне нишком. Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку Божу лицюватъ,
А сиріч . . . як би вам сказатъ,
Щоб не збрехавши . . . Нумо знову
Людей і долю проклинатъ!

Людей за те, щоб нас знали,
Та нас шанували;
Долю за те, щоб не спала,
Та нас доглядала.
А то, бач, що наробыла:
Кинула малого
На розпутті, та й байдуже;
А воно убоге
Молодез, сивоусе —
Звичайне дитина —
І подибало тихенько
По-під чужим тином
Аж за Урал. Опинилось
В пустині, в неволі . . .
Як же тебе не проклинать,
Лукавая доле?
Не прокляну ж тебе, доле,
А буду ховатись

За валами, та нищечком
Буду віршувати,
Нудить світом, сподіватись
У гості в неволю
Із-за Дніпра широкого
Тебе, моя доле! ¹⁾

Не для людей і не для слави,
Мережані та кучеряві,
Оці вірші віршую я —
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра, мов, далекого
Слова прилітають
І стелються на папері,
Плачуши, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Мою сиру душу

¹⁾ Варіант по першому рукопису. (Перші 11 строк так само.)

А то й поезія завьянє,
Як кривда не стане.
Заходнича ж ми знову
Святес поганить,
Ні не до-ладу, ні до складу.
І кому завадить
Моя кривда лукава?
Нікому! А зрадить —
Самому зрадить. На чужині,
І на далекій Україні
Старому віри не поймуть,
Старого дурнем назовут:
»Нехай стара собака гине,
Коли не вміє шанувати
Людей, та Бога Пресвятого;
Не вміє правдонохи сказати,
То й цур їму! нехай блукає,

Дурний свій розум проклинає,
На старість учиться брехати;
А ми не будемо читати
Їго скаженої брехні.

Правда ваша люде:
Брехнею, бач, вийдеш всюди,
Та не вийдеш в люде;
Так цур же їй! Нехай собі,
Кого знає, шиє
Брехня в дурні. А я собі,
Поки море виє
Та гризе високий беріг,
Чи не вдаш я знову
Про що-небудь, тихенького
Та благого слова. —

Убогую . . .¹⁾ Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю:²⁾
Нехай летять до-домоньку
Легенъкій діти,
Та розкажуть — як-то тяжко
Було їм на світі . . .
І в сім'ї веселій, тихій,
Дітей привітають,
І сивою головою
Батько покиває;
Мати скаже: „бодай ти
Діти не родилися!“
А дівчина подумає:
„Я їх полюбила!“

1848. Орская крѣпость.

¹⁾ Одинокую . . . (Перш. рук.)

²⁾ А іноді нагадаю
Мою Україну
І заплачу . . . Боже милій!
Нехай я загину
У цій проклятій пустині,
Та не пусті димом
Дітей моїх безсталаних
В широкій пустині!
Нехай ідуть до-домоньку
Мої любі діти

Та розкажуть, як то тяжко
Було мені в світі.
І в сім'ї веселій тихо,
Сунно прочитають;
І сивою головою
Батько покиває;
Мати скаже: «Бодай ти
Діти не родилися!»
А дівчина подумає:
«Я б єго любила!» (ib.)

ВАРНАК.

Тиняючи на чужині
По-над Елеком, стрів я діда
Вельми старого. Наш земляк
І недомучений варнак
Старий той був. Та у неділю,
Якось у полі ми зустрілись
Та й забалакались. Старий
Згадав свою Волинь святую
І волю-долю молодую,
Свою бувальщину. І ми
В траві за валом посідали
І розмовляли-сповідались
Один другому: „Довгий вік!“
Старий промовив. „Все од Бога.
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марно, всує . . .
Я сам занівечив свій вік!
І ні на кого не жалкую,
І ні у кого не прошу я,
Нічого не прошу. От-так,
Мій сину, друже мій єдиний,
Так і загину на чужині,
В неволі.“ І старий варнак
Заплаяв нишком. Сивий брате!
Поки живе надія в хаті,
Нехай живе, не виганяй!

Нехай пустку нетоплену
Иноді нагріє;
І потечуть з очей старих
Слёзи молодий;
І, умитеє слёзами,
Серце одпочине!

І полине із чужини
На свою крайну !

„Багато де-чого не стало.“
Сказав старий. „Води чи-мало
Із Ікви в море утекло . . .
Над Іквою було село.
У тім селі, на безтакання
Та на погибель, виріс я . . .
Лихая доленька моя !
У нашої старої пані
Малиї паничі були,
Таки однолітки зо мною.
Вона й бере мене в покої
Синкам на виграшку. Росли,
Росли панята, виростали.
Як ті щенята, покусали
Не одного мене малі.

От-то ж і вчити почали
Письму панят. На безголовъя
І я учуся. Слізми, кровью
Письмо те полилося! Нас,
Дешевших панської собаки,
Письму учити!?
Молитись Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більш нічого
Не повинен знати невольник, —
Така ёго доля!
От-то ж і вивчився я, виріс,
Прошу собі волі ;
Не дас, і в москалі,
Проклята, не голить!
Що тут на світі робити?
Шішов я до рала,
А паничів у гвардію
Поопреділяли . . .

„Година тяжка настала,
Настали тяжкій літа!
От-то ж працюю я за ралом.
Я був убогий сирота,
А у сусіди виростала
У наймах дівчина. І я...
О, доле-доленька моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно... Не нам Твої діла
Судить, о, Боже наш великий!
От-то ж вона мені на лихо
Та на погибель підросла.
Не довелось і надивитись...
А я вже думав одружитись,
І веселитися, і жити,
Людей і Господа хвалити...
А довелось...

Накупили

І краму, й пива наварили, —
Не довелось тілько пить.
Старої пані бахур сивий
Окрав той крам, розлив те пиво,
Цустив покриткою... Дарма!
Минуло... годі!... Не до-ладу
Тепер і згадувати! Нема,
Нема, минулося, пропало...
Покинув ниву я і рало,
Покинув хату і город —
Усе покинув. Чорт нарадив,
Пішов я в писарі в громаду.

То сяк, то так минає год:
Пишу собі, з людьми братуюсь
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий. Паничі
На третє літо поз्यїзжались,

Уже засватані. Жили,¹⁾
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугай, перебірали, —
Звичайне паничі. Ждемо,
І ми ждемо весілля!

„От-то ж у клеччану неділю
Їх і повінчано обох,
Таки в домашнєму костелі:
Вони ляхи були. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великий,
Як молодий ті були . . .
Заграла весело музика —
Їх із костелу повели
В возобновленній покої . . .²⁾
А ми й зостріли їх, і всіх —
Еняжят, панят і молодих —
Всіх перерізали. Рудою
Весілля вмилося! Не втік
Ніже єдиний католик —
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Упоравшись, пішли шукати

¹⁾ (Мене звичайне не пізнали).

Засватані весілля ждуть
І нашим молодим дівчатам
В селі проходу не дають.
Дарна! Нехай! Радіс мати,
Радіс пан . . . а хлопці ждуть,
Як Бога панського весілля.
От-то ж у клеччану неділю

(Рук. вар.)

²⁾ . . . на весілля

І ми старою прийшли,
Палати білі запалили,
Панів великих і малих

Усіх порізали. Молила
Сама стара за молодих;
До Бога руки піднімала . . .
А певістками хлопці грались,
Поки замучили . . . Затих,
Загас пожар . . . уже світало,
А ми в діброву поховались
І раду радим, що робить!
А що робить?! Ходімо битъ
Та мордуватъ панів проклятих!
І ми пійшли . . . Ох, тяжко, брате,
Такій згадуватъ діла!
Ватага день і ніч росла (ib.)

Нової хати; і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лугах,
В степах широких, в байраках
Крутых, глибоких — всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

„Мене господаром обрали.
Сім'я моя що-день росла
І вже до сотні доростала.
Мов иоросяча кров лилась!
Я різав все, що паном звалось,
Без милосердія і зла,
А різав так. І сам не знаю,
Чого хотілося мені?
Ходив три годи я з ножами,
Неначе п'яний той різник.
До слёз, до крові, до пожару —
До всого, всого я привик!
Бувало, мов жабу ту на списі
Спражеш дитину на огні,
Або панянку біолицю
Розіпнеш голу на коці,
Та й пустинш в степ! . . .
Всого, всого тоді бувало —
І все докучило мені.

„Одурів я, тяжко стало
У вертепах жити.
Думав сам себе зарізать,
Щоб не нудить світом.
І зарізав би, — та диво,
Диво-дивне сталося
Падо мною, недолюдом.
Вже на світ займалось . . .
Вийшов я з ножем в халяви
З Броварського лісу,

Щоб зарізатсья. Дивлюся,
Мов на небі вісить
Святий Київ наш великий!
Святым дивом сяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють.
Дивлюся я, а сам млію.
Тихо задзвонили
У Київі, неначе на небі . . .
О, Боже мій мілий!
Який дивний Ти! Я плакав,
До полуночі плакав . . .
Ta так мені любо стало!
І малого знаку
Нудьги тиї не осталось,
Мов переродився . . .
Подивився кругом себе
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ
Святым помолитись,
Ta суда, суда людського
У людей просити.“

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Куліш.)

У Київі, на Подолі,
Було колись, і ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться сподіване . . .
Не вернеться, а я брате
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдавати.

У Київі на Подолі,
Братерська наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані,
Розвернулася весела,
Оксамитом шляхи стеле,
І сдвабом застилає,
І нікому не звертає.

У Київі на Подолі
Козаки гуляють:
Як ту воду, відром-цебром
Вино розливають;
Лёхи, шинки з пинкарками,
З винами, медами
Закупили Запорозці
Та й тнуть коряками!
А музика реве, грає,
Людей звеселяє,
А із Братства те бурсацтво
Мовчки виглядає;
Нема голій школі волі,
А то б додогила!...
Кого ж то там з музиками
Люде обступили?

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак... Ох, літа, літа!
Що ви творите? на то те ж
Старий ударив в закаблукі,
Аж встала курява! От-так!
Та ще й приспівеє козак:
„По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Як-би таки молодиці
Посіяти мак, мак!

Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам!
А вже ж тиї закаблукі
Набралися лиха-муки . . .
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Достанеться й передам!“

Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І ввесь святий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: „пугу, пугу! . . .
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!“
Свята брама одчинилася —
Козака впустили;
І знов брама зачинилася,
На вік зачинилася
Козакові.

Хто ж цей сивий
Попрощався з світом?
Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить:
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивитись,
Та посидіть на пригорі,
Та хоч пожуритись;
Іде чернець Дзвонковую *)

*) Дзвонкова криниця прозвивається, недалеко од монастиря. (Прим.
Шевченка.)

У яр воду пiti,
Та згадує, як-то тяжко
Було в свiтi жити!
Іде чернець у келiю
Мiж стiни нiмii,
Та згадує лiта свої —
Лiта молодiй;
Бере пiсьмо святе в руки,
Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко лiтає . . .
І тихнуть Божiй слова . . .
І в келiї, неначе в Сiчi,
Братерство славне ожива.
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцевi зазiрає в вiчi . . .
Музики . . . танцi . . . і Бердичiв . . .
Кайдани брязкають . . . Москва . . .
Бори, снiги i . . . Єнисей . . .
І покотились iз очей
На рясу слёзи.

„Бай поклони
І плоть старечу усмиряй,
Святе писанiє читай!
Читай, читай та слухай дзвона, —
А серцевi не потурай:
Воно тебе в Сiбiр водило,
Воно тебе ввесь вiк дурило;
Приспи ж ёго, і занехай
Свою Борзну i Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знов . . .“

І старець тяжко заридав,
Читатъ писанiє покинув,
Ходив по келiї, ходив,
А потiм сiв i захурився:

„Для чого ж я на світ родився:
Свою Україну любив?“
До утрені завив з дзвіниці
Великій дзвін; чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патирицю,
Перехрестився, чотки взяв . . .
І за Україну молитись
Палій чернець пошкандивав.

„Молися старче, бий поклони,
Поки й малих дітей погонять
Гатить глибокі болота:
На світі все, бач, суста.
Молися ж, бий собі поклони!“

Моливсь чернець за Україну,
Зробив і хрест і домовину,
Та смерть барилася, не йшла . . .
Поки гармата заревла
Із Глухова по Україні.

Почув чернець, не дохрестився,
Тільки на небо подивився,
Та щось промовив, застогнав
І душу Богові послав,
А сам з труною одружився.

Стогнали дзвони, завивали,
Кияне гори укривали,
Ченця Семена Палія
Ченці, мов Гетьмана, ховали.
І нині, братія моя,
Стоять твердині на Україні
Все паліївський на Хвастовщині;
В ярах, болотах лежать гармати, —
На що? . . . Та й нікому їх доставати:
Захрясли жидом хвастовські гори,

Хвастане погані на ксёндза орутъ;
Инколи, инколи ченця згадають,
А де похований в якому краю?
Вони не знаютъ, може й не чули!
Кияне бачили та й ті забули.

От-так то сталося, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу.
Москалі рознесли вали у Полтаві,
Розруйнували і Січ і Спаса,
А над тобою глину товкмасяль.

1848. Орскal крѣпость.

1849.

Заросли шляхи тернами
На тую Країну.
Мабуть я її на-віки,
На-віки покинув . . .
Мабуть мені не вернутись
Ніколи до-дому;
Мабуть мені доведеться
Читати самому
Оді думи . . . Боже мілий!
Тяжко мені жити!
Маю серце широке —
Ні з ким поділити.
Не дав-єси мені долі,
Молодої долі;
Не давав-єси ніколи,
Ніколи, ніколи!
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим
Посднати. Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодий,
Так-собі минули
На чужині. Не найшлося
З ким серцем ділитись;
А тепер не маю навіть
З ким поговорити.

Такко мені, Боже милій,
Носити самому
Ощі думи і не ділить
Ні з ким, і нікому
Не сказати святого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти... О, Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ оттой убитий,
На тую Україну.¹⁾

I виріс я на чужині,
I сивію в чужому краї;
To одинокому мені
Здається, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро,
Ta наша славна Країна.
Аж бачу — там тілько добро,
De нас нема. В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село,
У те, де мати повивала
Мене малого і вночі
На свічку Богу заробляла,
Поклони тяжкій бьючи;
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину... Добре, мамо,
Що ти зарані спать лягла,
А то б ти Бога прокляла
За мій талан.

¹⁾ Не дай мені згинуть
На чужині! дай хоч глянуть

На тую країну...
(Перш. рукопис.)

Ах страх погано
У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі,
Блукають люде; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись;
Стави бур'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть . . .
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім оттім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві . . . Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини . . .
А препоганий пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Остатні продають штани . . .

Погано, дуже, страх погано
В оцій пустині пропадать;
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати і — мовчати.

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здається любо-тихо
І на Україні добро.
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну;
А по-націоним зеленіють
Широкі села;

А у селах у веселих
І люді веселі.
Воно б може так і сталося,
Якби не осталось
Сліду панського в Україні! . . .

~~~~~

Якби тобі довелося
В нас попанувати,
То знати би ти, панбратьє,
Як їх називати,
Оттих твоїх безталаних
Дівчаток покритих;
А то верзе біси-зна-що,
Та й думас: ми-то,
Ми-то людям покажемо
Оціх безталаних,
Та навчимо шануватись
Паничів поганих.
Шкода й праці! Поки села,
Поки пани в селах, —
Будуть собі тинятися
Покритки веселі
По шиночках з москалями,
І не турбуйсь, брате! ¹⁾)

— Добре, кажу. А все-таки
Невеличку нате
Оцю одну останнюю.
Слухайте ж, панята!

Дівчата на луці гребли,
А парубки копиці клали,

---

¹⁾) Нехай буде так, як буде,
А все одну нате
Оцю одну ~~не~~покритку,
А так собі . . . (Рукоп. варълит.)

Та знай на сонце позірали,
Та нісенітницю верзли:
Звичайне, хлопці; а дівчата,
Мов ті сороки, цокотали,
Та до криниці учащали —
У яр погуляти.
Найкращая з всього села
Давненько вже у яр пішла,
Узвіши глечик, та й немас;
А лановий і не шукає,
Мов і не бачить. Не новий
Оцей лукавий лановий:
Стара собака, та ще й бита.
У бальці стало щось кричать.
Побігли хлопці рятувати. ²⁾)

Аж там панич несамовитий,
Недоліток таке творить —
Сердешну дівчину мордує;
Сердешна дівчина кричить . . .
Прибігли хлопці; не рятують —
Бояться пана. А один,
Що-наймолодший, озірнувшись,
Та вилами пана
І просадив, мов ту жабу . . .
Застогнав поганець
Та й опригся. Норадились,
Дали в город знати,
Суд наїхав; подивились,
Попились завято
Судовики. Заковали
Хлопця молодого,
Та в тюрму заквасували, ³⁾)
Та й більше нічого.

²⁾ Аж там їх панич несамовитий
Дівчину мордує.
»Кгвалт! рятуйте люде добре!
Ніхто не рятує;

Тільки хлопець перехрестивсь
Та вилами пана
. . . . . (Перший рук.)
³⁾ . . . захвасували. (Перш. рук.)

На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою ⁴⁾
Стойть собі в холодочку ;
А по-під корчмою
Сидять в путах арестанти.
Трохи одпочити
Позволено бідолахам,
Та води напитись.
Сидять собі, розмовляють,
А де-хто й куняє.

⁴⁾ Ішов етап із городу
Та й став під корчмою
Одпочигти в холодочку,
Та води напитись,
Як-то дадуть ! Бо бувас
Далеко носити
То й вибачить таки треба !
А тин часом стали
Коло корчми аж три тройки ;
Дзвоники брязкали,
Грала музика тройста,
Люде гононіли,
Та весельної співали,
Бо було весілля :
Молодую везли в хутір
Та так опинились
Коло корчми. Коні бідні,
Бачте, потомились !
Он як хропуть ! Що ж се
сталось ?
Плакать перестала
Молода їх. Вона того
В залізах пізнала
Того хлопця молодого,
Що заколов пана,
Та нікону й не сказала.
А придани п'яні
Й не пізнали, й не бачили,
Як перелякалась
Молода їх арестанта ;
І як потім стала
Резновлять з нині і oddala

Перстень молодого —
Рестантові. Не бачили
Придани нічого !
Це та сана молодая,
Що сей безталанний
Вирвав вилами у пана
І несе кайдани
У Сібір несе за неї.
Як-би хот любились ?
То й не жаль було б сірони ;
А то так случилось,
Просто з запалу та й годі.
Молодні сіли
Та й поїхали до-дому
І етап в дорогу
Забрязкотав кайданами,
Поноливши Богу
За молоду. Бо молода
Всіх почастувала.
Приїхали. — Заспівали
Та затанцювали
До вечора, а в-вечері
Молоду шукали !
Та не нашли, не дознались
Де вона поділася.
І слёзани училюся
Веселе вісілля !
Молодий той у коморі
Сам собі почує,
А молода за етапом
У Сібір мандрує !

(Перш. рукоп.)

А з-за гори поїждане
На шлях виїжають,
Аж три тройки. І, звичайне,
Коло корчми стали:
Дати коням одпочити;
Та їй дружки пристали,
Співаючи. От-то-ж стали.
Молодая встала,
Взяла кварту оковити,
Та їй почастувала
Сердешного невольника
І єго сторожу.
Коли дивиться — погляне, —
Боже, миць Боже!
Між невольниками в путах
Той самий єдиний
Її mestник безталанний
Несе з України
Аж у Сібір ланцюг-пута.
А ти будеш тута
У роскоші і не будеш
Ні знати, ні чути
Ёго плачу вседневного.
Не почастувала
Свого mestника святого
І не привітала;
Тілько глянула на єго.
Та їй більше нічого.

По переду поїждане
Рушили в дорогу,
А за ними їй невольники
Побрязкали путом
По-над шляхом. І нікого
Не видно, не чути
Коло корчми; одна собі
Поки-що осталась
З шинкаркою. Кругом ней

Димом розстидалась
В полі курява.

І смерклося.

І вік невеликий,
Не тілько день. На хуторі
Танці та музики
Аж до півночи. Придани
Постіль пійшли слати
У комору; а молода
Вийшла мовчки з хати,
Та її пропала. Скрізь шукали,
До світу шукали,
Та не найшли. Де ж поділась?
Де? Помандрувала
За невольником убогим
У Сібір... Та її годі.

МАТИ-ПОКРИТКА.

У нашім раї, на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває, иноді дивлюся,
Дивуюсь дивом — і печаль¹⁾
Охватить душу; стане жаль
Мені її... і захурюся
І перед нею помолюся
Мов перед образом святым
Тисі матері святої,
Що в мир наш Бога принесла
А ми, — хвала нам і хвала! —
Дарма, що Бог, що ми не стойм
І волосочка одного, —
Таки повісили єго.

¹⁾ Дивлюся довго, — і печаль (Перш. рукоп.)

Тепер їй любо, любо жити!
Воно серед-ночі встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того світу,
Щоб знов на єго подивитись, —
Наговоритись . . . „Це мое,
Мое! . . .“ і дивиться на єго,
І молиться за єго Богу,
І йде на улицю гулять ²⁾)
Гордійше самої цариці,
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро . . . „а подивіться — ³⁾)
Мое найкраще над всіма!“
І ненароком інший гляне, —
Весела, рада, — Боже мій!
Несе до дому свого Йвана
І їй здається — все село
Весь день дивилося на єго,
Що тілько й дива там було,
А більше не було нічого . . .
Щасливая! . . .

Літа минають;
Потроху діти виростають;
І вирости, і розійшлися
На заробітки, в москалі . . .
А ти осталася, небога.
І не осталося нікого
З тобою дома . . . Наготи
Старої нічім одягти
І витопить зімою хату;
А ти не здужавши і встати,
Щоб хоч огонь той розвести . . .
В холодній молишся оселі
За їх — за діточок . . .

²⁾ І вийде з-дому погулять (ib.)

³⁾ „Дивіться, люде . . . подивіться! (ib.)

А ти

Великомученице! Села
Минаш, плачуши вночі,
І полем степом ідучи.
Свого ти сина закриваєш,
Бо ѹ пташка іноді пізнає
І защебече: „он байстра
Несе покритка на базар!“
Безталанная! де ділась
Краса твоя тая,
Що всі люде дивувались?
Пропала, немає! . . .
Все забрала дитиничка . . .
І вигнала з хати;
І вийшла ти за царину
З хреста ніби знята;
Старці тебе цураються,
Мов тїї прокази; ⁴⁾)
А воюо таке маленьке,
Воно ще ѹ не лазить!
І коли то воно буде
Гратись — і промовить ⁵⁾)
Слово: „мамо“ — велике,
Найкращее слово! . . .
Ти зрадієш — і розкажеш
Дитині правдиво
Про панича лукавого, — ⁶⁾)
І будеш щаслива . . .
Та недовго: бо не дійде
До зросту дитина, —
Шійде собі сліпця водить,
А тебе покине
Калікою на розпутті,
Щоб собак дражнила

⁴⁾ Неначе прокази; (ib.)

⁵⁾ І коли-то воно стане

Гратися, промовить (ib.)

⁶⁾ Про москаля лукавого. (ib.)

Та ще й вилас... за те, бач,
Що на світ родила
І за те ще, що так тяжко
Дитину любила...
І любитимеш, небого,
Шоки не загинеш
Межи псами, на морозі
Де-небудь під тином...
От-тим мені і жаль стане
Матері небоги,
Що вона ёго так любить,
Так гине за ёго;
За те чадо поганєв
Занапастить в світі
Найкращее добро свое —
Молодий літа.
А воно, — буває з ёго
Не вийде нічого,
Або вийде недолюдок,
Сатана безрата!
І ніколи із байстряти
Не матиме мати
Собі доброї дитини,
Хоч вона й багата.
Добре оттим панам жити:
Нічого не знають!
І не знають, як ті діти
У їх виростають?
Бо матері там не мають,
А мамку наймають.

Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.¹⁾
Любо-любо стало, —
Пташечка зраділа
І защебетала . . .
Почула дівчина²⁾
І, в білій свитині,
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

І вийшов до неї
З зеленого гаю
Козак молоденький:
Цілує, вітав,
За руки хватав.
І йдуть по долині
Тихою ходою
І йдучи співають,
Як діточок двов;
Під тую калину
Прийшли, посідали,
І поцілувались . . .

Якого-ж ми раю
У Бога³⁾ благаєм!
І самі не знаєм!
Рай у вічі лізе,
А ми в церкву лізем
Заплюшивши очі:

¹⁾ Дівчина в долині. (Перш. рук.)

²⁾ А вранці в неділю
З біленької хати
Вийшла погуляти
Дівчина в долину. (ib.)

³⁾ На світі благаєм?! (Льв. вид.)

Такого не хочем!
Сказав би я правду,
Та що з неї буде?
Самому завадить,
А попам та людям
Однаково буде!

Неначе праведних дітей,
Господь любя своїх людей,
Послав на землю їм пророки —
Свою любов благовістить,
Святому розуму учитъ.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова єго лились-текли
І в сєрдце падали глибоко,
І, ніби тим огнем, пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люде, і молились
Ёму, і слёзи знай лили.
А потім... люде, род лукавий,
Господнюю святую славу
Розтили, і чужим богам
Пожерли жертви, омерзялись,
І мужа свята — горе вам! —
На стогнах камінем побили
І заходилися гулять,
Святою кровью шинкуватъ.
І праведно Господь великий
На вас на лютих, на вас диких
Кайдани повелів куватъ,
Глибокі тюрми муруватъ,
І — роде лживий і жестокий! —
Вомісто кроткого пророка
Царя вам повелів ізбрать.

1850.

Лічу в неволі дні і ночі
І лік забиваю!
О, Господи! як то тяжко
Тиї дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі з-тиха,
Забирають за собою
І добро і лихо;
Забирають, не вертають
Ніколи нічого . . .
І не благай! бо пропаде
Молитва . . .

Каломутними болотами
Між бурьянами, за годами
Три годи сумно протекли;
Багато де-чого ваяли
З моєї темної комори,
І в море нишком однесли;
І нишком проковтнуло море
Мое не злато-серебро —
Мої літа — мое добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тиї незримий скрижалі,
Незримим писані пером . . .

І четвертий рік минає
Тихенько, по волі,
І четверту начинаю
Книжечку в неволі
Мережати, — змережаю
Кровью та слёзами
Моє горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажеться нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на світі! Нема слов
В далекій неволі!
Немає слов, немає слёз,
Немає нічого;
Немає навіть кругом тебе
Великого Бога,
Немає на що подивитись,
З ким поговорити!
Жити не хочеться на світі,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?!...
Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жити на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Україну...
Може ще я поділюся
Словами-слёзами,
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки — не ті люде,
Що на цій чужині.

Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі невеселі.
Дай дожити подивитись, —
О, Боже мій мілий! —
На лани тиї зелені
І тиї могили!
А не даси, то донеси
На мою Країну
Мої слёзи; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як иноді в Україні
Згадувати будуть.
Донеси ж, мій Боже мілий,
Або хоч надію
Пошли в душу... бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині — і ці думи
Зо мною сховають!...
І меєте на Україні
Ніхто не згадає!!

А може, тихо за літами,
Мої мережані слёзами
І долетять коли небудь
На Україну... і падуть,
Неначе роси над землею,
На шире серце молоде,
Слёзами тихо упадуть!
І покиває головою
І буде плакати зо мною

І може, Господи, мене
В своїй молитві помъяне!

Нехай як буде, так і буде:
Чи то плисти, чи то брести!
Хоч доведеться розпъястись,
А я таки мережать буду
Тихенько білий листи. —

ПЕТРУСЬ.

(Поема.)

Були на хуторі пани —
І пан і пані небагаті,
І дочека у їх росла,
Уже чи-мала піднялась;
І генерал її посватав,
Бо страх-хороша була,
А генерал був страх-багатий:
От, і талан Господь послав
На вбогій хутрі... ублагали
Царя небесного!... Взяли,
Її гарненько одягли,
Та у неділю й повінчали,
І генеральшою назвали,
І цугом в Київ повезли.

Було на хуторі погане
Мале байстри — свиней пасло
Петруsem звалось; на придане
Воно за панною пішло
У генеральське село
Свиней же пасти, безталанне.

За балом бал у генерала.
За генеральшою чи-мала

Орда панів і паничів ;
А генеральша у-ночі
Уже тихенько й плакать стала.
— „Занапастила мене мати . . .
Зовъяне марно у палатах
Краса і молодость моя !“
„Ти, душко, плачеш ?“ — „Хто се ? я ?
Ні, я не плачу“ . . . „Знаєш, Маню ?
У городі тепер армяни :
Купи собі, Машуню, шаль.“
— „Мені не треба тій шалі !“ . . .
„Не завдавай же серцю жалю !
Купи, голубко ! Не печаль
Мого ти серця ! . . . А весною
В Париж поїдемо з тобою,
Або поїдемо в село . . .
Як схочеш, серце . . .“

Тихо, тихо

Зіма минала ; крилось лихо
Та в самім серці й уляглось
У генеральші молодої.
Поїхали в село весною ;
В селі бенкети загули ;
А генеральша плаче-плаче,
А генерал того не бачить,
А всі вже бачили в селі.

З нудьги, із двору погуляти
Якось задумавшись пішла,
Та аж за царину зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Мале хлопъяточко в стерні.
— „О горе, горенько мені !
Що я робитиму на світі ? . . .
Се ти, Петrusю ?“ — „Ажеж я . . .“
— „Ходім до мене ; будем жити,
Як там на хуторі колись
Жили, жили.“ — Та й похилилась,

Очей не зводючи, дивилась
На Петруся. Одним-одна¹⁾
І виростала, й діувала,
І за старого генерала.
Занапостили-продали,
І в-купі гроші пропили . . .
І тяжко-тяжко заридала.
— „Ходімо, серце, погулять!
Ходім, Петрусю, в сад, в палати.“
„А хто ж тут буде доглядати,
Хто попасе мої ягнята?“
— „Нехай хто хоче!“ —

Ї повела

Ёго в палати. А в палатах
Причепурила, одягла,
А потім в школу oddala . . .
І любо їй . . . Нехай радіє,
Шоки надію серце гріє,
Шоки росте з того зерна
Або кукіль, або пшениця . . .
Бо ми не знаєм, що твориться
У ёго там. А він хоч зна,
То нам не скаже . . . Як-би знала
Матуся горенько твоє,
Чи oddala б за генерала
Дитя єдине своє?
Не oddala б . . . А в-тім — не знаю, —
Бо всякі матері бувають . . .

Минають дні собі по-волі;
Петрусь до школи та із школи
З книжками ходить та росте;

¹⁾ . . . Згадала
Убогий хутір: там колись
Вона убога виростала
І діувала . . . продали,

І гроші в-купі пропили.
На вік світ Божий завъязали.
»Ходім Петрусю, погулять
і. т. д. (Перш. рук.)

Сама аж ніби молодів,
А генерал собі радів,
Що діло, бачите, святе
У двох таки вони зробили.

Петра на волю одпустили;
Зімою в Київ відвезли
І там у школу oddали,
І там чи-мало поповчили.
Вернувшись з Київа Петрусъ
Уже Петром і паничем,
І кучері аж по плече,
І висипався чорний вус,
І ще... Та се ще не втече:
Розкажем иноді колись
Про те, що снилося Петрові.
А генеральші чорнобровій —
Що сниться?...

Перед Пречистою
Горить лампада у-ночі.
Поклони тяжкій бьючи,
Ридала, билася... нечистую,
Огненну слёзу лила.
Вона благала Пресвятую,
Щоб та її, ... щоб та спасла
Щоб одуріть їй не дала,
Пренепорочная... І всує! —
Молитва їй не помогла:
Вона, сердешна, одуріла, —
Вона, небога, полюбила,
Свого Петра!... І тяжко їй,²⁾
Душі негрішній молодій!
Та що ж робить? Не стало сили!
Сердега разом одуріла.
Та їй як єго одній святий
Прожити літа молодій?

---

²⁾ Свого Петруся... Тяжко їй! (ib.)

Вони ж не вернуться! . . . як хоч!
А лихо, кажуть, перескоч;³⁾
А то задавить. Генеральша
Не перескочила, — бо їй
Хотілось жити молодій!
Хотілося б . . . Густенька каша,
Та каша, бачте, то не наша;
А наш несолений куліш —
Як знаєш, так ёго і їж!
— „Петрушю! Друже мій єдиний!
Мое ти серце! мій ти сину!
Рятуй мене, рятуй! рятуй!
О, Матір Божая! Розкуй
Мою ти душу!“ — І ридала,
І батька й матір проклинала,
І все на світі. А Петрусь —
Її єдиная дитина —
Гуляв собі пренеповинний
В саду, та арію якусь
Мугикав з-тиха. Більш нічого
Петрусь не бачив. А небога
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Або сковатись під водою,
Або принамені розвітъ,
Об стіну голову??!

— „Поїду в Київ, помолюсь:
Молитва може прожене
Діавола . . . О, мій Петрушю!
Молитва не спасе мене —
Я у Дніпрові утоплюся!“ —

Моліте Господа, дівчата,
Моліте Господа, щоб мати
І вас от-так не завдала

---

³⁾ Не Бог судитьше, а люде:
Вони, вони тебе осудять
Своїми неправедними судом. (ib.)

За генерала — за шалати
І вас от-так не продала . . .
Любитесь, діточки, весною . . .⁴⁾
На світі є кого любить
І без користі; молодою,
Пренепорочною, святою,
В малій хатині буде жити
Любов та чистая, і буде
Святий покой ваш стерегти
І в домовині.

Що ж то буде
З превосходительною? Що ти
Тепер робитимеш з собою,
З свою божою красою?
Хто стерегтиме твій покой,
Украдений твоїм Петрусем?
Хиба архистратиг? Та й той
Не встереже тепер! Боюся,
І вимовить боюсь тепер
Твое грядущее . . .

У Київ їздила, молилася,
Аж у Почаєві була —
Чудовна не помогла,
Не помогла святая сила.
А ти аж плакала-молилася,
Та й занехаяла. Везла
Назад гадюку в серці люту,
Та трошки в пляшечці отрути.
Не їла три дні й не пила,
Вернувшись з прощи, і три ночи,

⁴⁾ Моліте Бога, щоб весною
Господь послав кого любить:
Вам буде любо, любо жити.
Любов та буде молодою
І непорочною . . . такою,
Як сон дитини на зорі!

А в осені любитись гріх:
То не любов, то пекло буде,
І осміють, осудять люде
І Бог правдивий покара
За чорнобривого Петра.
У Київ їздила . . . і. т. д.

(Перш. рук.)

Не спала; впали карі очі;
Засохли губи; і вночі
Щось ходя шепче сміючись . . .
Аж тиждень так собі нудила.
А потім трути розвела
І генерала напоїла,
Та й спать упоравши лягла.

— „Теперь старого поховаю,
А молодого привітаю,
Та й буду жити собі та й жити,
Петруся-серденько любить . . .“
Подумала, чи то сказала.
Хотіла спать, але не сиала;
І ждала світу — і дожить
До світу Божого боялась.

І задзвонили вранці рано
По генераловій душі;
Заговорили щось погане,
До генерала ідучи
Прощатись, люде. **Аж** гуде,
З усіх усюд народу йде;
Та щось шепочуть про отруту
І судових неначе ждуть.
І разом стихли на минуту —
Приїхали. Ножі беруть
І генерала розчиняють,
І яд находитъ в животі.
Громада глухо присягає,
Заприсягла. Питає суд:
— Тепер скажите, християне,
Хто отруйв ёго? — Гудуть,
Мов зтиха дзвони. „Пані, пані!“
Громада зично загула.
Тоді на ганок вихожає
І до громади промовляє
Петрусь, і каже: — „Я зробив!

Я генерала отруй,
А ви не знаєте нічого!“ —
Взяли Петrusя молодого,
Та в город в путах одвезли.
Его недовго мордували
В тюрьмі, в суді; а в добрий час
В кайдани добре закували,
Переголили про запас;
Перехрестивсь, от-так убраний,
І поволік Петrusь кайдани
Аж у Сібір . . .

ХАТИНА.

Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так-собі
Мене повивала,
Сніваючи: „Нехай росте
Та здорове буде!“
І виріс я, хвалитъ Бога,
Та не вийшов в люде.
Лучче б було не родити,
Або утопити,
Як мав би я у недолі
Господа гнівити.

А я так мало-небагато
Благав ¹⁾ у Бога, — тілько хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанную мою . . .
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох ²⁾ дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри

¹⁾ Просив у Бога. (Перш. рук.)   ²⁾ Собі дивитися (ib.)

Та на лани золотополі,³⁾
Та на високій могили, —
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх понасипали?
Кого там люде поховали?
І в-двох тихенько ⁴⁾ заспівати
Ту думу сумну, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огні **Ляхи** спекли.
А потім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гай
Гуляли б, поки не смеркає,
Поки мир Божий не засне;
Поки з вечериєю зорёю
Не зійде місяць над горою,
Туман на дан не прожене, —
Ми б подивились, помолились,
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину.⁵⁾

• • • • • • • • •
Даєш ти, Господи єдиний,⁶⁾
Сади панам у твоїм раю,
Даєш високій палати;
Цани ж⁷⁾ неситиї пузаті
На рай твій, Господи, плюють,
Запершися собі в палатах,
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тілько хаточку в тім раї
Благав і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі
Хоч на малесенській горі.

1850. Над Каспієм.

³⁾ ... золотохвилі. (ib.)

⁴⁾ І тихо-тихо ... (ib.)

⁵⁾ Вечерять в хаточку (ib.)

⁶⁾ Даєш ти, Господи, і злато

І власті нацам в твоїм раю. (ib.)

⁷⁾ Вони ж. (ib.)

Я-би ви знали, паничі,
Де люде плачуть живучи,
То ви б елегій не творили,
Та марне Бога б не хвалили,
На наші слёзи сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гай тихим расм?
Я в хаті мучився колись,
Мої там слёзи пролились, —
Найперші слёзи! Я не знаю,
Чи есть у Бога лютє зло,
Шоб у тій хаті не жило?
А хату расм називають!

Не називаю її расм
Тиї хатиночки у гай
Над чистим ставом, край села.
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло . . . Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи за дітьми,
(А ми малі були і голі)
Не витерпів лихої долі, —
Умер на панщині! . . . а ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи —
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;

А сестри! . . . сестри? Горе вам,
Мої голубки молодиї!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах виросли, чужий,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!

Мені аж страшно, як згадаю
Отту хатину край села.
Такий, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї!
На праведній Твоїй землі
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лані братами оремо,
І їх слёзами поливаєм.
А може й те ще . . . Ні, не знаю,
А так здається, сам еси
(Бо без Твоєї, Боже, волі . . .
Ми б не нудились в раї голі!)
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами,
Та може радишся з панами,
Як править миром?! Бо дивись:
Он гай зелений похиливсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти . . . Правда рай?!

А подивися, та спитай
Що там твориться у тім раю?! . . .
Звичайне радость, та хвала,
Тобі Єдиному Святому,
За дивний твоїй діла! . . .
Оттим-бо й ба! . . . Хвали нікому,
А кров, та слёзай, та хула,

Хула всіму!... Ні, ні! нічого
Нема святого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люде прокляли.

1850 р.

Мені здається — я не знаю,
А люде справді не вмірають:
А перелізе ще живе
В свиню, або-що, та й живе,
Купається собі в калюжі,
Мов перш купалося в гріах.
І справді так! Мені байдуже
За простих сірих сіромах —
Вони і Господом забуті —
Так що ж мені тут...
А де отті? Не вже в сахах
Годув хам собі на сало?
А може й так! Добра чи-мало
Вони творили на землі:
Ріками слёзи розлили,
А кров морями... Люде знають,
Кого годують, доглядають.
І що ж ви скажете: за славу
Лили вони моря кроваві,
Або за себе? Ні! за нас,
За нас сердечних мир палили,
Поки їх в сах не засадили.
Як-би не те, то певне б пас
Свинарь в толоці. Кляті! кляті!
Де ж слава ваша? На словах!
Де ваше золото, палати,
Де власть велика? В склепах,
В склепах, повалених катами,
Такими ж самими, як ви!
Жили ви лютими звірми,
А в свині перейшли...

Де ж ти,
Великомучениче святий,
Пророче Божий! Ти між нами;
Ти, присносущий, всюди з нами
Витавш ангелом святым.
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанную, про горе,
Або про Бога, та про море,
Або про марне літу кров
З людей великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами —
І ми заплачено... Жива
Душа поетова святая,
Жива в святих своїх річах;
І ми, читая, оживаем
І чуем Бога в небесах.

Спасибі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив
Свою едину. Перед Богом
Багато, брате, заробив.
Ти переслав мені в неволю
Поета нашого; на волю
Мені ти двері одчинив.
Спасибі, друже! Прочитаю
Собі, хоть мало оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо заспіваю
І Бога Богом назову!

1857.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(По першому рукопису.)

„Не варт, їй Богу, жити на світі! . . .“
— „То йди топись! . . . , А жінка, діти? ! . . .“
— „От-то-ж-то бачиш, не бреши!
А сядь лишень-но, напиши
Оцю бувальщину . . . то може
Инако скажете, небоже.

Пиши от-так: було
Село.

Та, щоб не лізти на чужину,
Пиши, у нас на Україні,
А в тім селі вдова жила,
А у вдови дочка була
І син семиліток . . .
Добро мавши діток
У роскоші, — хвалиш Бога;
А вдові убогій
Мабуть не до Їго,
Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала:
Думала в черниці,
Або йти топиться!
Так жаль маленьких діток стало:
Звичайне мати, що й казать!

Та може снівся таки й зать,
Бо вже Катруся підростала:
Чи вже їй вік продіувавать,
Зносити брівоньки ні за що? . . .
Ні, дівоночка вона не та!

Таки-ж у тім селі, трудячий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина!

То сяк, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль, а ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувавсь з старостами
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і пан-отець:
Усім на диво, та на чудо
За три копи звінчав у буддень . . .

Просохли очі у вдови.
От-так то, друже мій, живи, —
То й весело на світі буде.
І буде варт на світі жить,
Як матимеш, кого любить.
Хоть кажуть от-ще що, небоже:
Себе люби, то й Бог поможе.
А доведеться умірати?
Здихать над грішми? ні, небоже!
Любов — Господня благодать!
Люби ж, мій друже, жінку, діток,
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять!“

1. — „Спочинем трохи, поговорим . . .
Що? ярина ще не зійшла?“
2. „Та де та ярина взялась?
У мене ще на жито орють.
От-тим-то й ба, що живете
Відколи, дядьку, а не чули,
А може й чули, та забули:
Журнал дрюкують . . .“
1. . . — „Те! те! те!“ —
2. „Та що ви думаете, польський
Або „Хазяїн“ той московський?
Не та ловись! журнал ревю!
Чи те ля-мод, купив для Паші
Торік в Ромні . . .“
1. (Нишком) — „Так от як наші!
Не чув, як на світі живу! . . .“
2. „У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як німці сіали траву;
А потім вижали серпами!
І все написано стихами
Та не такими, як у нас . . .“
1. — „Як-би ти, брате, свині пас,
За слово вибачай . . .“
2. (Мов не чує) „Гей, хлопче!

(Ходить, посвистую, а потім співає:)
„Хлопче, молодче,
З карими очима!
На що тобі жинка,
Камінь за плечима! . . .“
1. — „Та годі вже тобі співати.“
2. „Що, може хочете кінчати,
А я призватися думав ти . . .“
1. — „А я так думаю інше,
Що випьємо, та поснемо,
А там і ладу не дамо;
Сідай лиш, та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог помоге!“

„Одружились небожата,
Дивувались люде:
Як-то вони, ті сироти,
Жити на світі будуть?
Минає рік, минув другий;
Знову дивувались,
Де в тих сиріт бевталаних
Добро твоє бралось?
І в коморі, і на дворі,
На току, й на ниві,
І діточки, як квіточки,
Й самі чорнобриві:
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали себелюбі,
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували:
„Коли гніє, то спродали б:
Ад-же-ж у їх діти! . . .“
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І ненатля (?) голодная:
Ходили, ходили,
Поки в-ночі, жалкуючи,
Хату запалили!
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщені:
То і не жаль було б, чи так?
А то сірісінький сіряк
От-так лютує. — Тяжко, брате,
Людей па старість розпізнати,
А ще гірше — з-замолоду
Гадину кохати.
Очарує змійними
Карими очима . . .

А пек тобі! забув, дурню,
Що смерть за плечима?

До стебла все погоріло
І діти згоріли,
А сусіде, і багаті,
І вбогі, раділи.
Багатій бачі раділи,
Шо багатші стали,
А вбогій тому раді,
Шо з ними зрівнялися!
Посходились жалкувати,
Жалю завдавати:

„Шкода, шкода! як би знаття
Копійчину б дбати,
То все б таки воно не так . . .
А що пак, Максиме!
(Бо ёго Максимом звали)
Попродай скотину,
Та ходи до мене в найми!
Що буде, те й буде! . . .
Будем знов чумакувати,
Поки вийдем в люде,
А там знову . . .“ Подякував
Максим за пораду.
— Побачу ще, як там буде,
Коли не дам ради . . .
То тоді вже певне треба
Іти в найми знову . . .
Де то моя Катерина,
Моя чорноброда! . . .
Вона мене все радила,
І тепер порадить . . .
Та остання ся рада
На віки завадить.
Воли твої і корови
Разом поздихали,

А Катруся з Москалями
Десь помандрувала.“

Тепер от-так пиши небоже:
„Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічі: „Боже, Боже!“
Та й більш нічого.

Од царяці
Прийшов указ — лоби голить.
„Не дав вдовиці утопитися,
Не дам же й з торбою ходить!“
Сказав Максим, — і ґрунт покинув,
Бо вдовиного, бачиш, сина
В приїм громада повезла.
Такі то темній діла
Творяться нишком на сім світі!
А вас, письменних, треба б бити
Шоб не кричали: „ах, ах, ах . . .
Не варт, не варт, на світі жити! . . .“
А чом пак темні не кричать? . . .

2. — „Хиба ж живуть вони і знають,
Як ви сказали, — благодать,
Любов . . . . .“
1. „ . . . : Що, що? недочуваю! . . .“
2. — „Вони, кажу вам, прозябають,
Або по вашому ростуть,
Як та капуста на городі.“
1. „От-так по вашому! ну, годі ж:
Нехай собі і не живуть . . .
А все, скажу, таки: як хочеш,
А ви їм жити не даете,
Бо ви для себе живете,
Заплюшивши письменні очі.“
2. — „От-же як будем так писати,
То ми й до вечора не кончим.
Ну де той безталанний зять?“ —

„Вернувшись вдовиценько до-дому,
А зять пішов у москалі;
Не жаль було єго нікому,
Та ще й сміялись у селі!

От-же, далебі, не знаю
Чи вона верталаєсь,
Катерина, до матері,
Чи так і пропала?
Була чутка, що стрижену
В Умані водили
По улицях: украда що-сь,
Потім утопилася.
Та все-то те, — знаєш, люде
Втоплять і задушать.
А може то така правда,
Як на вербі груші.
Знаю тілько, що про неї
І пісню проклали.
Я чув тойді, на досвітках
Дівчата співали:
„Шелесть, шелесть, по дубині
Шапки хлопці погубили;
Тілько наймит не згубив,
Удовівну полюбив . . .“
Соромитна . . . нехай їй лихо!

Минали літа тихо-тихо,
(От-так пиши), — і за гріхи
Карались Господом Ляхи
І пугав Пугач над Уралом
Нійти в одах вихваляли
Войну й царицю, — тілько ми
Сиділи нишком, слава Богу.
Після великої зіми
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив,
Та срібний хрестик заробив.

Чого він придибав? нема в єго хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого ж він пришлентавсь? — а хто єго ана!
Чи чув ти, що кажуть: легше умірати
Хоть на пожарині в своїй стороні,
Ніж в чужій в палатах! Чи чув ти? ба ні!

2. — „Ей, дядечку! швидче будемо писати,
Бо хочеться спати і вам, і мені.“

— Зажуривсь Москаль каліка:
Де ёму подітись?
Вдовиченко в пікинерах,
Вдова на тім світі!
До кого ж він прихилиться?
Де перезімусє?!
Уже осінь; незабаром
Зіма залютує.
Нема ёму в світі долі:
Полинула в полі! . . .
Попросився зімувати
До дяка у школу,
Бо таки й письму, спасибі,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тойді, бач, носили
Сиві коси з кучерями
Усі до одного —
І борошном посыпали,
Бог їх зна для чого?
Максим, таки він письменний,
Було помагає
І на клирасі дякові
І псалтирь читає
Над покойними, й хавтури
З школярами носить,
А в пилишівку сирома,
Христа-ради просить.

Нічого, знай своє чини,
Та перед людьми не брехи !
Хоч-би тобі лихе слово
Почув хто од ёго.
І талан і безталання —
Все, каже „од Бога.“
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима.
А в неділю, або в свято,
Мов причепуриться,
Шкандибас на вдовину
Пустку подивиться.
Сяде собі у садочку
І вдову згадає,
І за її грішну душу
Псалтир прочитає.
Катерину „о здравії“
Тихенько помъяне !
Утре слёзи — „все од Бога !“
Й веселенький стане.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в школі,
Бере заступ і лопату
Шкандибас в поле.
І край шляху, при долині —
От-же не вгадаєш,
Що каліка виробляє ?
Криницю копає !
Та й викопав. На те літо
Криницю святили
На самого Маковія,
І дуб посадили
На прикмету проїжджачим,
А на друге літо
Москаля вже неживого
Нашли в бальці діти

Коло самої криниці:
Вийшов подивиться
Останній раз сіромаха
На свою криницю. —
Громадою при долині
Їго поховали
І долину і криницю
На пам'ять назвали
Москалевою. На Спаса,
Або Маковія
І досі там воду святять,
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде, — не минають
Зеленого дуба:
В холодочку посідають
Та тихо, та любо,
Пьючи воду погожую,
Згадають Максима . . .
От-так живіть, недоуки,
То й жити не остине.

В неволі, в самоті немає,
Нема з ким серце поєднати,¹⁾
То сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовляти . . .
Шукаю Бога, а нахожу
Таке, що цур єму й казать.
От-що зробили з мене годи
Та безталання! Та ще й те,
Що літечко мое святе
Минуло хмарно,²⁾ що немає

¹⁾ Нема з ким душу поєднати,
То сам в собі когось шукаєш,
Шоб з ним хоч серцем розмовляти!
Шукаєш Бога, а находиш

Таке, що гріх і розсказати.
От-так-то нівечать нас годи
Та безталання . . . (Перш. рук.)
²⁾ Минуло зарно. (Льв. вид.)

Ніже единого случаю,
Шоб до-ладу було згадать . . .
А душу треба розважать,³⁾
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого . . . Не чутъ!
І мов у полі сніг заносить
Неохолонувший той труп.

*** ***

НЕОФІТИ.⁴⁾

(Поема.)

Сім глаголєтъ Господь: сотко-
рите сюдъ и сохраните правду,
приближє бо ся спасеніе моє
прийти, и милость моя от-
крыється.

(Ісаїя V. гл. I.)

М. С. Щепкину.

(На пам'ять 24 Декабря 1857 року.)

Возлюбленнику муз і грацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю.
Привітай же благодушне
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,

³⁾ Видумуєш, шоб серде вбоге
Хоч тихім словом розважать:
Не ліз в голову нічого,

Нема з ким душу поєднатъ.
А їй так хочеться, так просить
Хоч слова доброго . . .

(Перш. рук.)

⁴⁾ У листі до М. М. Лазаревського, од 21 липня 1858 р. (Основа, III-я книжка 1862 р., лист. XII-й), Т. Гр. Шевченко писав, що »Неофіти не викінчені.« Після того, він не приймався за їх; так воїн і зіставись ієвнінченими. (Прил. ред. »Основа«). Ми туточки дрюкуємо їх по автографу автора, зіставши їх у п. Маркевички (Марко Вовчок), додаючи варіанти з Львівського видання і видавня Кожанчикова. (Ред.)

Мій друже єдиний!
Привітаєш: убогая,
Синая, з тобою
Перепливев вона Лету, —
І огнем слёзою
Упаде колись на землю
І притчою стане
Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

ПРОЛОГ.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій взаперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі;¹⁾ більш нічого
З тюрьми не видно; слава Богу
Й за те,²⁾ що бачу, що живуть,
І Богу моляться, і мрутъ
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомалёваний, стойть.
Невбогий, мабуть, хтось лежить! . . .
І намалёвано: розпятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили; і я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрьми . . .
Дивлюсь-дивлюся, помолюся --

¹⁾ . . . грабовищі . . . (рук. вар.)

²⁾ За те, хоч бачу . . . (рук. вар.)

І горе-горенько мое,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи . . . і тюрьма
Неначе ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в тебе, Боже, і в святих
Та праведних Твоїх питав:
Що він зробив їм — той святий,
Той Назорей, той Син єдиний,
Богом-ізбранної Марії —
Що він зробив їм? І за що
Ёго святого мордували,
Во узи ковали,
І главу ³⁾ Ёго честную
Терном увінчали;
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору
І повісили між ними?
За що? — Не говорить
Ні сам святий Верхотворець, ⁴⁾
Ні Ёго святий.
Помощники, поборники,
Кастрати німії!
Чи не за те, що й ми тепер,
(Сам себе питав)
Оттакими злодіями
Тюрьми начиняєм,
Як і Син оттой Марії? ⁵⁾
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимось Богу,
І на храмах Ёго честний
Хрест златокований

³⁾ І святу голову Ёго (рук. вар.)

⁴⁾ Ні сам сивий . . . (Льв. вид.)

⁵⁾ Як і син оцій Марії. (Льв. вид.)

Поставили, — та й молимось,
Та бъємо поклони.
А ті були фараони . . .
Кесарі . . . то погань!
Погань лютая, без Бога ;
Сказано дракони!
А Назорей милосердий
Назвав їх братами:
За те й повісили Їго,
Неначе злодія . . . Не знаю,
Для чого справді ми читаем
Святую заповідь Їго !
Честную кров Їго п'ємо,
Мов у шинкарки меду чарку . . .
О, суєлови! . . . На жидах? . . .
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших преоганих
Святая кров Їго! . . . Кати!
Собаки без очей, скажені,
Ми і не бачим, бо земні *)
Бъємо поклони. За хрести
Ховасмось од сатани.
А ми Їго благаємо
І просимо з-тиха
Супостатам християнам
То чуми, то лиха,
То всякого безголовья,
І все по закону . . .
А бодай вас! . . .

Та пур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоїдам!
Перелечу в літа, ?)

*) Ви і не бачите, — до землі
Бъєте поклони, за хрести

Ховаетесь від сатани
І просите з-тихи (Лъ в. вид.)

?) Перелечу во время оно (ib.)

У тє незгіршо время оно,
Як той мерзений Рім з Нероном
В паскудних оргіях канав;
А новий день із тьми-юдолі,⁸⁾
На Колізей і Капитолій
Уже світив, уже сияв.
Уже огненній язики
Із краю в край, по всій землі
Святе слово пронесли.
І нікли гордій владики
Перед святим Їго хрестом.
Так думаю во время оно⁹⁾
Перелетіть і стоном-дзвоном
І трубним гласом розсказать,
Як Бог поможе, про святую,
Про тую матір молодую
І християнку. Про царя,
Чи тес . . . про кесаря . . .

Благословенна в женах
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих радосте, пошли! —
Пошли мені святе слово,
Святої правди голос новий;
І голос розумом святым¹⁰⁾
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки-море
Слёзи святої пролила,¹¹⁾
Так як і Ти, — і приняла
В живую душу світ незрімий

⁸⁾ . . . із тьми-юдолі (ib.)

Із мурів темної тюрми.

⁹⁾ Перенесись во время оно,

Благословенна . . . (ib.)

Дуже жол, і стоном-дзвоном

¹⁰⁾ І слово розумом святым (ib.)

І трубним гласом возгреви

¹¹⁾ Слёзи кровавої лиха. (ib.)

Твоєго розп'ятого Сина . . .
Ти, матір правди на землі,¹²⁾
Ти слёзи матері до-краю,
До-краю¹³⁾ вилила! Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І по Україні пронеслось,¹⁴⁾
І на Україні світилось
Те слово чистее, кадило
Чистійшій істини.

~~~~~  
I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в Рімській ідолській землі
Се беззаконіє творилось:
Либонь за Дещія-Царя,
Чи за Нерона-сподаря —
Сказати запевне не зъумію,
Нехай за Нерона . . .

Россії

Тоді на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівчя; і красотою —
Святою, чистою красою —
Як тая лілія цвіло.
Дивилася на єго¹⁵⁾ мати
І молоділа, і дівчаті

¹²⁾ Ти, Мати Бога на землі. (Кож.)

Те слово — Боже кадило,

¹³⁾ До каплі . . . (Льв. вид.)

Кадило істини . . . Амінь. (Кож.)

¹⁴⁾ І на Україну понеслось

¹⁵⁾ . . . на неї . . . (ib.)

Людей шукала і знайшла;
Та помолившись Гіменею
В своїм веселім гинекеї,
В чужий веселій одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброго того дівчата:
Дитину-сина привела;
Молилася своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Немалі жертви. І благала¹⁶⁾
Капітолійський весь синкліт,
Щоб первенця її вітали
Святий ідоли. Горить
І день і ніч перед пенатом
Святий огонь; радіє мати.
В Алкіда первенець її росте...¹⁷⁾
Лицяються гетери,
І перед образом Венери
Лампади світять.¹⁸⁾

II.

Тоді вже сходила зоря
Над Виолицем: правди слово —
Святої правди і любови —
Зоря всесвітняя зійшла,
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,
Неначе гадина в болоті,
І Сина Божого во шлоті

¹⁶⁾ ... Ублагала

Капітолійський той синкліт (ib.)

¹⁷⁾ В Алкіда син її росте. (ib.)

¹⁸⁾ Горить кадило золоте. (Льв. вид.)

На тій Голгофі розп'яла
Межи злодіями; і снали
Упившись кровию кати, —
Твою кровию! . . . А Ти
Возстав од¹⁹⁾ гробу. Слово встало —
І слово правди понесли . . .
По всій невольничій землі
Твої апостоли святий.

III.

Тоді ж отто, той син Алкід,²⁰⁾
Та ще й гетері молодий,
Та козлоногий п'янний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Вина святого напились,²¹⁾
Та й поклонялися Прияпу.
Аж гульк! . . . Старий Святий Петро,²²⁾
Ідучи в Рім благовістити,
Зайшов у гай води напитись
І одпочити. — „Благо вам!“
Сказав апостол утомлений,
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове,
Любов, і кротость, і добро —²³⁾
Добро найкраще на світі —
То братолюбіє . . . І діти,²⁴⁾

¹⁹⁾ . . . із гроба. (Вар. по Льв. вид.)

²⁰⁾ Тоді ж отто Й Алкід. (Рук. вар.)

²¹⁾ І ще гарнійше попились (ib.)

²²⁾ . . . Іде святий Петро,

Та йдучи в Рім, (Льв. вид.)

²³⁾ Любов, і правду, і добро, (ib.)

²⁴⁾ . . . І ситий,

І п'янний, голий, оттой Фавн. (Рук. вар.)

І козлоногий сивий Пан,
І син Алкід твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром,²⁵⁾ і повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола.

IV.

І в термах оргія: горять
Чертоги пурпуром і златом,
Куряться амфори; дівчата
Трохи не голії, не в ряд²⁶⁾
Перед Кипрідою стоять,
І гими співають. Уготован
Веселій пир і полягли
На ложах гості . . . регіт, гомін! . . .
Гетери гостя привели
Сивобородого, — і знову²⁷⁾
Із уст апостола святого
Слеєм слово потекло, —
І стихла оргія . . . а жриця,
Кипріди — оргії цариця,
Поникла радістним челом
Перед апостолом і встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкід пішов за ними,
За тим апостолом святым.²⁸⁾
А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати

²⁵⁾ Перед святым . . . (Льв. вид.)

²⁶⁾ Трохи не голії стоять
Перед Кипрідою і в лад
Співають гими. Пріуготован (ib.)

²⁷⁾ . . . і слово

із уст апостола святого
Драгий слеєм потекло. (ib.)
²⁸⁾ І за апостолом святым,
За тим учителем своїм. (ib.)

Свого єдиного. Нема! ²⁹⁾
Уже й не буде!... І сама,
Сама помолиша пепатам,
Сама вечеряте сядеш в хаті.
Ні, не вечеряте, а ридать,
Себе і долю проклинать, ³⁰⁾
І сивіть кленучи. І — горе!
Умреш-еси на самоті,
Мов прокаженна!

~~~~~  
V.

На хресті

Стрімглав повісили старого ³¹⁾
Того апостола Петра;
А церков всю у Сиракузі, ³²⁾
В подземний страшний узи
В кайданах одвезли. І син —
Твоя єдина дитина, ³³⁾
Твоя любов, твоя єдина,
Єдина радость на землі —
Гніє в неволі. І не знаєш,
Де він канав-пропадає!
Ідеш шукать їго в Сібір,
Чи тес... в Скією... І ти...
І чи одна ти?... Божа Мати!
І заступи вас і укрий!...
Нема сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,

²⁹⁾ Свого Алкіда... Ні, нема!
Уже й не буде. Ти сама

Помолиша свої пепатам. (ib.)

³⁰⁾ Ридать і долю проклинать (ib.)

³¹⁾ ... повісили святого. (ib.)

³²⁾ А неофітів ^{*)} в Сиракузі (ib.)

^{*)} Новохрещенців. (Кож.)

³³⁾ Твій син Алкід, твоя дитина,
Єдина твоя родина,
Любов єдина твоя
Гніє в неволі у кайданах,
А ти прескорбна не знаєш.

(Лъв. ви д.)

Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрьмі,
Або в далекій стороні,
В Британських, Гальських логіонах
Не муштрувались! . . . 0, Нероне!
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий наглий серед шляху
Тебе осудить; припливуть
І прилетять зо всього світу
Святий мученики — діти
Святої волі; круг одра,
Круг смертного твого повстануть
В кайданах — і . . . тебе простять:
Вони брати і християнє,
А ти собака, людуйд,
Деспот скажений! . . .

VI.

Аж кишить
Невольника у Сиракузах
В лёхах і тюрьмах; а Медуза
В шинку з старцями п'яна спить . . .
От-от проянеться, — і потом
І кровью вашою, деспоти,
Похмілля справить.

Скрізь шукала
Дитину мати: не знайшла —
І в Сиракузи поплила,
Та там уже ёго в кайданах
Найшла сердешная в тюрьмі.
Не допустили й подивитись!
І мусила вона сидіти
Коло острогу ждать і ждать,

Як Бога з неба виглядать
Своєго сина, аж поки-то
Їго в кайданах поженуть
Бульвар мести. —

А в Рімі свято,
Велике свято! Тиск народу,
Зо всього царства воєводи,
Преториане і сенат,
Жреці і ліктори стоять
Круг Капітолія — і хором
Співають гимн і курять дим,
І в Капітолій із собора³⁴⁾
Іде сам Кесарь; перед ним
Із бронзи литую статую
Самого Кесаря несуть.

~~~~~  
VII.

Не певне видумали свято
Патріції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, Кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самім їм дурням вихвалять.³⁵⁾
Так щоб вже разом доказати,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто Кесаря назвати
Самим Юпітером — та й годі . . .
І написали воєводам
По всему царству: так і так,
Що Кесарь — бог, ще більш од бога,
І сказано було ковати³⁶⁾

³⁴⁾ . . . курять дим
З кадиц і амфор. І з собором
Іде сам . . . (ib.)

³⁵⁾ Їго самін їх вихвалять;
To заразом щоб доказати, (ib.)
³⁶⁾ I майстрові дали ковати (ib.)

Із бронзи Кесаря; до того
Так нота-бене додали,
Що миловать Юпітер буде;³⁷⁾
Щоб всі молилися; і люде
Неначе в ірій потягли
У Рім, на прощу. Приплила
Із Сиракуз ї мой небога,
Благати Кесаря і бога.
І чи одна вона? Мій Боже!
Прийшло їх тисячи в слёзах,
Прийшло з-далека! . . .

Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви слёзи принесли?
Кому ви принесли з слёзами
Свою надію? Горе з вами!
Кого благаєте, благий!
О, нерозумний сліпій!³⁸⁾
Чи ж камінь милує кого?
Молитесь Богові святому,
Молитесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклонітесь.
Все брехня: царі, попи! . . .

VIII.

Перед Нероном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора всі сенатори
І усі патріції, — і вчора
Лилася божа благодать:

³⁷⁾ Що бронзовий той Кесарь буде
І миловать . . . Сердешні люде
Неначе . . . (ib.)

³⁸⁾ Раби незрячі, сліпі!
Чи кат помилує кого?
Молитесь Богові одному (ib.)

Кому чи чином, чи грошима,
Кому в аренду — Палестину,
Байстрятам — Почеп, а кому ³⁹⁾
Самі благоволили дать
Свою шідложницю в супруги,
Хоч і підточтану — нічого:
Аби з-під Єсаря. А в кого
Сестру благоволили взяти
У свій гарем, і се нічого:
На те він бог, а ми під бога
Себе повинні підкладать,
Не тілько сестер . . .
Преторияне помолились —
Преториянам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас.
І ви плебей-гречкосії,
І ви молилися — та вас
Ніхто не милув! не вміють
Вас і помилувати гаразд!

~~~~~

IX.

На третій день уже пустили
Молитися за християн.
І ти приходила, молилася,
І милосердий істукан
Звелів вести із Сиракузів
У Рім в кайданах християн.
І рада ти, і весела,
Кесареві ⁴⁰⁾ знову
Помолилася. А Юпітер, ⁴¹⁾

³⁹⁾ Коли не чином, то грошима,

Байстрятам де-що, а кому (вар.)

Кому в аренду Палестину,

⁴⁰⁾ Кумірові . . . (ib.)

Або за більші заслуги

⁴¹⁾ . . . А кумір той,

Самі благоволили . . . (ib.)

Юпітер той новий, (ib.)

Твій Юпітер новий,
Ось побач якєс свято
Буде завдавати
В Колізей.
А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже
Радій лиш, небого:
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого¹²⁾ бога! —

~~~~~

X.^{*)})

А поки-що з матерями
І ти, моя мати,¹³⁾
Іди сина зустрічати,
Святих привітати
На березі. І пішла ти,¹⁴⁾
Трохи не співаєш,
Та Кесаря-Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
„От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером . . . А я дурна
Ходила благати
У Аєїни Юпітера . . .
Дурна, більш нічого!“
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,

¹²⁾ Лукавого бога (ib.)

^{*)} У рукопису IX. і X. гг. стоять разом як одна Х-та, а си вже розділена у вид. Кожанчикова, бо у рукопису V. гг. имена через помилку у нумерації. (Ред.)

¹³⁾ Алкідова мати

Пішла єго зустрічати. (Рук. вар.)

¹⁴⁾ На березі. Пішла-еси

Трохи . . . (ib.)

Та й пішла по-над болотом,
На Тібр поглядає . . .
А по Тібру, із-за гаю
Барка ⁴⁵⁾ випливає,
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З християнами ⁴⁶⁾ в кайданах;
А твоя дитина
Ще й до щогли прикована: —
Не неофіт новий
Твій єдиний, а апостол ⁴⁷⁾
Великого слова,
Слова істини! . . . Чи чуєш?
У путах співає
Твій мученик:
„Ісалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим,
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає;
Преподобний во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять имя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отміщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізний пута,

⁴⁵⁾ Байдак випливає (іб.)

⁴⁶⁾ З Неофітами . . . (іб.)

⁴⁷⁾ А апостол великого
Христового слова.

Оттакий-то він! . . . Чи чуєш? (іб.)

І їх славних оковами
Ручними окрутять;
І осудять нечестивих⁴⁸⁾
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!“

XI.

А ти на березі стояла,
Неначе темна скала,
Дивилась, слухала, ридала⁴⁹⁾.
І „Аллілуйя“ подала
За матерями.⁵⁰⁾
Забрязкали тяжкі окови
На неофітах; а твій син,
Єдиний твій, апостол новий,
Перехрестившись возгласив:
„Молітесь, братія, молітесь
За ката лютого! Єго
В своїх молитвах помяніте;
Перед гординою ж єго,
Брати мої, не поклонітесь!
Молитва Богові! А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророків побиває,
Нехай усіх нас пожирає.⁵¹⁾
Уже внучата зачались;
І виростуть внучата тиї⁵²⁾
Христови воїни святий
І без огня і без меча
Стратеги божії возвіднати,

⁴⁸⁾ І осудять неправедних (ib.)

⁵¹⁾ Нехай усіх нас розкидає (ib.)

⁴⁹⁾ Не слухала і не ридала (ib.)

⁵²⁾ І виростуть воїни ходіть

⁵⁰⁾ За матерями християнам.

Не честинки внучата тиї. (ib.)

Мов дзвони загуди кайдани (ib.)

І тьми і тисячи поганих
Перед святими побіжать!
Молітесь братія!“ —
Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,
Молились радосно! . . . Хвала,
Хвала вам, душі молодий,
Хвала вам лицарі святий
Во віки-віки похвала! . . .

ХІІІ.

I в Рім галера приплила.

Минув і тиждень той. I Кесарь,⁵³⁾
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рім. Перед куміра
Везуть возами ладон, миро,
Гуртами гонять християн,⁵⁴⁾
Мов у різницю. I кров тече . . .

Ликує Рім . . .

I гладіатор і патрицій,
Обидва п'яні. Кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рім пропиває, тризну править
По Сциліонах. Лютий, лютий,⁵⁵⁾
Мерзений старче! Розкошуй
В своїх гаремах! із-за моря
Уже встає свята зоря.
Не громом праведним, святым
Тебе убьють: ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Убьють обухом . . .

⁵³⁾ Мінас тиждень. П'яній
Кесарь, (ib.)

⁵⁴⁾ Женуть гуртами християн

у Колізей. Мов у різниці
Кров потекла. Ликує Рім. (ib.)

⁵⁵⁾ . . . Лютий, лютий! (Кож.)

XIII.

Другий день

Реве арена; на арені
Лидійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним,
В болоті крови замісився;
А Сиракузських Назорей
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Стороха з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звірем заревла:
Апостол син твій на арену⁵⁶⁾
Псалом співаючи ступив, —
І п'яний Кесарь, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із ями⁵⁷⁾ вискочив, на сцену
Ступив, зірнув, — і полилась
Святая кров. По Колізею
Неначе⁵⁸⁾ громом пронеслась
І стихла буя... Де ж була,
Де ти сковалась? Чом на ёго,
На Кесаря свого святого,
Не кинулась? — Бо стерегли, —
Кругом в три лави обступили
Зевеса ліктори; за ним,
Твоїм юпітером святым,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька на дворі...
І що ти зможеш?... „Горе! горе!
О горе лютее мое!
Моя ти доленько! Без ёго
Що я робитиму? До кого

⁵⁶⁾ А син твій гордо на арену. (Льв. вид.)

⁵⁷⁾ Із лёху... (ib.)

⁵⁸⁾ Ревучими гронами... (ib.)

Я прихился?... І небога
Кругом зірнула, і о мур,
О мур старою головою
Ударилася, і трупом пала
Шід саму браму...

XIV.

З позорища у-вечері,
у терми сковався
Святий Кесарь з лікторами.
Колізей остався
Без Кесаря і без Рімлян,
І ніби заплакав
Одинокий серед Ріму :⁵⁹⁾
Мов гора чорнів
Серед поля широкого.
Тихо-тихо віс
Із Альбано, із-за гаю
Вітер по-над Рімом ;
А над чорним Колізеєм,
Ніби із-за диму
Сходить місяць...⁶⁰⁾
І мир первозданий
Одпочив на лоні ночі ;
Тілько, мій Адаме,
Твої чада преступній,
Ми не спочиваєм.⁶¹⁾
До самої домовини
У проспанім раю
Гриземося, мов собаки,

⁵⁹⁾ Одинокий, мов гора та
На полі, чорнів
Колізей той серед Ріму.
Тихо-тихо віс

Із-за Тібуру, із Альбано
Вітер по-над Ріном. (Кож.)
⁶⁰⁾ Пливе місяць круглоїцій. (ib.)
⁶¹⁾ Не одпочиваєм. (ib.)

За маслак смердячий;
Та ще й Бога зневажаєм.⁶²⁾
А тебе, ледачий
Наш праотче . . . Та цур тобі!

XV.

Трохи одпочила
Стара мати недобита;
Живущу силу
Сила ночи оживила.
Встала, походила
Кругом того Колізея⁶³⁾
Та щось шепотала.
Чи не Кесаря святого
Нишком проклінала?
А може й так . . . Тихо-мовчей⁶⁴⁾
До брами підкрадлась,
Послухала, усміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово . . . І нищечком
Під брамою сіла.⁶⁵⁾
О-пів-ночі брама тобі
Тихо одчинилася,
І на возах, на колісницях,
Із Колізея, із різниці
Святий вивезли тіла,
І повезли на Тібр : тілами .
Святих убитих годували
Для царського єго⁶⁶⁾ стола
У Тібрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялася

⁶²⁾ Та тебе ще зневажаєм,
Праотче . . . (ib.)

⁶³⁾ Коло замкнутої брами. (ib.)

⁶⁴⁾ . . . Тихесенько (ib.)

⁶⁵⁾ Коло брами сіла
І захурилася. Незабаром
Брама одчинилася (ib.)

⁶⁶⁾ Для царського таки (Дль. вид.)

За биту голову руками
І тихо-мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тібр. А Скиєн сіроокі,
Погоничи, рабів раби,
Подумали: сестра Морока *)
Із пекла вийшла провожать
У пекло рімлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
В возами Скиєн повертали. —
А ти осталася одна
На березі. Дивилась, "*)
Як розстилалися, стелились
Круги широкі над ним,
Над сином праведним твоїм . . .
Дивилась довго. Не осталось "*)
Живого сліду на воді,
І ти заплакала тоді, "*)
Ти страшно-тяжко заридала.
І помолилася в перший раз
Новому Богові, — і спас
Тебе розп'ятий Син Марії,
І ти слова Їго живій.
В живую душу прияла
І на торжища і в чертоги
Живого, істинного Бога
Ти слово правди понесла!

Кобзарь Дармограй.

Нижній-Новгород. 8 Декабря 1857.

*) Скандинавський Плутон. (Прим. Шевченка.)

"*) На березі і ти дивилась. (Рук. вар.)

"*) Дивилась, поки не осталось. (Л. в. в и д.)

"*) І усміхнулася тоді,
І тяжко-страшно заридала,
І помолилася в перший раз
За нас розп'ятому, — і спас (К о ж.)

1858.

ВІДЬМА.

(Поема.)

Молося, знову уповаю,
І знову слёзи виливаю,¹⁾
І думу тяжку мою
Німим стінам передаю.

Озовітесь ж, заплачте,
Німий, зо мною
Над неправдою людською,
Над долею злою.
Озовітесь ! А за вами
Може озоветься
Безталання невсипуще.
І нам усміхнеться ;
Поєднає з недолею
І з людьми, і скаже
Спасибі нам ; помолиться,
Й тихо спати ляже,
І примиренному присниться
І люде добрі, і любов,
І все добро, і встане в-ранці
Веселий, і забуде знов
Свою недолю ; і в неволі ²⁾

¹⁾ ... проливаю. (Лъв. вид.)

²⁾ ... і в недолі (ів.)

Познає рай, познає волю
І всетворяющую любов.
Така моя рада, незнаємий брате!
Смирись перед Богом, людей не зайдай,
Шукай собі брата у полі і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай;
Бо вона не спинить віку молодого
Не верне з-за літа нашої весни.
От-так-то мій друже! молись, брате, Богу
І мене в молитвах твоїх пом'яни.³⁾)

Коло осіннєго Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночі
Ішли цигане; а йдучи —
Звичайне вольни — співали.
Ішли, ішли, а потім стали
Шатро край шляху розп'яли,⁴⁾)
Огонь чи-малий розвели
І кругом ёго посідали:
Хто з шашликом, а хто і так . . .
За те він вольний, як козак
Колись то був. Сидять, куняють,
А за шатром в степу співає
Неначе пьяна з приданок
До-дому йдучи молодиця:

„Ой у новій хаті
Подягали спати:
Молодій приснилось,
Що мати сказилась,
Свекор оженився,
Батько утопився . . .
І! . . . гу! . . .“

³⁾ Остатні 8 віршів по першому рукопису. (Ред.)

⁴⁾ Шатро край шляху нап'яли,
Багати вбоге розвели
І коло ёго посідали. (Перш. рукоп.)

Цигане слухають, сміються:
„І де ті люде тут візьмуться?
Оце мабуть із-за Дніпра,⁵⁾
Бо тут все степ... Мара! мара!“
Цигане крикнули, скопились,
А перед ними опинилось
Те, що співало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужи кров, аж струпом стала,
І довгі коси в реп'яхах
О поли бились в ковтунах.
Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полум'ї. „Ну так!
Оженився неборак!“
Сама собі вона шептала
І тяжко-страшно усміхалась.
Що ж се таке? Се не мара.
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигане.

А відкіля ти, молодище?

Відьма.

Хто, я? (співає.)

„Як була я молодиця,
Цілували мене в лиці,
А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада.“

Циган.

Співуча, нічого сказати!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

⁵⁾ ... із-за Дністра. (Льв. вид.)

Відьма.

Я співаю,
Чи то сижу, чи то гуляю . . .
Все співаю, все співаю,
Уже забула й говоритъ,
А перше доброе говорила.

Циган.

Де ж ти була, що заблудила?

Відьма.

Хто, я? . . . чи ти?⁶⁾ (шепоче.)
Щить линенъ . . . щить!
Он бач, зо мцю пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеться вовкулак . . . (Усміхнувшись)
Я в приданках була, впилася
І, молода, не предалася . . .
А все то прокляті пани
З дівчатами таке діють . . .
Ще треба другу одружить.⁷⁾
Шіду, без мене не зъуміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь ти з нами,
У нас, їй-Богу, доброе житъ!

Відьма.

А діти есть у вас?

Циган.

Немає.⁸⁾

⁶⁾ Хто я? цить, цить!

З дочкою пан лежить. (Перш. рук.)

⁷⁾ Ще треба сина оженитъ. (ib.)

⁸⁾ Бог має: повіраль. (Льв. вид.)

Відьма.

Кого ж годуете-єсте,
Кого ви спати кладете,
Кого колишете в-ночі,
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох діти!
І все діти, і все діти!
Не знаю, де од їх подіться . . .
Де не піду — й вони зо мною!
Вони зъїдять мене колись . . .

Цигане.

Не плач, небого, не журись,
У нас дітей нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала.
Цигане мовчки дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
Вона ж не спала, не журилася,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позірав,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спиться багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спиться убогому,
Сироті старому?
Один дума, як-би-ёго
Достройть палати;
Другий дума, як-би-ёго
На подзвін придбати.

Один старий одпочине
В пішній домовині,
Другий старий — і так-собі
Де-небудь під тином.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадують,
А того ще й лають.
Не спиться старому ні в полі, ні в хаті,
А треба як-небудь віку доживати.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє . . .
Позирає на приблуду ⁹⁾
Й на подзвін недбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірница сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я; вже ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не просплюся.

Відьма.

Не просплюся,
Я вже ніколи не просплюсь!
От-так де небудь і загину
У бур'яні . . . (співає тихо.)
„Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гай погуляю,
В Дунаї скучаюсь,

⁹⁾ А дивиться на приблуду:
Може що й гадає. (Перш. рук.)

В зеленому баговінні
Трохи одпочину . . .
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.“

Дарма! аби собі ходило,
Та вміло матір проклинати!
А он, чи бачиш: на могилі
Очима лупа кошена?
Іди до мене! Кицю! Кицю! . . .
Не йде прокляте бісения!
А то дала б тобі напиться
З моєї чистої криниці . . . (приспівка.)

„Стойть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила-наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити?“

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш близшенько, от-тут.
Отто-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волошині була?
Я розкажу, як нагадаю . . .
Близнят в Бендерах привела,
У білих Яссах колихала,
У Дунаєві купала,
В Туреччині сповила,
Та до дому однесла,
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без крошила,
За три шаги охрестила;
А три шаги пропила;
Упилася! упилася!
І досі п'яна! . . .

І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже Бога не боюся
І не соромлюся людей.
Коли б мені оттих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Туреччині война?

Циган.

Була колись, тепер нема —
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі,¹⁰⁾
Аж уже немає.
Слухай, лишень, скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана . . .
Дочку свою Наталоньку,
Та шукаю пана,
Того Ірода, що знаєш? . . .
Стрівай, нагадала . . .
Як була я молодою,
І гадки не мала,
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив,
Ірод! . . . І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то б утопилася . . .
Було б легше. От набачив,
Та й бере в покої
І стриже, иначе хлопця,
І в поход з собою

¹⁰⁾ Я думала в Туреччині,
Аж і там немає
Ось слухай же . . . (Перш. рук.)

Бере мене. У Бендери
Прийшли ми; стояли
З москалями на кватерах,
А москалі за Дунайм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз проти Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив¹¹⁾ і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,
Остриженя; та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ. І що з мене
Люде насміялись! . . .
Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть
Близняточок. То сяк, то так
На свою Країну
Придибала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по-під-тичню
До своєї хати.
В хаті темно. Нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю . . .
Вхожу в хату, аж щось стогне,
Ніби умірає:
То мій батько. І ні кому
Ні перехрестити,

¹¹⁾ Не впустив. (Лъв. вид.)

Ні рук скласти. О, прокляті,
Лукавий діти!
Що ви діете на світі! . . .
Я перелякалась . . .
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі . . .
Вбігаю у хату, —
А він уже ледве диші . . .
Я до ёго: „тату!
Мій таточку! Це я прийшла!“
За руки хватаю . . .
— Це я, кажу. А він мені
Шепче: „я прощаю,
Я прощаю!“ Тілько й чула . . .
Здається, я впала
І заснула . . . Як-би була
До віку проспала! . . .
О-півночі прокинулась —
Як у ямі в хаті,
А за руку батько давить . . .
„Тату, кричу, тату!“
А він уже так, як крига.
Насилу я руку
Випручала. Що, цигане,
Як-би таку суку
Тобі дочку, що зробив би? ¹²⁾)

Циган.

Їй-Богу, не знаю. ¹³⁾)

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду:
Потім не згадаю.
Дітей, бачиться, годувала,
Та в засік ховала,

¹²⁾ . . . чи простив би? (Рук. вар.) ¹³⁾ Простив би, Ій Богу! . . . (ib.)

Та очіпок — се вже в-ранці —
Ключчям вимощала,
Щоб незнать було, що стрига;
Прибралась, ходила,
Поки люде домовину
На-дворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сковали . . .
І одна я, як билина
Па полі, осталась
На сім світі . . . Були діти —
І тих не осталось.

„Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку давала,
Сина оженила . . .
І . . . гу! . . .“

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш.

Відьма.

Хиба я скиглю, навісний!

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде,
Розскажуй дальше.

Відьма.

Навариш завтра мамалиги? . . .
Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї . . .
Громадою з хати

Виганяли. Нагадала . . .
Я собак дражнила
По-під вікнами з старцями,
І байстрят носила
За плечима, щоб привчались . . .
Аж і сам приїхав . . .¹⁴⁾

Я до ёго кинулася,
Забудуши лихо.
Привітав мене, люципер,
Благословив діток,
Та й забрав їх у покої.
Ростуть, мої квіти,
Та й вирости. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї, а Наталю . . .
Чи твої цигане
Всі поснули?

14) Аж і пан приїхав.

От-тоді було громаді
І всім до сто-лиха,
Щоб мене не виганяли
З батьківської хати !
Та й взяв мене з близнятами
До себе в палати . . .
Ростуть мої близняточки,
А я утішаюсь
І з лютовою гадюкою
Я знову кохаюсь.
Докохалася до краю :
Сина у лакей . . .
Запастив . . . а з дочкою !
Чи чуєш з своєю ! . . .
Чи се не гріх по вашому ?
І в вас так уміють ?!
А ясні дав карбованця
Та послав у Київ,
Послав Богу молитися,
От-то-ж я й ходила
І молилася . . . Ні, цигане,
Я дарма молилася.
Чи в вас єсть Бог який-небудь

От-же в нас немає :
Пани вкрави, та в шкатулі
У себе ховають.
Вертаюся до-дому, —
Замкнуті покої ;
Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зо мною,
І сина взяв. Потім, потім . . .
Далебі не знаю,
Що робилося ! . . . мені сидлось
Ніби-то літаю
Над байраками совою
І дітей шукаю . . .
Hi, не слухай ! . . . я не дітей,
Я шукала пана . . .
А тепер уже не треба :
Піду у цигане.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде,
Лазитиме по-під-тинню,
Поки стопчути люде !
Ти не бачив моого сина ?
Там такий хороший,
Такий, як ти. Ух, холодно !
• • • • • (Рук. вар.)

Циган.

Всі поснули.

Відьма.

Бо щоб не почули
Мого слова. Страшно буде . . .
І ти, старий друже,
Злякаєшся, як вимовлю . . .
Чи тобі байдуже?
Наталочку . . . дитя свое . . .
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молитися.
Я, дурна, й ходила,
І молилася . . . Ні, цигане
Я марне молилася! . . .
• Чи в вас єсть Бог який-небудь?
В нас Їго немає
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.

Вертаюся із Київа.
Замкнуті покої . . .
Він уявив її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею! . . . Чи чуєш ти?
І остріг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я єго шукати
В Волощину. Та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток,
Діточок шукаю,
Наталоньку! Ні, ні, ні, ні!
Я шукаю пана! . . .
Розірву! . . . Возьміть до себе
І мене, цигане,

Я медведя водитиму,
А як найду ката,
То й спущу ёго на ёго!
От-тоді, проклятий!...¹⁵⁾
Ні не спущу. Сама ёго
Загризу!... Чи чуеш?
Одружимось, мов серце,
Я й досі дівую;
Я сина вже оженила,
А дочка й так буде:
Лазитиме по-шід-тиню,
Поки найдуть люде
Неживою. Чи ти бачив?
Там такий хороший
Мій син Іван!... Ух, холодно!
Позич мені грошей!
Намиста доброго куплю,
Та й тебе повішу,
А сама піду до-дому...
Дивись, миша, миша...
Несе у Київ мишенят!
Не донесеш, утопишесь,
Або пан одніме!
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигане вставали,
Розібрали ¹⁶⁾ шатро своє,
В дорогу рушали, —
Та й рушили. Пішли степом;
А вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі помолилася,
Та й пошкандилась

¹⁵⁾ Одійди, проклятий. (Льв. вид.)

¹⁶⁾ Розбірали. (Льв. вид.)

З циганами. І тихо,
Тихенько співала:
„Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На сім світі люде.“

Із-за Дністра пішли цигане
І на Волинь і на Україну;
За селом село минали,
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не пила й не їла,
Неначе смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом скаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
Щось таке їй поробила
Стара Маріула,
Якимсь зіллям напувала, —
То воно й минулось.

Потім її стала вчити
І лікарувати:
Які трави, що од чого
І де їх шукати;
Як сушити, як варити, —
Всому, всому вчила
Маріула. А та вчилася,
Та Богу молилася.
Минуло літо, уже й друге
І третє настало,
Уже прийшли в Україну . . .
Жаль їй чогось стало.

Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалась з циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі, небога,
В свою Україну,¹⁷⁾
Рада, рада, та весела,
Мов мала дитина.
Які села проходила,
Болящих питала
І травами напувала
І всім помагала.
В осені прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась,
Легенько спочила,
Мов у раї. Все забула:
Злес і не злее.

¹⁷⁾ Подавмо сей варіант, як він стоїть у першому рукопису. Лагодячи задля видання цю поему, кінець її Т. Г. вкоротив так:

Та й пішла собі небога
В свою Україну.
»Вернусь, каже: хоч погляну
На дочку, на сина!«
Не довелось. Пан вернувся,
Покинув Наталю
В Московщині. А ти її
За Дністром шукала!
Сина Йвана иолодого
Оддали в солдати
За те, що ти ме мавчила
Панів шанувати. . .
До кого ж ти прихилишся?
Нікого не має!

До людей хились, небого,
Люде привітають.

Пан вернувшись занедужав,
Стогне, пропадає,
А вона набрала зілля,
Та й пішла в палати
Лічить їго, помагати,

А не проклинати.
Не помогла болящому,
Бо не допустили;
А як умер, то за їго
Богу помолилась.
І жила собі святою,
Дівчат научала,
Щоб з панами не кохались,
Людей не цурались —
»А то Бог вас покарає,
А ще гірше люде:
Люде горді, неправедні,
Своїм судом судять . . .«
От-так вона научала,
Болящих лічила,
З убогими останнєю
Крихтою ділилась.
Люде добре і розумні
Добре її знали,
А все таки покриткою
І відъмою звали.

Всіх простила, всіх любила
І мов над землею
Святым ангелом витала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Жити вона стала.
І сусіде не цурались —
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала.
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
„На-шо мені? (було каже)
Чи то в мене діти?! . . .“
Та ї заплаче. От-так вона
Сама собі в світі,
Вік недовгий доживала . . .

Дівчата бувало
І дніювали, й ночували,
Й хату прибірали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили . . .
І ворожить не просили, —
Так собі любили! . . .
В хатиночці чисто, тихо,
Ясно, мов у раї,
І знай двері поскрипують, —
Ніхто не минає.
Той добри-денъ, прийде, скаже,
Той зілля попросить;
Той калачик, паляничку,
Всёго понаносять . . .

Аби було з ким пожити,
Добром поділитись.
От-так вона жила дома
І вкрита, і сита;
І любили й поважали,
І всього давали . . .
А все таки покриткою
І відьмою звали! —

З подагрою і подушками,
З трёма чи й більше лікарями,
Із-за Німецької землі
Весною пана привезли
Самого тілько: де ж ті діти?
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв!
(І так трапляється на світі!
А що ж ми маємо робить?)
Отто-ж взяли єго лічить.
Лічили, аж у трёх лічили,
Уже чого з ним не робили?
Та ба . . . не буде вже грішить,
А ще-б хотілося . . . Простила!
Святого зілля наварила
І милосердная з села
Лічити ворога пішла
І лікарів оттих просила,
Щоб пана зіллям напоїть:
Хрестилася, що буде жити!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й лішла;
Ідучи діточок згадала . . .
Заплакала . . . і жаль їй стало,
Що іванові не помогла!

Весна зіму проганяє,
І зелений по землі

Весна килим розстилає;
Із ірію журавлі
Летять високо ключами,
І степами, та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі, і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люде раю
У Бога благають?
А тим-часом непрощений
Грішний умірає. —
Уже єго лукавого
Сакраментували,
Клали долі, на соломі
І стелю знімали —
Не вмірає . . . і лікарі
Нічого не вдіють! . . .
Якось трохи полегшало —
„Покличте Лукію! . . .“

Шепнув, та аж затруси́вся . . .
Привели в палати
Мою відьму . . . і лікарі
Вже стали благати,
Щоб помогла . . . прийшла вона
І у ногах стала
І нищечком за грішного
„Отче-наш“ читала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе,
І на неї . . . та й закричав:
„Не треба, не треба! . . .“
Іди собі! . . . або стрівай . . .
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене! . . .“
І слёза блиснула
В-перше зроду . . . — „я прощаю . . .
Я давно простила . . .“

І свічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А її за свою душу
Молитись покинув.
Сорохоости наймала
У Київ ходила
Та за пана покойного
Господа молила.

І в осені вернулася
В село зімувати.
Ніби матір привітали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матері
Лукій годити;
А вона їх научала,
Як на світі жити;
Розказує, як і вона
Колись діувала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стригою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з циганами,
І як її вчила
Лікарувати Маріула;
І все, що робилось, —
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестяться . . . жахаються,
Ніби пан у хаті . . .
А вона їм розказує,
Просить-заклинає —
Щоб з панами не кохались,

Бо Бог покарає,
Що „підете ви по світу
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила . . .
Дітей своїх на сміх людям
Пустите по світу
Так, я . . . як я . . . пустила . . .
Діти мої! Діти! . . .“

От-так вона научала.
Дівчата хрестились,
Та плакали, а у-ночі
Пани все їм снились
І з рогами, і з хвостами,
Обрізують коси,
Та кусають, та сміються,
Та простоволосих
На собак, то-що міняють,
У дёгті купають,
І виводять на улицю
І людей скликають
Дивитися . . . Оттаке-то
Дівчаточкам снилось;
А все таки на досвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зеленая;
Стара моя встала,
Пішла в поле шукати зілля
Та там і осталась . . .
І обідати і вечерять
Варили дівчата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могилы

У калюжі стару відьму
Чорти задавили.
Найшли її, громадою,
Без попа сховали,
І в могилу осиковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,
І осику поливали
Дрібними слізами.
І виросла на могилі
Осика заклята.
От-там відьма похована:
Хреститесь, дівчата!
Хреститесь і не кваптеся
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави.

1858 р. Марта 6.

ЛЯХАМ.

(Бр. Залеському.)

Ще як були ми козаками,
А Унії не чуть було,
От-там-то весело жилось:
Братались з вольними Ляхами;
Пишались вольними ¹⁾ степами;
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілій, дівчата;
Пишалася синами мати,
Синами вольними. Росли,
Росли сини і веселили
Старій скорбній літа, —
Аж поки іменем Христа ²⁾

¹⁾ ... буйними (Лв. вид.)

²⁾ ... Христовими (ib.)

Прийшли ксёндзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і крові;³⁾
А сиріт іменем Христовим
Замордували-розп'яли.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава;
Україна плаче, стогне-плаче;
За головою голова
До-долу пада. Кат лютує,
А ксёндз скаженим язиком
Кричить: „Te Deum! Alleluja!“

От-так-то, Ляше, друже-брать!
Несити ксёндзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили!
Подай же руку козакові,
І серце чистее⁴⁾ подай,
І знову іменем Христовим
Возобновим наш тихий рай!

1858. 14 Марта.

Я не нездужаю, нівроку,
А щось таке в бачить око,
І серце жде чогось. Болить,¹⁾
Болить і плаче і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години
Мабуть ти ждеш? Добра не жди!
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: Царь Микола
Її приспав, а щоб збудити

³⁾ Велике море (ib.)

⁴⁾ І серце шире. (ib.)

¹⁾ І не спить, а серце бъється

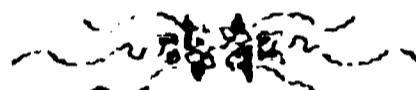
І болить, мов негодована дитина.
(Льв. вид.)

Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух спалить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі, небога,
До суду Божого-страшного!
А панство буде колихатъ,²⁾
Храми палати муруватъ,
Любить царя свого дурного³⁾
Та византійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого!

22 Ноября 1858 р.

²⁾ ... буде панувать. (ib.)

³⁾ ... свого п'яного. (Рук. вар.)

1859.

N. N.

Така як ти, колись лілея
На Іордані процвіла,
І воплотила, пронесла
Святе слово над землею.
Як-би то й ти, Дністровий цвіте . . .
Ні, ні! Крий Боже! Розіпнуть,
В Сібір в кайданах поведуть,
І ти, мій цвіте неукритий . . .
Невимовлю . . .

Веселий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на сім світі
І більш нічого не давай!
Та не бери її весною
В свій рай небесний, не бери,
А дай Твоєю красотою
Надивуватись на землі. —

19 Апріля 1859.

Як-би-то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, —
Упився б, здорово упивсь !

І препрославлений козачий
Розумний батьку . . . і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь,
Або б в калюжі утопивсь
В багні свинячім . . .

Амінь тобі, великий муже !
Великий . . . славний, — та не дуже ! . . .
Як-би ти на-світ не родивсь,
Або в колисці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного . . . Амінь ! . . .

19 Августа 1859. Г. Переяслав.

Во Іудеї, во дні они,
Во время Ирода царя,
Кругом Сиона й на Сіоні
Романські п'яні легіони
Паскудились. А у царя,
У Ирода таки самого,
І у порогу й за порогом
Стояли ліктори. А царь
Лизав у ліктора халяву,
Щоб той ёму на те на все,
Хоч пів-динарія позичив.
А той кишенею трясе,
Виймає гроші і не лічить,
Неначе старцеві дає . . .
І п'яний Ирод знову п'є !

Як ось не в самім Назареті,
А в Виєлисіському вертепі
Марія сина родила
І в Виєлисі з малим пішла . . .
Біжить почтар із Виєлисма
І каже: „Царю! Так і так!
Зіновать, кукіль і будяк
Росте в ішениці! Кляте племя
Давидове у нас зійшло.
Зотни, поки не піднялось!“
— „Так що ж!“ промовив Ірод п'яній:
„По всому царству постинать
Малих дітей; а то погані
Нам не дадуть дощарюватъ.“
Почтар — нівроку — був підпилий,
Оддав Анатові приказ,
Щоб тілько в Виєлисі били
Малих дітей.

Спаси ти нас,
Младенче праведний, великий
Од п'яного царя-владики!
Од гіршого ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
Та де ж нам тую матір взяти?
Ми серцем голі до гола!
Раби з кокардою на лобі . . .
Лакеї в золотій оздобі . . .
Онуча . . . сміття з помела
Ёго Величества! Та й годі.

24 Октября 1859. Петербург.

МАРІЯ.

(Поема.)

Радуйся, ты бо обновила єси
злутила студно.

Акае. Пр. Богор. ік. 10.

Все упованіє мое
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твое, —
Все упованіє мое
На тебе, Мати, возлагаю.
Свята сило всіх святих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю!
Воззри, Пречистая, на їх,
Оттих охрадених, сліпих
Невольників; подай їм силу
Твоєго мученика-Сина
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого-самого краю.
Достойно-пітая! благаю,
Царице неба і землі,
Воньми їх стону і пошли
Благий конець, о, Всеблагая!
А я незлобний воспою,
Як процвітуть убогі села
Псалмом і тихим і веселим
Святую доленьку твою.
А нині — плач і скорбь і слёзи
Душки убогої-убогій
Остатню лепту подаю!

У Іосипа, у тесляра,
Чи в бондаря того святого,
Марія в наймичках росла.

Росла собі і виростала,
І па порі Марія стала,
Рожевим квітом розцвіла
В убогій і чужій хатині,
В святому тихому раю.
Тесляр на наймичку свою,
Неначе на свою дитину,
Теслу було і струг покине
Та й дивиться . . . і час мине,
А він і оком не мигне,
І думає: „ані родини,
Ані хатиночки нема,
Одна-однісенька! . . . Хиба . . .
Ще ж смерть моя не за плечима!!“

А та — стойть собі під тином
Та вовну білую пряде
На той бурнус ему святилий;
Або на беріг поведе
Козу з козяточком сердешним
І попасті і напоїть;
Хоч і далеко, так любила ж
Вона той тихий Божий став,
Широку Тиверіаду.
І радо, аж сміється, радо,
Що Іосип, сидячи, мовчав,
Не боронив їй, не спиняв
На став іти. Іде, сміється;
А він сидить та все сидить,
За струг, сердега, не береться.
Коза напьється та й пасеться,
А дівчина собі стойть,
Неначе вконана, під гаем,
І смутно-сумно позірає
На той широкий, Божій став.
І мовила: „Тиверіадо!
Широкий царю озерам!
Скажи мені, моя порадо,

Якая доля вийде нам
З старим Іосипом?... О доле!...“
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилиться в яру:
„Ему я стану за дитину;
Плечми моїми молодими
Ёго старого підопру!...“
І кинула кругом очима
Аж іскри сипнули з очей,
А з добрих молодих плечей
Хитон полатаний до-долу
Тихенько зсунувся: ніколи
Такої божої краси
Ніхто не узрить!... Злая ж доля
Колючим терном провела,
Згнущалася над красотою!...
О, доленько!... По над водою
Ходою тихою пішла,
Лопух край берега найшла,
Лопух зірвала і накрила,
Неначе бриликом, свою
Головоньку тую смутную,
Свою головоньку святую,
І зникла в темному гаю.

О, світе наш незаходимий!
О, Ти пречистая в женах!
Благоуханий зельний кріне!
В яких гаях, в яких ярах,
В яких незнамих вертепах
Ти заховалася од спеки
Огнепалимої тиї,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святий думоньки твої!
Де ти сховавшся? нігде!
Огонь заклонувся вже... годі!
Уже розжеврився, і шкода,

Даремне сила пропаде,
До крові дійде, до кості
Огонь той лютий, негасимий,
І недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний. Вже пророчить,
Тобі вже зазірас в очі
Твое грядущее... Не зри!
Слёзу пророчую утри,
Заквітчай голову дівочу
Лілеями, та тим рясним,
Червоним маком, та й засни
Під явором у холодочку,
Шоки що буде.

Увечері, мов зоря тая
Марія з гаю вихожає
Заквітчана. Фавор-гора,
Неначе з зата-серебра,
Далеко-високо сияє,
Аж сліпить очі. Підняла
На той Фавор свої святий
Очиці кроткая Марія
Та й усміхнулась... Зайняла
Козу з козяточком з-під гаю
І заспівала.

„Раю, раю,
Темний гаю!
Чи я молодая,
Милив Боже, в твоїм раю
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?...“

Та й замовкла.
Круг себе сумно озірнулась
На руки козиня взяла
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.

А йдучи козиня небога,
Ніби дитину на руках,
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козиня,
Неначе твє кошина,
І не пручалось, не кричало,
На лоні пестилося, гралось.
Миль зо дві любо з козиням
Трохи-трохи не танцювала, —
І не втомилася. Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину;
Зустрів її і привітав,
І тихо мовив: „Де ти, в Бога,
Загаялась, моя небого?
Ходімо в кущу, опочий,
Та повечеряємо в-кущі
З веселим гостем молодим!
Ходімо, доненсько!“ — „Який,
Який се гость? ! . . .“ — „Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать
І каже — Божа благодать
На ветхую Елисавету
Учора рано пролилася:
Учора, каже, привела
Дитину-сина, а Захарій
Старий нарік ёго Іваном!
Так бачиш що! . . .“

А гость розутий,
Умитий, в кущі, вихожав
В одному білому хитоні,
Мов намалёваний сияв.
І став велично на порозі
І уклонивши вітав
Марію тихо . . . Їй небозі —

Аж дивно, чудно. Гость стояв
І ніби справді засияв.
Марія на єго зірнула
І стрепенулась, пригорнулась,
Неначе злякане дитя,
До Іосипа свого старого.
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела
Очима в кущу. Принесла
Води погожої з криниці,
І молоко, і сир козлиці
Їм на вечерю подала;
Сама ж не їла, не пила,
В куточку мовчки прихилилась
Та дивувалася-дивилась
І слухала, як молодий
Дівочний гость той говорив.
І слова єго святий
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось.

— „Во Іудеї не було,
Промовив гость, того ніколи,
Що нині узриться. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіються новій.
І виростуть, і пожнемо,
І в житницю соберемо
Зерно святе. Я Мессію
Іду народу возвістить!“
І помолилася Марія
Перед апостолом.

Горить
Огонь тихенько на кабиці,
А Іосип праведний сидить
Та думає. Уже зірница
На небі ясно зайнялася,

Марія встала та пішла
З глеком по воду до криниці.
І гость за нею, і се в ярочку
Догнав Марію . . .

Холодочком

До сходу сонця провела
До самої Тиверіади
Благовістителя, і рада
Радесенька собі прийшла
До-дому.

Жде ёго Марія

І ждучи плаче; молодий
Ланити, очі і уста
Марніють зrimо. „Ти не та,
Не та тепер, Марія, стала . . .
Цвіт зельний — наша красота!“
Промовив Іосип: „Диво сталося
З тобою, доненько моя! . . .
Ходім, Маріє, повінчаймось,
А то . . .“ Й не вимовив, — убьють
На улиці! . . . „і заховаймось
В своїм оазисі . . .“ І в путь
Марія на-швидку збиралась
Та тяжко плакала-ридала.
От-то ж вони собі ідуть;
Ніс з торбиною на плечах
Неву коновочку старий:
Спродати би то, та молодій
Купити хустиночку до-речи
Та й за повінчання оддати.

О, старче праведний, багатий!
Не од Сиона благодать,
А з тихої твоєї хати
Нам возвістилася. Як-би
Пречистій їй не дав ти руку,

Рабами б біднїй раби
І досі мерли б.

О, муко!
О, тяжка душі печаль!
Не вас мені сердешних жаль:
Сліпі ви, нищій душою;
А тих, що бачать над собою
Сокиру, молот і кують
Кайдани нові; убъють,
Заріжуть вас, душебийці,
І із кривавої криниці
Собак напоять!

Де ж подівсь
Дівочний гость оттой лукавий?
Хоч-би прийшов та подививсь
На брак той славний і преславний,
На брак окрадений! Не чутъ,
Не чутъ ані ёго, ані Мессії.
А люде ждуть чогось, і ждуть
Чогось непевного. Маріє,
Ти безталанная! Чого
І ждеш і ждатимеш од Бога
І од людей ёго?! Нічого,
Ниже апостола того
Тепер не жди! Тесляр убогий
Тебе повінчану веде
В свою убогую хатину.
Молись і дякуй, що не кинув,
Що на розпуття не прогнав;
А то б цеглиною убили
Як-би не вкрив, не заховав:
В Єрусалимі говорили
Тихенько люде, що стяли
У городі Тиверіаді,
Чи то якогось розпяли
Провозвістителя Мессії.

„Его? !“ . . . промовила Марія
І веселенька пішла
У Назарет; і він радів,
Що наймичка єго несла
В утробі праведную душу
За волю розп'ятого мужа.

От-то вони собі ідуть ;
Прийшли до-дому, і живуть
Повінчані, та невеселі.
Тесляр колисочку дебелу
Майструє в сінях; а вона,
Пренепорочная Марія,
Сидить собі коло вікна
І в поле дивиться і шис
Маленьке сороченя.
Кому-сь то це?

— „Хазайн дома?“
На дворі крикнуло : — „Указ
Од Кесаря, єго самого,
Шоб ви сьогодня, сей же час,
Всі на ревизію у город,
У город Вифлієм ішли!“
І зник, пропав той тяжкий голос,
Тільки руна в яру гула.

Марія зараз заходилась
Шекти опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила,
І мовчки за старим пішла
У Вифлієм. — „Святая сило,
Спаси мене, мій Боже милій!“
Тільки й промовила. Ідуть,
Сумуючи собі обов,
І вбогий — перед собою
Козу з козяточком женуть :
Бо дома ні на кого кинуть.

А може Бог пошле дитину
У дорозі — от і молоко
Сердечній матері. Скотина
Іде пасучися, рядком
Ідуть за нею батько й мати.
І починають розмовляти
По волі тихо. — „Семіон —
Протопресвітер, — Іосип мовив —
Такеє-то пророче слово
Сказав мені: „Святий закон
„І Авраама й Моісея
„Возобновлять мужи Єссей.
„І, каже, поти не умру,
„Поки Мессію не узрю!“
Чи чувш ти, моя Марія:
Мессія прийде!“ — „Вже прийшов,
І ми вже бачили Мессію!“
Марія мовила.

Найшов

Опріснок Іосип у торбині,
Дав та й каже: „на, моя дитино,
Шоки що буде, укріпись!
До Вифлієма не близенько,
Та й я спочину: утомивсь!“
Та й сіли на шляху гарненько
Шолуднувати. От-то ж сидять,
А сонце праведне швиденько
До-дому котиться, — і глядь!
Сховалося, — і смеркло в полі,
І диво-дивнє!... Ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива! Аж здрігнув
Святий тесляр. Мітла з востоку
Над самим Вифліємом, боком,
Мітла огненная зійшла,
І степ і гори осияла,

Марія з шляху не вставала —
Марія сина привела,
Єдину тую дитину,
Що нас од каторги спасла,
І пресвятая, неповинна,
За нас лукавих розп'ялась!
А недалеко, край дороги,
Отару гнали чабани
Та й їх побачили. Небогу
Її дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани єго убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано,
У Вифлемі на майдані
Зійшовся люд і шопотить,
Шо щось непевне з людьми буде
Во Іудеї; томонить
І тихне люд. „О люде, люде!“
Чабан якийсь біжить, кричить:
— „Пророчество Іеремії,
Іссайї збулось, збулось!
У нас, у пастирій, Мессія
Родився вчора!“ Загуло
У Вифлемі на майдані:
„Мессія!... Іисус!... Осанна!...“
І люд розходитьсь. —

Через час,
Чи через два, прийшов указ
І легіон з Єрусалима
Од того Ирода; незриме.
Й нечутє сталося тоді:
Ще діточки сповиті спали,
Ще куціль гріли матері,
На марне гріли... не кукали
Маленьких діточок своїх:

Ножі салдати сполоскали
В дитячій нраведній крові !
Такеє-то на світі сталось !
Дивітесь ж — о, матері —
Що роблять. Ироди-царі !

Марія навіть не ховалась
З своїм младенцем. Слава вам
Убогим людям, чабанам,
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спасли
Од Ирода. Нагодували
І напоїли і дали
Ослицю дійну, і небогу
З її дитяточком малим
І посадили й провели
В-ночі, тайними манівцями,
На шлях Мемфісський, а мітла,
Мітла огненная світила,
Неначе сонце, і дивилась
На ту ослицю, що несла
В Єгипет кроткую Марію
І народженого Мессію. —
Як-би де на світі, хоч раз
Цариця сіла па ослицю,
То слава стала б про царицю
І про великую ослицю
По всому світу. Ся ж несла
Живого істинного Бога !
Тебе ж, сердешну, копт убогий
Хотів у Іосипа купить,
Та здохла ти : мабуть дорога
Таки завадила тобі.

У Нилі скупанес спить
В пелюшках долі під вербою
Дитяточко. А між лозою
З лози колисочку плете

Та плаче праведная мать,
Колиску тую плетучи.
А Іосип заходився хату
Із очерету будувати,
Щоб хоч укритися в-ночі.
З-за Пилу сфинкса, мов сичі,
Страшними мертвими очами
На тев дивляться ; за ними
На голому піску стоять
По шнуру пирамиди в ряд,
Мов фараонова сторожа,
І ніби фараонам знатъ
Вони дають, що правда божа
Встас вже, встала на землі,
Щоб фараони стереглись.

Марія найнялася прясти
У копта вовну; а святий
Іосип взявсь отару пасті,
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік, коло хатини,
В повіточці своїй малій,
Той бондарь праведний, святий
І гадки праведний не має,
Барило й бочку набиває
Та ще й курникає. А ти ?
Не плачеш ти і не сміваєш.
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як ёго вчити, навести
На путь святий, святого сина,
І як ёго од зол спасти,
Од бурь житейських одвести . . .

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасеться, а дитина
І невеличке козиня
У сінях граються ; а мати

Сидить на прильбі коло хати
Та вовну з кужіля пряде.
Аж ось і сам старий іде
З ціпчиком тихо по-під тином;
Носив у город шапличок
Продать: єму медяничок,
А їй немудрую хустину,
Собі ж несе на постоли
Ременю доброго. Спочинув,
Та й каже: „Доню, не журись:
Царя вже Ирода не стало.
Чогось у вечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь —
Такеє-то мені сказали.
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
Ходім до-домоньку, дитино!“
— „Ходім!“ сказала, та й пішла
На Нил сороченята прати
В дорогу синові. Паслась
Коза з козятком коло хати,
А Іосип сина забавляв,
На прильбі сидя, поки мати
На річці прала ті малі
Сорочечки; а потім в хаті
Поморщив добре постоли
Собі в дорогу. Та й знялися
До схода сонця, по торбині
На плечі взявшись, а дитину
У-двох в колисочці несли.

То сяк, то так прийшли до дому.
Бодай не довелось ні кому
Узріть таєс. Благодать,
Гаёчок тихий серед поля,
Одна, єдина якіоля —
От-той гаёчок — і не знатъ,
Де він кохався, і хатина —

Все, все сплюндровано. В руйні
Їм довелося ночувати.
В ярок Марія до криниці
Швиденько кинулася: там
Колись-то з нею ясномицій
Зустрівся гость святий. Бурьян,
Будяк колючий з кропивою
Коло криниці поросли . . .
Марів, горенько з тобою!
Молися, серденъко, молись!
Окуй свою святую силу,
Долготерпнісм окуй,
В слёзах кровавих загартуй!
Пебога трохи не втопилася
У тій криниці. Горе нам
Було б искупленим рабам!
Дитина б тая виростала
Без матері, і ми б не знали
І досі правди на землі —
Святої волі. Схаменулась
І тяжко-важко усміхнулась
Та й заридала. Поглились
На цямрину святий слёзи
Та й висохли; а їй небозі
Полегшало.

Елісавета

Стара вдова у Назареті
З малим синком своїм жила
Таки з Іваном, та й була
Ябась рідня їм. Вранці-рано
Свою дитину безталанка
Нагодувала, одягла,
І зо святым своїм пішла
У Назарет той до вдовиці,
В сусіде, в наймички проситись.
Дитяточко собі росло,
З Івасем удовеньком гралось,
Уже чи-мале підросло.

Якось вони собі гуляли
У-двох на улиці; знайшли
Дві палички, та й попесли
До-дому матерям на дрова:
Звичайне, діточки. Ідуть
І веселенькі і здорові,
— Аж любо гледіть, як ідуть.
Отто ж воно мале взяло
Другую палочку у Йася,
(Йась у коники гулявся)
Зробило хрестик, та й несло
До-дому, бачте, показати
Що й він уміє майструвати.
Марія ще за ворітми
Дітей зустріла і зомліла
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку. „Злий,
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить оце. Покинь! покинь!“
А він маленький, неповинний
Святую шибеничку кинув
І заридав, і пролились
Ще в перший раз младенці слёзи
На лоно матерне. Небозі
Ніби полегшало. Взяла
У холодочек завела,
В бурьян, в садок, поцілуvala,
Та коржичком погодувала,
Свіженським коржиком; воно ж
Попестилось собі, погралось
Та й спатоньки мале лягло,
Таки ж у неї на колінях;
Отто ж і спить собі дитина,
Мов янголяточко в раю.
І на єдину свою
Та мати дивиться і плаче
Тихенько-тихо; ангел спить . . .

Та щоб ёго-то не збудить, —
Та й не догледіла. Неначе
Окропу капля, як огонь,
На ёго впала, і воно
Прокинулось. Швиденько слёзи
Марія втерла сміючись,
Шоб він не бачив; і небозі
Не довелося одурить
Малого сина: подивилось
І заридало.

Заробила,
Чи то позичила вдова,
Півкопи тую на букварь.
Сама б учила, так не знала ж
Вона письма того. Взяла
Та в школу одвела
У ієссеїську; доглядала ж
Сама ёго, сама й навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенько в ёго вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в школу
І вчились в-купочці; ніколи
Ані пограється з дітьми,
Ані побігає; самий
Один-однісенький бувало
Сидить собі у бурьяні
Та кленку теше: помогало
Святому батькові в трудах.

Якось по сёму годочку,
(Малий вже добре майстрував,)
Одпочиваючи в куточку,
Старий на сина дивувавсь:
Який-то з ёго майстер буде?
Які-то люде з ёго будуть?
Та взявши відер, кандієк,
І батьбо й мати і воно

Пішли на ярмарок у самий
Самісенький Єрусалим.
Хоч і далеко — так спродати
Дорогше можно. От прийшли,
Розташувались. Батько й мати
Сидять-собі та продають
Добро своє. А де ж дитина?
Побігло десь; шукає сина
Та плаче матір: і не чутъ,
Де ділося! У Синагогу
Зайшла благать благого Бога,
Щоб син її найшовсь; аж глядь!
Межи раввинами дитина,
Її хлоп'яточко сидить.
І научає неповинне,
Як в світі жити, людей любити,
За правду стать, за правду згинуть,
Без правди горе! „Горе вам,
Учителі архіереї! . . .“
І дивувались фарисеї
І книжники єго річам,
А радость матері Марії —
Неізреченная: Мессію,
Самого Бога на землі
Вона вже зріла . . .

Спродались,
Во храмі помолились Богу
І веселенький в дорогу
До-дому рушили вночі,
По холодочку.

Виростали,
І в-купі вчились ростучи
Святий діточки; питались
Святий тиї матері
Своїми дітками. Із школи
Путем терновим розійтись

Обидва: божії глаголи,
Святу правду на землі
І прорікали, й розп'ялись
За воленську, святую волю! . . .

Іван пішов собі в пустяю,
А твій — між люде, а за ним,
За сином праведним своїм,
І ти пішла. В старій хатині,
В чужій покинула ёго,
Святого Іосипа свого.
Пішла тяятись по-під-тинию,
Аж поки-поки не дійшла
Аж до Голгофи.

Бо за сином
Святая мати всюди йшла;
Їго слова, їго діла, —
Все чула й бачила, і мліла
І мовчки тренетно ридала,
На сина дивлячись; а він
Сидить було на Елеоні,
Одпочива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед їм,
Сияє в золотім виссоні
Ізраїльський архиерей,
Романський золотий плебей!
І час і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне,
Та аж заплаче, дивлячись
На Іудейську столицю.
Й вона заплаче, ідучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
Води погожої, і вміє
Утомлені стопи святий;
І пити дастъ, і отрясе,
Одує прах з єго хитона,

Зашив дірочку, та й знову
Під смокву піде і сидить
І дивиться, — о, всесвятая! —
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дітвора біжить
Із городу: ёго любили
Святий діточки; слідком
За ним по улицях ходили,
А иноді й на Елеон
До ёго бігали малий.
Отто ж прибігли! — „О, святий,
Пренепорочний!“ сказав,
Як узрів діточок, привстав
І цілував, благословляя.
Погрався з ними, мов маленький,
Надів бурнус, і веселенький
З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нове,
Поніс лукавим правди слово.
Не вняли слову, розп'яли! . . .

Як розпинатъ ёго вели
Ти на розпнутій стояла
З малими дітьмя. —

(Мужики,
Їго брати, ученики
Перелякались, повтікали.)
— „Нехай іде, нехай іде!
От-так і вас він поведе!“
Сказала дітям і упала
На землю трупом.

Розп'ялась
Твоя єдиная дитина,
А ти спочинувши під тином
У Назарет оттой пішла.
Вдову давно вже поховали
В чужій позиченій труні

Чужий люде; а Ивана
Її зарізали в тюрьмі.
І Іосипа твого не стало!
А ти як налець той осталась
Одна-однісенька. Такий
Талан твій латаний, небого!
Брати їго, ученики
Нетвердій, душевубогі
Катам на муку не дались:
Сховались; потім розійшлись
І ти їх мусила збирати . . .
Отто-ж вони якось зійшлись
В-ночі круг тебе сумовиті
І ти, великая в женах,
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту половину,
Своїм святым огненним словом;
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбоги! . . . Хвала
І не хвала тобі, Маріє!
Мужі возпрянули святий,
По всому світу розійшлись,
І іменем твоєго Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всому світу; ти ж під тином,
Сумуючи у бурьяні,
Умерла з голоду.* Аминь.

11 Ноября 1859. Петербург.

* У рукопису перехрещений ось-який кінець:

А потім ченці одягали
Тебе в порфир у вінчали,
Як ту царицю. Розп'яли
Й тебе, як сина, наплювали
На тебе чистую кати,

Розп'яли кроткую, — а ти,
Мов золото в тому горилі,
В людській душі возобновилася,
В душі невольничій, малій,
В душі скорбящій і убогій!

ОСІЇ ГЛАВА XIV.

Подражаніє.

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і роскоті! Вкраїно!
Мій любий краю, неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко! За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів оттих поганих —
До краю нищить . . . Покара,
Убъє незримо і правдиво:
Бо довго довготерпіливий
Дивився мовчки на твою.
Гріховную твою утробу,
І рек во гніві: „потреблю
Твою красу, твою оздобу,
Сама розіпнешся! Во злобі
Сини твої тебе убъютъ
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчята!
І плача, матірнёго плача
Ісполию гради і иоля,
Да зритъ розтленная земля,
Що я держитель і все бачу! . . .“
Возкресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату, опочий,
Бо ти аж надто вже втомилася,
Гріхи синовні несучи.

Спочивши, скорбная, скажи,
Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестіє і зрада
І криводушіє — огнем,

Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах.
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий царь,
Їх кроткий, п'яний господаръ!
Не дастъ їм пить, не дастъ їм їсти,
Не дастъ коня вам охляп сісти
Та утікатъ; не втечете
І не сковаетесь. Усюди
Вас найде правда-мста, а люде
Підстережуть вас, на то-те ж
Уловлять, і судить не будуть;
В кайдани тugo окують,
В село на грище приведуть,
І на хресті оттім, без кати
І без царя, вас, біснуватих,
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
І вашей кровию собак . . .
Собак напоять! . . .

І додай,
Такес слово їм додай! —
Без притчи вискажи: зробили,
Руками сквернами створили
Свою надію й речете,
Що царь наш Бог, і царь надія,
І нагодує і оргіє
Вдову і сирот; ні, не те!
Скажи їм ось-що: брешуть боги,
Ті идоли в чужих чертогах;
Скажи, що правда оживе,
Натхне, накліче, нажене
Не ветхее, не древле слово
Розтленнєе . . . а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської.

25 Декабря 1859 р. Петербург.

1860.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесвітним шинкарам,
І дукачі і таляри
І пута кутий пошли.

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою ти силу низноши.

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов: сердечний рай! —
І більш — нічого не давай!

24 Мая 1860. С. Петербургъ.

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутий окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою ти силу низноши!

А чистих серцем? — коло їх
Постав ти ангели Твої,
Шоб чистоту їх соблюди!

Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25 *Мая.*

III.

Злоначинаючих мини,
У пута кутий не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзиждущим рукам
І цокажи, і поможи,
Святую силу низпошли!

А чистих серцем? коло їх
Постав ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам в-куші на землі
Єдиномислів подай,
І братолюбів пошли!

27 *Мая.*

IV.

Тим неситим очам,¹⁾
Земним богам, царям,
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,

¹⁾ Тим неситим царям
І земля і моря
І плуги й кораблі

І всі добра землі
Тим неситим царям.
(Вар. по першому рук.)

І хвалебні псалми
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам,²⁾
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждать
І посіяне жать
Роботящим рукам.³⁾

Добросердим, малим,⁴⁾
Тихолюбцям-святым,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім
Рай небесний пощи!

Все на світі не нам,
Все богам тим царям:
І плуги й кораблі
І всі добра землі,
Моя любо... а нам —
Нам любов між людьми!⁵⁾

31 *Мал.*

²⁾ І трудящим умам... (ib.)

³⁾ І надія ще вам. (ib.)

⁴⁾ Душевбогим дрібним,
Чистих серцем, святым
І молитву і сон
І доземний поклон
Всестерпніє їм. (ib.)

⁵⁾ Нам любов на землі. (Перш. рукоп.)

Умре муж велій в власяниці!
Не плачте, сироти-вдовиці;
А ти, Аскоченський, возплач,
„Во-утрів на тажкій глас!“
І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви-Отечества любитель,
О юпкоборцеві возилач!
І вся о, „Русская Бесѣда“
Во глас єдиний исповѣдуй
Свої гріхи, — і плач, і плач! . . .

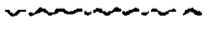
17 Іюля 1860 р. С. Петербург.

ГИМН ЧЕРНИЧИ.

Ударь, громе, над тим домом,
Над тим божим, де мремо ми;
Тебе ж, Боже, зневажаєм,
Зневажаючи співаєм:
Аллилуйя!
Як-би не ти, ми б любились,
Кохалися б та дружились,
Та діточок виростали,
Научали б та співали:
Аллилуйя!
Одурив ти нас, убогих! . . .
Ми ж, окрадені небоги,
Сами тебе одурили
І скиглячи возопили:
Аллилуйя!
Ти постриг нас у черниці
А ми собі — молодиці . . .
Та танцюєм, та співаєм,
Співаючи промовляєм:
Аллилуйя!

20 Іюля 1860 р.

Світе ясний! Світе тихий!¹⁾
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій теплій хаті
Оковано, омурано,
(Премудрого одурено)
Багряницями закрито
І розп'ятым добито?...
Не добито! Стрепенися!
Та над нами просвітися.
Просвітися!... Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
„Явленимій“ піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати.

27 Іюл 1860 С. Петербург.

ЛИКЕРІ

на пам'ять 5 Августа 1860.

Моя ти любо! мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа.
Раби, невільники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І Византійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,

¹⁾ Щі вірші у «Правді» 1873 р. N. 15. надруковані як части поеми «Іван Гус»; але у власному рукопису Шевченка вони означені датою 1860 р. Ред.

Карати і миловать не буде :
Ми не рabi ёго — ми люде !
Моя ти любо ! усміхнись ,
І вольную святую душу ,
І руку вольную , мій друже ,
Подай мені . То перейти
І він цоможе нам каложу ,
Цоможе й лихо донести ,
І поховать лихе - дебеле
В хатині тихій і веселій .

5 Августа . Стрельна .

І Архимед , і Галилей
Вина й не бачили . Єлей
Потік у черево чернече .
А вій , святий предотечи ,
По всому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим . Буде бите
Царями сіяне в жито ,
А люде виростуть . Умрутъ
Ще незачатий царята . . .
А на оновленій землі
Врага не буде — супостата —
А буде син і буде мати ,
І будуть люде на землі .

24 Сентября 1860.

САУЛ.

В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному, у нас;¹⁾
І по-над Індом і Евфратом
Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас²⁾
Чабан було в своєму раї,
І гадки гадоньки не має:
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає. —³⁾
Аж — ось... лихий царя⁴⁾ несе
З законами, з мечем, з катами,
З князями, темними рабами.
В-ночі підкралися, зайняли
Отари з поля, а пасущих
І шатра їх, убогі кущі,
І все добро, дітей малих,
Сестру, жену, і все взяли,
І все розтлили, осквернили —
І осквернених, худосилих,
Убогих серцем завдали
В роботу-каторгу. Минали
За днями дні.. Раби мовчали,
Царі лупилися, росли,
І Вавилони мурували.
А маги, бонзи і жерці
(Неначе наші панотці)⁵⁾
В храмах, пагодах годувались,
Мов кабани царям на сало

¹⁾ ... і в нас. (Перш. рук.)

⁴⁾ ... лихий царів несе

²⁾ Свою худобу пастирь пас

З дружинами, з огнем, з мечами,

В своїх степу, в своєму раї (ib.)

З жерцями, з книгами, з вій-

³⁾ Пасе собі, пасе-пасе,

сками. (ib.)

Та хвалить Бога, та співає (ib.)

⁵⁾ (Мов наші ченчики-ченці).

Та на ковбаси. І царі⁶⁾
Самі собі побудували
Храми, кумирні, олтарі, —
Раби німії поклонялись.

Жидам сердешним заздро стало,
Що й невеличкого царя,
Із кизяка хоч олтаря
У їх немає. Попросили⁷⁾
Таки старого Самуїла,
Щоб він де хоче там і взяв,
А дав би їм старий царя.
От-то-ж премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв слей,
Та взяв од козлищ і свиней
Того Саула-здоровила
І їм помазав во царя.
Саул, „не будучи дураць,“
Набрав гарем собі чи-малий
Та й заходився царювати.
Дивилися, та дивувались
На новобранця чабани
Та промовляли,⁸⁾ що й вони
Таки не дурні: „Ач якого
Собі ми виблагали в Бога
Самодержавця!“ А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівчя, бере ягницю,
Будує кедрові світлиці.
Престол із золота кує,⁹⁾
Благоволене оддає

⁶⁾ ... Ог царі,
Росли собі царі, росли,
Повиростали вже чи-мало. (ib.)

⁷⁾ ... і просили
Пророка старця Самуїла,
Щоб він де хоче там і взяв,
А дав би їм таки царя.
Святий старецький прозорливець (ib.)

⁸⁾ Та дивувались ... (ib.)

⁹⁾ І гвардію на караул
Муштрує сам. І одинокий,
В порфирі довгій і широкій,
Середъ гарема царь Саул,
Зробивши сам на караул,
Та й одурів. (ib.)

Своїм всеподданішим голим,
І в багряниці довгополій
Ходив по храмині, ходив,
Аж поки, лобом ие широкий,
В своїм гаремі одинокий,
Саул сердега — одурів.
Незабаром зібралась рада:
„Панове, честная громадо!
Що нам робить? Наш мудрий царь
Самодержавець-господарь¹⁰⁾
Сердешний — одурів! Панове!
Чи нам ёго тепер лічить?
Чи заходиться та зробить
Царя здоровшого? По мові,
По мудрій раді розійшлись
Смутний пастирі.¹¹⁾

В кедровій,
В новій палаті царь не спить,
Не їсть, не п'є, не гомонить,¹²⁾
А мовчки долі — всемогучий
Доре порфиру на онучі,
І ніби морщить постоли,
Шлете волоки, озуває,
І у кедрових стін нових
Про батькове осля питав.
То візьме скипетр і заграс,
Мов на сопільці. І Саул
(Чабан Саул) сидить, співає,
Поки не втне на караул
І Самуїла не згадає. —
От-то ж вельможі й чабани
(Веніаминові внучата)
Тельця отрокам¹³⁾ принесли,

¹⁰⁾ І господарь і государь
Сёгодня одурів! (ib.)

¹¹⁾ Вельможі-пастирі. (ib.)

¹²⁾ Не їсть, не п'є і не кричить, (ib.)

¹³⁾ Тельця лакея принесли,
Щоб їм дозволено співати
У царських сілах. Заревим
Сивобороді, волохаті
Вельможі-пастирі пузаті . . . (ib.)

Щоб їм дозволено співати
У сінях царських. Заревла
Сивоборода, волохата
Рідня Саурова пузата
Та ще й гусляра привела,
Якогось чабана Давида.

— „І вийде царь Саул і вийде,“ —
Чабан співає — „на війну! . . .“
Саул прочумався та й ну,
Як той москаль, у батька, в матір
Свою ріденьку волохату
І вздовж і впоперек хрестить.
А гусляра того Давида
Трохи не вбив.¹⁴⁾ Як-би він зівав,
Яке то лихо з єго вийде,
З того лукавого Давида,
То мов гадюку б розтоптав
Гадючу слину. А тепер
Плугами, ралом не розорем
Прокляту ниву: проросла
Колючим терном. Горе, горе!
Дрібніють люде на землі,¹⁵⁾
Ростуть і висяться царі!

13 Октября 1860 р.

¹⁴⁾ Трохи не вбив, не розтоптав
Яко гадюку. Як-би зівав,
Якеє лихо на світ вийде
З того поганого Давида,
То розтоптав би і розтер
Гадючу сину. (ib.)

¹⁵⁾ І досі дуріють царі, —
І поки горе на землі! (ib.)

ЦАРІ.

Старенька сестро Аполлона! ¹⁾
Як-би ви часом, хоч на час,
Придбали таки до нас,
Та, як бувало во дні они,
Возвисили б свій Божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися б обов
Царів або-що воспівати.
Бо, як по правді вам сказати,
То дуже вже й мені самому
Обридли тиї мужики,
Та паничі, та покритки:
Хотілося б зігнати оскому
На коронованих главах,
На тих помазанниках Божих.
Так що ж: не втну! а як поможеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і патрають, то може б
І ми б подержали в руках
Свято-помазану чуприну.

¹⁾ По другому рукопису:

Дев'ята сестро Аполлона!
Як-би буває хоть на час
Ви кинули оттой Парнас
Та в степ таки пришкандибази
(Коли ис в наймах де застриди,
Або не живете в шинку
З пропий-волаини чумаками)
Та древніии тиши річани,
Хоть нищечком як-би мені
Ви розказали б про Царя,
Або якого Короля,
З їх фон-баронами, князями
І їх «високини страстяни»;
Бо вже остили мужики
Та безсталані покритки;
Та й тих уже не стало,

А про журбу, та про печаль
Остило, — і паперу жаль!
Чи е поганьше що на світі
Як та дрюкована нудьга
Про «марне зтрачені літа»
Та про чорнявого «врага»,
З очима яснини, як небо . . .
Голубчики, пишіть для себе
Та не дрюкуйте!

Вже смеркало,
Дивлюся: шкандибає
На милицях, з торбиною
Бабуся сідала.
І п'яненка, нівроку ій:
— «Добре вечір, сину!»

Покиньте ж свій святий Парнас,
Придибайте хоч на годину,
Та хоч старенький Божий глас
Возвісьте, дядино! Та ладом,
Та добрим складом, хоть на час,
Хоть на годиночку у нас
Ту вінценосну громаду
Шокажем з-переду і з-заду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, мої порадо.

I.

Не видно нікого в Ієрусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом хранимім,
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та лютая година
Покрила Ізраїль: Царева война!

»Добри-вечір,« кажу, »тітко!«
— »Ох, набуть я згину . . .
Чи далеко до Парнаса?
Я так утомилася:
Ледве-ледве несу ноги! —
Літа мої, крида,
Де ви ділісся молодиї?
Згинули, пропали,
Як ті славні піти,
Що оди писали.
От-тоді було завчестя! . . .«
»Пострівай, бабусю!
Хиба й справді ти з Парнасу?«
— »І справді, дідусю! . . .
Я до тебе поспішала,
Та в шинку зустріла
Веселого бакаляра . . .
Трохи одпочила,
Та випили по чарочці . . .

Чого ж ти бажаєш,
Мій голубе? « »Я до тебе,
Сама, кажу, знаєш!«
— »От-же далебі забула . . .
Пристріт чи бишиха . . .
Пошепчено! . . . чи на старість
Непевного лиха,
Чорнобривки забажалось?! . . .«
»Цур тобі, здай гаде!
Стара паплюго, паскудо!
От тобі й порада!
От тобі й сестра з Парнаса:
Морока та й годі . . .
Іди ж собі, де взлялася,
А я трохи згодом
Захожуся коло царів,
Та »штилем високим«
Розмалюю помазаних
І з-переду й з-боку.

Цареви князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх;
А в городі младий вдови
В своїх світлицях, чорноброві
Запершись плачуть, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя
Кленутъ Давида-сподаря.
А він собі, уявившись в бока,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі похожає,
Та, мов котюга позирає
На сало, — на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружів Гуріево,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Лоно біле мила,
І царя свого святого
У дурні пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
Дрімає, сумує Іерусалим.
В кедрових палацах, мов несамовитий
Давид похожає, і, о царь неситий!
Сам собі говорить: „Я ... Ми повелим! ...

Я царь над Божиим народом,
І сам я — Бог в моїй землі,
Я все! ...“ А трохи згодом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру ...

І царь сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Твою Вирсавію. Нівроку
До Божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
З Пророком вилила, й піпла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав,
Ёму сердешному й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що з дому царь ёго украв
Не золото, не серебро,
А луччеє ёго добро,
Ёго Вирсавію украв.
А щоб не зневін тиї шкоди,
То царь убив ёго, та й годі! . . .
А потім царь перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафина
І знов веселий, знову п'яний
Коло рабині заходивсь.

От-так святі царі живуть,
А як же прості? Я не знаю . . .
І раю вам сёго не знати.
Та ні у кого не питати,
Щоб не завадило, буває.

~~~~~
II.

Давид, святий пророк і царь,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в ёго Фамаръ
І син Аммон. І се не диво:

Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у простих,
А ось які. Аммон щасливий,
Вродливий первенець ёго,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стенає та ридає,
Багряну ризу роздирає,
І сипле попіл на главу:
„Без тебе я не поживу
І дня единого, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!“
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпак, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить, — аж стогне, та лежить:
Бепкує з дурня. Аж голосить,
Аж плаче бідний, батька просить,
Щоб та Θамаръ сестра прийшла:
„Драгій мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Θамарі,
Щоб коржика мені спекла
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив ёго, возстану
З одра недуга.“ Вранці рано
Θамаръ спекла і принесла
Опріснок братові. За руку
Аммон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ломле руки,
Ридає, плаче і рвучись
Кричить до брата: „Схаменись,
Аммоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я! я!...
Сестра єдная твоя!
Де дінусь я, де діну славу

І гріх і стид? Тебе самого
І Бог і люде прокленуть . . . “
Не помогло таки нічого! . . .

От-так царевичі живуть,
Пустуючи на світі.
Дивітесь людські діти! . . .

III.

І поживе Давид на світі
Не малі літа.
Одрях старий і покривали
Многими ризами ёго,
А все таки не нагрівали
Котягу блудного свого.
От отроки й доміркувались,
Як нагрівати царя свого
(Натуру вовчу добре знали).
Та, щоб нагріть ёго, взяли
Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели,
Да гріють кровью молодою
Свого царя! І розійшлися,
Замкнувши двері за собою.
Облизавсь старий котяга
І розпустив слини,
І пазурі простягає
До Самонянини;
Бо була собі на лихо
Найкраща між ними,
Між дівчатами, мов крин той
Сельний при долині
Між цвітами. От-то ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата

Гралисі між собою
Голісінські. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тілько що царь грівся
І... і „не позна ю.“²⁾

IV.

По двору тихо похожас
Старий веселій Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Кругом ёго во златі сяють.
У князя свято: виглядають
Із Литви князя жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвела,
Драгим слесем полила
І сипала в огнище ладон.
Мов ті Валькирії круг ней
Танцюють, граються дівчата
І приспівують:
„Гой, гоя, гоя!
Повій покої!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!“

За Полоцком — неначе хмарा,
Чорніє курява. Біжать
І отроки й старі бояра
Із Литви князя зустрічати.
Сама Рогніда з Рогволодом
Шішла з дівчатами, з народом.

²⁾ По другому рукопису:

Дивуються, що кіт нурій
Не ворував сала,

А у ёго сіромахи
Зубів не осталось. (Перш. рук.)

Не із Литви йде князь сподіваний,
Ще незнаємий, давно жданий,
А із Київа, туром-буйволом,
Іде веприщем за Рогнідою
Володимір-князь со княнами.
Прийшли і город обстутили
Кругом, і город запалили.
Владимір-князь перед народом
Убив старого Рогволода,
Потя³⁾ народ, княжну поя,
Отиде в волості своя,
Отиде з шумом, і растли ю,
Тую Рогніду молодую
І прожене ю, і княжна
Блукав по світу одна
Нічого з ворогом не вдіє . . .

Так от-таки то святий
Отті царі !

V.

Бодай кати їх постинали
Оттих царів, катів людських !
Морока з їми — щоб ви знали,
Мов дурень ходиш кругом їх :
Не знаєш на яку й ступити !
Так що ж мені тепер робити
З ціми поганцями ? ! Скажи,
Найкраща сестро Аполлона,
Навчи голубко, поможи
Шолазить трохи коло трона.
Намистечка, як зароблю,
Тобі к велигодню куплю.

³⁾ Поби. (Рук. вар.)

Пострижемося ж у лакей
Та ревностно, в новій ливреї,
Заходимось царів любить.
Шкода і олово тупить:
Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.
На що ж себе таки дурить?
Ходімо в селища: там люде!
А там де люде, добре буде;
Там будем жити, людей любить,
Святого Господа хвалить!

Хоча лежачого й не бьють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебе ж, о Суко,
І ми самі, і наші внуки,
І миром люде прокленуть!
Не прокленуть, а тілько плюнуть
На тих одесних щенят,
Шо ти щенила. Муко! Муко!
О, скорбь моя! моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з миністрами-рабами
Тебе, о люту, зацькують?
Не зацькують. А люде тихо,
Без всякого лихого лиха,
Царя до ката поведуть!

20 Октября 1860 р. С. Петербург.

I тут, і всюди — скрізь погано! . . .
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивати собі небога.
А воля душу стерегла . . .
„Прокинься,“ каже: „плач убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма . . .
І правди на землі нема!“
Ледача воля одурила
Маленьку душу: Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тиї хребетносилі,
Уже ворушаться царі . . .
І буде правда на землі! . . .

30 Октября 1860. С. Петербург.

Hе гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло;
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, витав,
І я хилився нідокого,
Блукав собі, молився Богу
Та лютє панство проклинов,
І згадував літа лихій,
Погані, давній літа.
Тойді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде не весело мені,
Та мабуть весело й не буде
Й на Україні, добрі люде!
От-же таки і на чужині
Хотілося б . . . та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого.

Або хоч крихотку землі,
Із-за Дніпра моого святого,
Святий вітри принесли . . .
Та й більш нічого! Так то, люде,
Хотілося б, та що й гадать! . . .
На що вже й Бога турбуватъ,
Коли по нашему не буде!

О, люде, люде небораки!
На що здалися вам царі?
На що здалися вам псарі?
Ви ж таки люде, — не собаки!

В-ночі і ожеледь і мряка,
І сніг, і холод . . . і Нева
Тихесенько кудись несла
Тоненьку кригу по-під мостом,
А я, отто-ж-таки в-ночі,
Іду та кашляю йдучи.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задріпані дівчата,
А дід (сердешний инвалид)
За ними гнеться, шкандибає,
Мов у кошару заганяє
Чужу худобу . . . Де ж той світ!?
І де та правда?! Горе! горе!
Ненагодованих і голих
Жепутъ (послѣдній долгъ отдать),
Женутъ до матері байстрят!
Чи буде суд? чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми? . . .
Повинна буть! . . . бо сонце стане
І оскверненну землю сналить.

3 Ноября 1860 р. Петербург.

Якось то йду я у-ночі
По-над Невою. Та йдучи
Міркую сам-таки з собою:
„Як-би то . . . думаю . . . як-би
Не похилилися рabi . . .
То не стояло б над Невою
Оціх осквернених палат!
Була б сестра і був би брат;
А то . . . нема тепер нічого . . .
Ні Бога навіть, ні пів-Бога.
Псарі з исарятами царять,
А ми дотепні доїзжачі
Хортів годуємо та плачем! . . .“

От-так то я собі в-ночі,
По-над Невою ідучи
Гарненько думав, і не бачу,
Що з того боку, мов із ями
Очима луна кошена:
А то два лихтаря горяТЬ
Коло апостольської брами! *)
Я скаменувся, осінивсь
Святым хрестом і тричи плюнув,
Та й знову думать заходивсь
Про те-ж таки, що й перше думав.

13 Ноября 1860 р. С. Петербургъ.

Бували войни і військові свари,
Галагани, і Киселі, і Кочубей-Нагай:
Було добра того чи-мало!
Минуло все — та не прошло . . .
Остались шапелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда . . .

*) Мабуть Петропавловська цітадель, що стоїть посеред Неви, на островці. Ред.

А од коріння тихо, любо
Зелені парости (?) ростуть.
І виростуть, і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрошить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людський машелі. Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого
І вас не стане, — будяки
Та крапива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом.
І стане купою на купі
Смердячий гной — і все те, все
Потроху вітер рознесе;
А помолимося Богу
І небагатії (й) не вбогі.

26 Ноября 1860. С. Петербургъ.

N. T.

Великомученице кумо!
Дурна еси ти, нерозумна!
В раю веселому зросла,
Рожевим квітом процвіла —
І раю красного не зріла,
Не бачила — бо не хотіла
Поглянути на божий день,
На ясний світ животворящий!
Сліпа була-еси, неаряща
Недвига серцем, спала день
І спала ніч. А кругом тебе
Творилося, росло, цвіло
І процвітало, і на небо
Хвалу творителю несло;

А ти, кумасю, спала-спала,
Пишалася, та дівувала,
Та ждала-ждала жениха,
Та ціломудріє хранила,
Та страх боялася гріха
Прелюбодійного. А сила
Сатурнова іде та йде
І гріх той праведний плете
У сиві коси заплітає.
А ти ніби не добачаєш:
Дівуєш, молишся, та спиш,
Та матір Божию гнівиш
Своїм смиренієм лукавим.
Прокинься, кумо, пробудись
Та кругом себе подивись,
Начхай на ту дівочу славу
Та щирим серцем, не лукаво,
Хоть раз, сердего, соблуди!

2 Декабря 1860 С. Петербург.

1861.

МОГИЛА БОГДАНОВА.

(Субботів.)

Стойть в селі Субботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока . . .
Отто церква Богданова:
Там-то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй Богдане!
Не зовсім так сталося . . . —
Могили вже розривають,
Та грошей шукають,
Лёхи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що за труди не находять . . .
От-так-то, Богдане!
За те ж тобі така й дяка:
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила . . .

Оттаке-то, Зіновію,
Олексій друже!
Ти все оддав пріятелям,
А їм і байдуже; —
Жажути, бачиш, що „все то-те
„Таки й було наше,
„А що ми тілько наймали
„Татарам на пашу,
„Та Полякам . . .“ Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються з України
Сторонії люде! . . .
Не смійтесь, чужі люде:
Церква-домовина
Розвалиться . . . а з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить
І помоляться на волі¹⁾
Невольничі діти.

Перед 19 лютим 1861 року. У Петербурсі.

---

¹⁾ І помоляться волі. (Льв. вид.)

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господнёму
Серце ёго й воля
Навчається; і стане він —
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спів.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає;
Як той попіл, над землею,
Вітер розмахас.
І не встануть з праведними
Злий з домовини;
Діла добрих обновляться,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже юний,
На-вік забувавш?
Одвертаєши лиць Своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучити душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись!... Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
„Я єго подужав!“
І всі злії посміються,
Як упаду в руки —
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки!.
Спаси мене, помолюся
І возною знову
Твої блага чистям серцем,
Псалмом тихим, новим.

~~~~~

XLIII.

Боже! нашими ушами
Чули Твою славу,
І діди нам розкажують
Про давні кроваві
Тиї літа, як рукою
Твердою Своєю
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів, і силу
Твою возхвалили
Твої люди, і в покой,

В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині,
Покрив еси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть . . . Без плати
І без ціни oddав-еси
Ворогам проклятим,
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам.
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами . . .
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Чужим богам не молимось,
А тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги.

... Встань же, Боже!
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорбі забувати?

LII.

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає;
В беззаконії мерзів..
Не творить благая.
А Бог дивиться, чи є ще
Взискаючий Бога?
Нема добро творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, несити
Гріхами, дознають?
Їдять люде, замість хліба,
Бога не згадають.
Там бояться, лякаються,
Де страху й не буде:
Так самі себе бояться
Лукавиї люде.
Хто ж пошле нам спасеніє
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
• • • • •
Возхвалимо тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков.

~~~~~

LIII.

Боже, спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи,
Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрять Бога над собою,
Не знають що діють.

А Бог мені помагає,
Мене заступає
І їм правою Свою
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноким
І на злих моїх погляну
Незлім моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великий
Став земних владик судити
Небесний Владика.
Доколі будете стяжати
І кров невинну розливати
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагати?
Вдові убогій поможіте,
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, вступіте
Од рук неситих. Не хотять
Познать, розбити тьму . . .
І всує Господа глаголи,
І всує трепетна земля.
• • • • • • • •
• • • • • • • •
І ви вмрете, як і князь вал
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі Твоя правда
І воля і слава.

ХСІІ.

Господь Бог лихих карає,
Душа моя знає;
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо-високо,
Закрий славою Свою
Сліші, горде око.
Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколі
Неправдою? Твої люде
Во тьму і в неволю
Закували... добро Твое
Кровью потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: „Не зрити Господь,
Ніже тес знає.“
Умудрітесь, немудрі:
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає
І розум лукавий.
Дивітесь ділам Їго,
Їго вічній славі.
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
Не допуска, поки злому
Ізриється яма.
Господь любить свої люде,
Любить не оставить,
Дожидас, поки правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діючих злая?
Як-би не Бог помог мені,
То душа б живая

Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш,
І пребуде Твоя воля
І Твій труд не всує.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

СХХХІІІ.

Чи є що краще, лучче в світі,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне
Познать, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аароню
Спадає росою
І на шитій омети,
Ризи дорогій;
Або роси Ермонський
На святий гори
Високій Сионський
Спадають і творять
Добро тварям земнородним
І землі і людям.
Оттак братів благих своїх

Господь не забуде:
Воцариться в дому тихих,
В сім'ї тій великий,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

СХХХVI.

На ріках, круг Вавилона,
Шід вербами, в полі
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,
І на вербах повішали
Органи глухий.
І нам стали сміятися
Едомляне злої:
„Розскажіть нам пісню вашу, —
Може й ми заплачем.

• • • • • . . . “
— „Якої ж ми заспіваєм
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Іерусалиме,
Забвен буду, покинутий
Рабом на чужині!
І яzik мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде помъянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помъяне,
Едомськиї діти,
Як кричали ви: „Руйнуйте,

Руйнуйте, паліте
Єрусалим! . . . Вавилона
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! тебе, злая,
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем иелукавим!
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобниї во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять имя Боже:
І мечі в руках їх добри,
Гострі обоюду
На отміщеніє язикам
І в науку людям.
Окуютъ царей неситих
В залізний пута
І їх славних оковами
Ручними окрутать,
І осудять губителей
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобних слава!

ОГЛАВ.

Од видавництва	III
Споминки про Шевченка Н. Костомарова	VI
Споминки про Шевченка М. Микѣшина	XIII

КОБЗАРЬ.

До 1844 року:

До Основ'яненка	1
Тарасова ніч	4

1844.

Чигирин	9
Сон	12

1845.

Уривки з поеми »Єрстик« або »Іван Гус«	29
Великий Лёх	36
Розрита могила	53
Кавказ	55
Холодний яр	61
До мертвих, і живих, і немарожденних земляків моїх, в Україні і всі в Україні сущих, мое дружесє посланіє	64
Заповіт	72

До 1847 року:

В альбом	73
Гарно твоя кобза грає	73
Думка	75
Полуботко	76
Тече вода в синє море	77
Минають дні, минають ночі!	78
У Вильні, городі преславнім	79

1847.

Княжна	83
Иржавець	96
Сон	99
Н. И. Костомарову	104
А. О. Козачковському	105
Мені тринадцятий минав	110
Мені однаково, чи буду	111

1848.

А нумо знову віршуватъ	113
Не для людей і не для слави	114
Варнак	116
Чернець	121

1849.

Заросли шляхи тернами	127
І виріс я на чужині	128
Як-би тобі довелося	130
Мати-покритка	134
Зацвіла в долині	138
Неначе праведних дітей	139

1850.

Лічу в неволі дні і ночі	140
Петрусь	143
Хатина	150
Як-би ви знали, панічі	152
Мені здається — я не знаю	154

1857.

Москалева криниця	156
В неволі, в самоті немас	165
Неофіти	166

1858.

Відьма	188
Лихам	209
Я не нездужаю, півроку	210

1859.

N. N.	212
Як-би-то ти, Богдане йльний	213

Во Іудеї, во дні они	213
Марія	215
Осій глава XIV.	236

1860.

Молитви	238
Умире муж велий в власниці!	241
Гини черничий	241
Світе ясний! Світе тихий!	242
Моя ти любо! мій ти друже!	242
I Архинед, і Галилей	243
Сауї	244
Царі	248
Хоча лежачого Й не бьють	256
I тут, і всюди — скрізь погано!	257
Не гріє сонце на чужині	257
О, люде, люде небораки!	258
Якось-то йду я у-ночі	259
Бували войни і військові свари	259
N. Т.	260

1861.

Могила Богданова	262

Додаток до „Кобзаря“.

Псалми Давидові	264

ПОМИЛКИ.

<i>Стор.</i>	<i>Стр.</i>	<i>Надруковано :</i>	<i>Треба :</i>
32	35	розувати	розкувати
35	14	Вифлиємскої	Вифлиємської
36	12	ВЕЛИКИЙ ЛЕХ	ВЕЛИКІЙ ЛЕХ
61	11	ХОЛОДНИЙ ЯР	ХОЛОДНИЙ ЯР
79	32	не хотів	не хотів
117	29	От-тож	От-то ж
132	23	Та весельної	Та весільної
149	8	Теперь	Тепер
206	36	я прощаю	Я прощаю
223	1	Его	Їго
241	12	ГИМН ЧЕРНИЧИЙ	ГИМН ЧЕРНИЧІЙ
		У І. томі при оправі помилок запехаяна ще одна у строці:	
370	17	Творили б скрізь по-над землею, замість котрої треба б поставити дві: Творили б лежа епопеї, Вітали б скрізь по-над землею. К	

